

Літаратура і мастацтва

Год выдання 39-ы

№ 43 (2504)

ПЯТНІЦА

24

ліпеня 1970 г.

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАУЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ НА ШАСНАЦЦАЦІ СТАРОНКАХ.

Цана 5 кая.

*Гушчар лесу пахне чаборам і мёдам,
Жывіцы настоем смалістым.*

*Там возера Свіцязь, як шывіна лёду,
Ляжыць паміж дрэваў цяністых.*

А. МІЦКЕВІЧ.

Фота Ул. КРУКА.

Днямі пастановай Савета Міністраў БССР возера Свіцязь і яго наваколле абвешчана ландшафтным заказнікам рэспубліканскага значэння.

Гутарку нашага карэспандэнта А. Белавусова з намеснікам старшыні Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па ахове прыроды Трафімам Сямёнавічам Махначом, прысвечаную гэтай падзеі, вы можаце прачытаць на старонцы 3.

ПЛЕНУМ ЦЭНТРАЛЬНАГА КАМІТЭТА КАМУНІСТЫЧНАЙ ПАРТЫІ БЕЛАРУСІ

23 ліпеня 1970 года адбыўся чарговы Пленум Цэнтральнага Камітэта Камуністычнай партыі Беларусі.

Пленум заслухаў даклад кандыдата ў члены Палітбюро ЦК КПСС, першага сакратара ЦК КПБ тав. П. М. Машэрава «Аб выніках ліпеньскага Пленума ЦК КПСС і чарговых задачах Кампартыі Беларусі ў галіне сельскай гаспадаркі».

У спрэчках па дакладзе выступілі тт. Г. А. Крыўлін — першы сакратар Магілёўскага абкома КПБ, Д. В. Цябут — старшыня выканкома Мінскага абласнога Савета дэпутатаў працоўных, А. Н. Аксёнаў — першы сакратар Віцебскага абкома КПБ, К. В. Мацюшэўскі — старшыня выканкома Брэсцкага абласнога Савета дэпутатаў працоўных, У. І. Быкоўскі — першы

сакратар Маладзечанскага райкома КПБ, М. В. Гордзікаў — сакратар Гродзенскага абкома КПБ, А. В. Аляксанкін — міністр меліярацыі і воднай гаспадаркі БССР, А. С. Ляхаў — сакратар Гомельскага абкома КПБ, С. Г. Скарапанаў — міністр сельскай гаспадаркі БССР, В. Н. Яцэнка — дырэктар першага Салігорскага калійнага камбіната, Л. І. Хітрун — старшыня рэспубліканскага аб'яднання «Белсельгастэхніка», К. М. Сонцаў — рэктар Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі, І. К. Максімаў — дырэктар саўгаса «Насовічы» Добрушскага раёна, М. В. Кашчэў — міністр сельскага будаўніцтва БССР, Н. І. Афанасьеў — сакратар парткома завода «Гомсельмаш».

Па абмеркаваным пытанні пленум прыняў паставу.

ПРАЦОЎНЫ ПОСТУП ПЯЦІГОДКІ

Разгар апошняга лета пяцігодкі даноціць да нас разгар шчодрай творчай працы ў заводскіх цэхах і на калгасна-саўгасных палетках, на будаўнічых пляцоўках і транспартных магістралях. Гэта творчасць народа, яго працоўны энтузіязм, яго высокапатрыятычная воля і дзейнасць надзвычай красамоўна выяўляюць апублікаваныя дзямі паведамленні ЦСУ СССР і ЦСУ БССР аб выніках выканання дзяржаўнага плана развіцця народнай гаспадаркі краіны і рэспублікі ў першым паўгоддзі 1970 года — перадапошнім паўгоддзі восьмай пяцігодкі. Так, план першага паўгоддзя па аб'ёму рэалізацыі прамысловай прадукцыі і выпуску большасці важнейшых вырабаў перавыкананы. Прырост прамысловай вытворчасці ў параўнанні з адпаведным перыядам мінулага года склаў 8,5 працэнта, а прадукцыйнасць працы за гэты перыяд узрасла на 7,5 працэнта. Немалых поспехаў дасягнула наша сельская гаспадарка, транспарт, шмат чаго пабудавана, павысіўся дабрабыт і культурны ўзровень народа.

Усе гэтыя поспехі краіны і Беларусі мы бачым штодзень. Бачым, як багачаюць палеткі і людзі, як вырастаюць гмахі новых заводаў і камбінатаў, жылых дамоў, сельскагаспадарчых пабудоваў. Толькі па нашай рэспубліцы ў мінулым паўгоддзі за кошт дзяржаўных цэнтралізаваных капітальных укладанняў уведзены ў дзейнасць асноўныя фонды коштам 506 мільёнаў рублёў. Пачалі працаваць новыя магутнасці на Полацкім нафтапрапрацоўным заводзе, Гродзенскім азотна-тукавым заводзе, Магілёўскім камбінаце сінтэтычных валоннаў, магутнасці па вытворчасці жалезабетонных канструкцый і дэталей, мэблі, дрэзнажных труб і г. д.

Абвешчаныя народу і свету лічбы і факты яскрава сведчаць аб правільнасці эканамічнай стратэгіі нашай Камуністычнай партыі і савецкага ўрада, правільнасці генеральнага напрамку, узятага на павышэнне эфектыўнасці, інтэнсіфікацыю грамадскай вытворчасці, найбольш поўнае выкарыстанне дасягненняў навукова-тэхнічнага прагрэсу. Наш кожны працоўны крок пацвярджае, што такая эканамічная палітыка надзейна забяспечвае поўнае раскрыццё творчых сіл народа, яго матэрыяльных і духоўных рэсурсаў.

Апублікаванне звестак ЦСУ супала з патрыятычным уздымам савецкага народа, скіраваным на падрыхтоўку чарговага XXIV з'езда Камуністычнай партыі Савецкага Саюза. Гэты падзеі вялікага палітычнага значэння натуральна звязваюцца ў адну агульную дэманстрацыю нашых сіл і магчымасцей. Увесь народ уключыўся ў сацыялістычнае спаборніцтва ў гонар прадстаўчага з'езда. Безумоўна, што ў гэтым пачэсным спаборніцтве, у гэтай шырачэзнай плыні творчасці і энтузіязма ганаровае месца належыць нашай творчай інтэлігенцыі. Письменнікі і дзеячы мастацтва, усе, хто працуе над стварэннем мастацкіх каштоўнасцей для народа, хто вядзе напружаную ідэалагічную барацьбу за нашы савецкія, глыбока партыйныя ідэалы, — павінны быць вартымі свайго народа, уносіць дастойны ўклад у агульную справу.

Госіці Цімкавіч—беларускія пісьменнікі сустралялі з сястрамі Кузьмы Чорнага. Фота Ул. КРЮКА.

НА БАЦЬКАЎШЧЫНЕ

УРАЧЫСТАСЦІ, ПРЫСВЕЧАННЯ 70-ГОДДЗЮ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА, НА ЯГО РАДЗІМЕ

Цімкаўцы шчыра ўшаноўваюць памяць выдатнага пісьменніка — свайго земляка. Некалькі гадоў назад побач са школай вырас невялікі зграбны дамок. Вакол яго — прыгожыя кветнік, да ўваходу вядзе алей капітанаў. Гэта музей Кузьмы Чорнага, які пабудавалі і абсталявалі настаўнікі і вучні школы. Ініцыятар і арганізатар будаўніцтва музея — дырэктар школы, заслужаная настаўніца З. Раманенка. Экспанаты разказваюць аб жыцці і творчасці Кузьмы Чорнага. Тут фатаграфіі, шматлікія выданні кніг пісьменніка, малюні, зробленыя яго рукою, манатграфіі і крытычныя артыкулы, прысвечаныя творчасці пісьменніка.

Гэтымі днямі тут адбыўся ўрачысты вечар, прысвечаны 70-годдзю з дня нараджэння Кузьмы Чорнага. На ўрачыстасць да цімкаўцаў прыехалі госці з Мінска, прадстаўнікі раён-

ных арганізацый, сваякі Кузьмы Чорнага. Сярод вясцоўцаў, якія прыйшлі ўшанаваць памяць земляка, было нямала старых людзей, якія асабіста ведалі яго ў гады маленства і юнацтва.

Прасторная актвая зала школы перапоўнена. Усюды кветкі. Вечар адкрыў старшыня Капыльскага райвыканкома Анатоль Вайтовіч. Ён ад імя цімкаўцаў прывітаў відомых беларускіх пісьменнікаў, гасцей з Украіны, якія прыехалі на ўрачыстасць. Потым расказаў прысутным пра дзіцячы і юнацкі гады пісьменніка, яго велізарнае ўздзеянне на выхаванне падростаючага пакалення.

Са словам да прысутных звярнуўся Васіль Вітка, які прыгадаў акалічнасці сумеснай работы з Кузьмом Чорным у гады Вялікай Айчыннай вайны. Янка Скрыган выказаў падзяку ўсім настаўнікам і вучням за тую руплівую і патрэбную працу па ўвекавечанні памяці Кузьмы Чорнага. Сваімі ўспамінамі пра Кузьму Чорнага падзяліліся Іван Грамовіч, Аляксей Асіпенка. Сяргей Грахоўскі прачытаў вершы, прысвечаныя пісьменніку.

У заключэнне вечара выступіла Зінаіда Іосіфаўна Раманенка. Пасля ўрачыстай часткі адбыўся канцэрт, у якім прынялі ўдзел ансамбль «Барвінак» з Нова-Вітаньскага раёна Кіеўскай вобласці, настаўнікі і вучні мясцовай школы.

ад пятніцы да пятніцы

У ГЭТЫЯ ДНІ...

...ВЕЧАР ДРУЖБЫ

Прысвечаны Дню адраджэння Польшчы, адбыўся ў Палацы прафсаюзаў. Цёпла сустрапі прысутныя члены прэзідыума Галоўнага праўлення Таварыства польска-савецкай дружбы Станіслава Вішнеўскага, старшыню праўлення раённага аддзялення Таварыства польска-савецкай дружбы ў горадзе Прушкове дырэктара завода школьных пісьмовых прылад Антонія Гуткоўскага і іншых польскіх гасцей. Доклад аб 26-й гадавіне ПНР зрабіў намеснік старшыні праўлення Беларускага аддзялення Таварыства савецка-польскай дружбы, старшыня Мінскага абкома прафсаюза работнікаў культуры П. У. Рублеўскі. Са сло-

вам падзякі выступіў Станіслаў Вішнеўскі.

...АДПРАВІЛІ

тэлеграму ў Вену са згоды удзельнічаць у міжнародным конкурсе на будову паўднёвага раёна аўстрыйскай сталіцы архітэктары Беларусі.

Творчую брыгаду, якая будзе распрацоўваць праект новага раёна Венy, узначальвае старшыня Дзяржбуда рэспублікі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР Ул. Кароль. У яе ўваходзяць планіроўшчыкі, дойдлівы лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР Н. Трахтэнберг, В. Анілін, кіраўнік майстэрніў Белдзяржпраекта Я. Ліневіч, загадчык аддзела планіроўкі і забудовы гарадоў Дзяржбуда

БССР Ю. Патапаў і іншыя.

...ВЫСТУПІЛІ

ў Вільнюсе на рэспубліканскім свяце песні і танца, прысвечаным 100-годдзю з дня нараджэння У. І. Леніна і 30-годдзю вызвалення Літвы самадзейнымі артыстамі Віцебскага ансамбля танца «Колас».

Шматлікія гледачы, што запоўнілі цэнтральны стадыён, цёпла сустрапі беларускія танцы «Каханачка», «Антон маладзенькі», «Язвінскія ўзоры», «Беларускую рапсодыю».

...ПАСЛЯ ДОУГАГА ПЕРАПЫНКУ

ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР адкрылася настаянная экспазіцыя Беларускага савецкага мастацтва. На ёй прадстаўлена каля ста твораў пасляваўраўнянскага перыяду развіцця беларускага мастацтва. Тут жываліс, графіка, скульптура. Сярод работ такія, як

«Партрэт дачкі» старэйшага мастака рэспублікі М. Станоты, «Раніца» Ул. Кудрэвіча, «Аўтапартрэт» І. «Шавец-камсамалец» Ю. Пэна, «Мінск. 3 ліпеня 1944 года» В. Волкава, «Палонных вядуць» А. Шыбнёва, «Партрэт Героя Савецкага Саюза Ф. Смалычкова» З. Азгура, вядомая конная статуя Льва Даватара А. Глебава, работы І. Стасевіча, М. Савіцкага, В. Цвірко, І. Ахрэмчыка і іншых.

...АДБЫЎСА

чарговы выпуск прадаўцоў кніг у Мінскім гарадскім прафесіянальна-тэхнічным вучылішчы № 32. Праз некалькі дзён 31 выпускнік прыступіць да работы ў кнігарнях рэспублікі.

Дарэчы, за апошнія пяць гадоў вучылішча падрыхтавала больш 300 спецыялістаў кніжнага гандлю. Палова з іх працуе ў гандлёвых арганізацыях Мінска і вобласці.

СВЯТА НА ПРЫБАЛТЫЙСКОЙ ЗЯМЛІ

Вялікае і радаснае свята адзначылі рэспублікі Савецкай Прыбалтыкі. Трыццаць гадоў назад, 21 ліпеня 1940 года, працоўныя Літвы, Латвіі і Эстоніі скінулі антынародныя рэжымы нацыянальнай буржуазіі, аднавілі ўладу Саветаў. Гэтай знамянальнай падзеі былі прысвечаны ўрачыстыя пасяджэнні Цэнтральных Камітэтаў Камуністычных партый і Вярхоўных Саветаў трох братніх рэспублік. З усіх савецкіх рэспублік, у тым ліку з Беларусі, на свята да прыбалтыйскіх сяброў прыбылі партыйна-ўрадавыя дэлегацыі, якія гарача і сардэчна павіншавалі юбіляраў.

У адрас Цэнтральных Камітэтаў, Прэзідыумаў Вярхоўных Саветаў, Саветаў Міністраў Літвы, Латвіі і Эстоніі паступілі гарачыя прывітанні ад Цэнтральнага Камітэта Камуністычнай партыі Савецкага Саюза, Прэзідыума Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў СССР.

...У гэтыя дні старажытная сталіца Літвы Вільнюс нібы памаладзела. Усё жыццё яе, здаецца, было падначалена адной падзеі — юбілейнаму параду народных талентаў.

Шаснаццацітысячны хор, тры тысячы дзяцей, каля тысячы музыкантаў вясковых капэл, якія выступілі на гарадскім стадыёне, злілі свае галасы, усаўляючы песнямі дружбу, мір, шчасце свабоднага жыцця, імя Леніна, справу Леніна, партыю, Радзіму.

А на другі дзень віхурай закруціліся імклівыя карагоды на свяце народнага танца.

Цёплым, абмытым расою ліпеньскім ранкам разлілося святочнае шэсце па вуліцах Рыгі. На стадыёне «Даўгава» адбыўся іскрамёты і захапляючы турнір лепшых танцавальных калектываў Латвіі. А ўвечары на вялікай пеўчай эстрадае парку культуры і адпачынку семнаццацітысячны хор адкрыў свята песні.

Права адкрыць канцэрт на свяце песні ў Таліне заваявалі сімфанічныя аркестры Эстонскага радыё і тэлебачання і тэатра «Эстонія». Пад кіраўніцтвам заслужанага дзеяча мастацтваў ЭССР Н. Ярві прагучала «Урачыстая уверцюра» Д. Шастаковіча, затым у выкананні некалькіх хораў, двух аркестраў была выканана «Патэтычная араторыя» Г. Свірыдава.

Шэсцем шасці тысяч удзельнікаў адкрылася рэспубліканскае свята танца, якое стала ўжо добрай традыцыяй у культурным жыцці Эстоніі.

Выступаюць самадзейныя артысты польскіх прафсаюзаў.
Фота У. КРУКА.

У Беларусі гасцююць самадзейныя артысты з Польскай Народнай Рэспублікі. Даўняя дружба звязвае прафсаюзы Мінскай вобласці і Варшаўскага ваяводства, Шматграннае гэтае слброўства: абмен дэлегацыямі, фота- і кніжнімі выстаўкамі вывучэнне перадавога вопыту на прадпрыемствах, знаёмства з мастацтвам двух братніх народаў. А штогадовыя выезды самадзейных артыстаў—беларусаў у ПНР і нашых сяброў у Мінск—яшчэ больш умацоўваюць братэрскія сувязі.

Аматары самадзейнага мастацтва з горада Плонца Варшаўскага ваяводства наведвалі Брэсцкую крапасць-герой, а Дзень адраджэння Польшчы адзначылі ў Мінску. На адкрытых пляцоўках у парках імя 50-годдзя Кастрычніка і Чалюскай артысты-аматары з Польшчы наладзілі два канцэрты.

«Гэта—ідзе моладзь» — так называецца наша канцэртная праграма. — гаворыць рэжысёр калектыву самадзейных артыстаў Барбара Альшэўска. — Моладзь Польшчы ўносіць вялікі ўклад у будаўніцтва сацыялізма. І песні нашы расказваюць пра росквіт адраджанай з попелу і руін краіны...

Знаёмства з самадзейным мастацтвам польскіх сяброў прынесла сапраўдную радасць. Калектывы інструментальна-вакальных ансамбляў Плонцага нафтапрапрацоўчага камбіната і Дома мастацтваў музычныя ў поўным сэнсе гэтага слова. Кожны нумар іх змястоўнай праграмы выконваўся шчыра, сардэчна і на дэла проста. Песні польскіх сяброў расказваў пра радзіму, якая расквітнела, нібы ружа, пра Вісла, якую так любяць у Польшчы, пра мужнасць народа ў гады змагання з гітлераўскімі акупантамі. З натхненнем праспяваў саліст Анджэй Юркевіч нашу славу «Кацюшу» і песню Ігара Лучанка «Памяць сэр-

ца». Воллескам, здаецца, не было канца.

Паказалі сваё майстэрства і юныя грацыі—гімнасткі з трактарнага завода «Урсус». Увесь канцэрт па-рэжысёрску добра знітаваны. Усё строга прадумана, нічога лішняга і грубастага ў афармленні. У артыстаў былі сучасныя спартыўнага пакрыў касцюмы.

Польскія госці пабывалі таксама ў Салігорску, дзе пазнаёміліся з работай першага калійнага камбіната. У Палацы культуры гарнякоў самадзейныя артысты з Польшчы наладзілі вялікі канцэрт.

Кожны дзень, праведзены ў Беларусі, прыносіў гасцям новыя уражанні. Яны наведвалі мемарыяльны комплекс Хатынь, Курган славы, Музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, сустрэліся з піянерамі ў лагеры Мінскага абкома прафсаюза работнікаў культуры, дзе адпачываюць і польскія дзеці.

У РЕДАКЦЫЮ ГАЗЕТЫ «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Прасім праз вашу газету перадаць шчырае сардэчнае дзякуй усім, хто падзяліў з намі боль і смутак з прычыны напастаўшага нас вялікага гора—смерці Кацірыны Васільевны Замешынай.

Сям'я народнага артыста СССР У. УЛАДАМІРСКАГА.

Савет Міністраў БССР прыняў важную пастанову—возера Свіцязь з наваколлем абвешчаны ландшафтным заказнікам рэспубліканскага значэння.

Пра гэтую падзею мы гаворым з намеснікам старшыні Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па ахове прыроды Трафімам Сямёнавічам Махначам.

Акрамя таго, на Свіцязі растуць і «лабенія Дортмана», і «палушнік азёрны», і «прыбярэжнік аднакветкавы» вельмі рэдкія расліны, якія захаваліся яшчэ з рэліктавага перыяду. Расце там і паўночная архідэя — венерын пантофіл. Вельмі цікавыя і мікраарганізмы «планорбіс стэлмасцікус», якія вельмі рэдка сустракаюцца толькі ў Францыі, Бельгіі, Германіі...

род, якія з цягам часу вымываліся грунтавымі водамі, ствараючы вялікую пустату пад зямлёй, а потым глеба асела і ў часы ўтварылася возера), дык зразумела, што ў легендзе ёсць доля праўды. Акрамя таго, археолагі знайшлі на дне часткі добра апрацаванага каменнага інструменту. А гэта ўжо прама сведчыць, што тут некалі і сапраўды было старажытнае гарадзішча...

— Трафім Сямёнавіч, давайце вернемся ў сёння... Што бачыце возеры і яго наваколлі «эванне» заказнікам?

— Трэба сказаць, што са Свіцязю да гэтага часу абыходзіліся даволі абыякава. Гадую дзесяць таму на самым беразе быў пабудаваны міжкласны санаторый, які далёка не ўпрыгожыў наваколлі ландшафт. Акрамя таго, вялікую шкоду возеры і лесу прыносіла турбаза. Карэліцкі, Наваградскі, Баранавіцкі райспажыўсаюзы адкрылі на беразе цэлы шэраг «піўных устаноў», якія забруджвалі і ваду і наваколлі. Зараз усе гэтыя пралікі выпраўляюцца. Турбаза перанесена, гандлёвыя кропкі закрыты. У зоне заказніка без нашага дазволу нельга будзе весці ніякага будаўніцтва. Забаронены і прамысловыя лоў рыбы. Нельга цяпер ля Свіцязі ссекчы дрэва. Нават на маторках па возеры ездзіць нельга. Так што, як бачыце, зроблена шмат.

— Ну, а ці можна прыехаць на Свіцязь, пахадзіць па яе берагах, палюбавацца прыгажосцю краявідаў, выкупацца?

— Чаму ж не? Калі ласка... Нават з вудай пасядзець можна. Але ні аб якіх сетках, ні аб якім палыванні не можа быць і гаворкі—гэта будзе караца па ўсё строгае савецкіх законаў.

— І апошняе пытанне. Хто будзе даглядаць возера, сачыць за тым, каб саматужыня «саматары прыгажосці» не рабілі шкоды гэтай сапраўды цудоўнайшаму кутку нашага краю?

— У заказніку павінны працаваць леснікі, егеры, якія будуць сачыць за тым, каб выконваліся ўсе правілы карыстання заказнікам. Але гэта, канечне, паўмера. Трэба, каб кожны, хто прыязджае сюды, ведаў: возера гэта—цуд, нацыянальнае багацце, якое патрабуе вялікай павягі, любі...

І ЦУД, І КАЗКА, І БАГАЦЦЕ...

— Трафім Сямёнавіч, калі мы ўжо закруцілі расліны свет Свіцязі, раскажыце і аб «царкветцы», якую апёў у сваёй баладзе Адам Міцкевіч...

— Некаторыя лічаць, што легендарная «цар-кветка» — адна з рэдкіх рэліктавых раслін, але, на маю думку, гэта хутчэй за ўсё венерын пантофіл. Праўда, цяпер ён на Свіцязі—вялікая рэдкасць...

Але, калі мы пачалі гаварыць пра свіцязянскія легенды, дык не магу не сказаць і аб тым, што гісторыя ўзнікнення Свіцязі не такая ўжо казачная. Памятаецца, у Міцкевіча:

І раптам прамежнае нешта між ночы мяне абліло белізною,
У дол апускаю спалохана
ночы —
Зямлі ўжо няма пада мною!

Паводле легенды, на месцы Свіцязі калісьці быў вялікі, прыгожы горад, які апусціўся пад ваду. Калі ўлічыць, што возера карставага паходжання (гэта значыць, што некалі глыбока пад зямлёй на гэтым месцы былі залезы вапнавых па-

— Трафім Сямёнавіч, перш чым распачаць гутарку пра Свіцязь, раскажыце, калі ласка, што агульнага і ў чым адрозненне паміж запаведнікам і заказнікам?

— Што агульнага?.. Абароніць, захаваць ад знішчэння цуды прыроды на нашай зямлі. У чым адрозненне?.. Заповеднік—гэта тэрыторыя, усе аб'екты якой—расліны, вада, жывёла—узяты пад ахову і не скарыстоўваюцца ў гаспадарчы. Як правіла, у запаведніках вядзецца вялікая навуковая работа, там створаны натуральныя абставіны. Задачы заказніка больш вузкія. Тут мы ахоўваем, звычайна, які-небудзь адзін аб'ект — альбо расліны, альбо воднае багацце, альбо жывёлу. Ёсць у Беларусі шмат заказнікаў абласнога, раённага значэння, паліўнічых заказнікаў. Ёсць і заказнікі рэспубліканскага значэння — фаўністычныя, гідралагічныя. Цяпер з'явіўся і першы ландшафтны—Свіцязь...

— Растлумачце, калі ласка, што азначае тэрмін «ландшафтны»?

— З гэтым тэрмінам, калі казаць шчыра, мы крыху схітравалі... Справа ў тым, што кожны аб'ект на Свіцязі заслугоўвае, каб яго ўзялі пад ахову. Там растуць цудоўныя бары, дзе побач з дубам—бяросты, елкі, сосны, грабы. Там надзвычай чыстая вада, у якой жывуць унікальныя мікраарганізмы, водарасці... Там шмат аб'ектаў, з якімі звязаны цудоўныя паданні, легенды, якім прысвечаны творы Адама Міцкевіча, Якуба Коласа... Так што, як бачыце, Свіцязь трэба браць пад ахову комплексна. Каб вырашыць гэтую задачу, мы і прыдумалі тэрмін «ландшафтны заказнік»...

— Ці не маглі б вы больш падрабязна раскажаць чытачам аб тых унікальных раслінных формах, што існуюць на Свіцязі?

— Калі ласка. Пачнем з казырнага туза, з «тэтрадзініум яваніум», расліннай формы, якая сустракаецца толькі ў

ПІСЬМО З САФІ

ДЛЯ СЯБРОЎСТВА
НЯМА АДЛЕГЛАСЦЕЙ

Георгій ВЫЛЧАУ

Зусім нядаўна адзін мой колега паказаў мне невялікую кніжку, выдадзеную Балгарыям географічным таварыствам. На вокладцы вялікімі літарамі было напісана: «Беларусь» (эканоміка-геаграфічны нарыс). Я хутка пагартуў: фатаграфіі не зусім удалыя, але тэкст — ніштаваты. Досыць падрабязна расказана аб прыродных асаблівасцях Беларускай зямлі, аб росквіце прамысловасці і эканоміцы рэспублікі. Аўтары гэтай працы—двое савецкіх таварышаў і адзін з Балгарыі. Больш, бадай, вам і не змагу нічога сказаць пра яе. Відаць, гэта першая публікацыя такога роду ў нас. А чаму? Абышоў сёння безліч сталічных магазінаў, хацеў купіць гэтую кніжку, каб больш падрабязна пазнаёміцца з ёю, і—во даіва: усюды мне адказвалі адно і тое ж: «А-а, «Беларусь»! Ужо раскупілі!» Я не ведаў, засмутацца мне ці радавацца ад вынікаў такога няўдалага пошуку.

І вось гэтая кніжка прымушае мяне раскажаць пра некаторыя іншыя крыніцы нашых сувязей.

Давайце разам з вамі, беларускія сябры, зойдзем у міжнародную турыстычную арганізацыю «Балкантурыст». Яна размешчана ў цэнтры Сафіі, тут яе маляўнічая рэклама на ўсе заграничныя турыстычныя маршруты. У вочы адразу трапляе нешта новае: «Самалётная экскурсія Кіеў—Мінск—Лейпград—Масква». Мінск трапіў у нашы маршруты! Цікава, як прымаюць гэты маршрут мае землякі?

справах турызму ў Балгарыі таварыша Ч. Карапанчава.

— Мы даўно збіраліся, — сказаў мне таварыш Карапанчаў, — прадаставіць нашым людзям пудэўку і ў Беларусь, на зямлю легендарнай славы, з гераічнымі і ласкавым народам, з прыродай, якая будзе цікавай для балгараў. Ну, вось і паклалі пачатак, праўда, вельмі сціплы: толькі адны суткі ў Мінску.

— А як вы, таварыш Карапанчаў, прапагандуеце Беларусь як цікавы для нас турыстычны аб'ект? — спытаў я.

— Тут жа пашкадаваў, бо дырэктар, чалавек мілы, ажно падскочыў:

— Толькі аб рэкламе і прапагандзе вы не гаворыце! Людзі і так усё добра ведаюць і самі ўсё прапагандуюць. Ведаеце, колькі нам даводзіцца тут вытрымліваць размоў з людзьмі? Жадаючых уключыцца ў экскурсію па СССР, у дзясць разоў больш, чым мы паспяваем забяспечыць. І яшчэ прапагандаваць! Падступіць з нажом да горла: «Прапагандуеце, а навошта, калі не даеце магчымасці паехаць?» На нашых прадпрыемствах, у калгасах цяпер лічаць самым лепшым заахвочваннем за добрую работу экскурсію ў Савецкі Саюз. Але колькі яшчэ ўсялякіх спрэчак! Прыходзіць старэйшыя людзі і гавораць: «Пасылаеце маладых... Вядома, яны лепш працуюць, але мы павінны таксама наведваць Савецкі Саюз, хоць перад смерцю свайго. А маладыя паспеюць, у іх яшчэ ўсё жыццё наперадзе». Што людзям адкажаш? Прасілі мя 60 турыстычных паяздоў, а нам далі толькі 19. Вядома, людзі едуць і на сваіх машынах, але не

кожны мае машыну.

Сядзела ля нас і слухала ўсю размову маладая дзяўчына Весяліна Пяткова. Яна працуе ў гэтай канторы рэфэрэнтам па Савецкім Саюзе.

— Вось каб у нас арганізавалі такія экскурсіі ў БССР, як савецкім турыстам тут, — сказала В. Пяткова. — Каб распрацавалі маршруты па рэспубліцы, запланавалі агляд помнікаў нашай дружбы. Або экскурсіі з адпачынкам ля Чорнага мора ці Нарачы... Сёлета прымалі мы таварышаў з Беларусі. Яны ўпершыню адпачывалі зімою на нашых горных курортах, у Радольскіх гарах. Мы не чакалі, што так ім спадабаецца там...

Кніжку «Беларусь», напэўна, разабралі людзі, якія ўжо наведалі нашу рэспубліку. Іх шмат, паверце мне: ніколі ў нашай гісторыі столькі балгараў — па розных лініях — не наведалі Беларусь, як у апошнія гады. Ды, зрэшты, гэта ўсё вядома. Але ўсё ж я схільны думаць, што кніжку куплялі і тыя, якія збіраюцца, хоць паехаць, чакаюць чаргі, паграбуюць новых і новых турыстычных маршрутаў. Проста грэх не задаволіць такіх жадаў. І чым хутчэй у нас гэта справа будзе праўдлена, тым лепш. Ва ўсякім выпадку, Беларусь ужо стала турыстычным аб'ектам у нас—у краіне, якая сама з'яўляецца турыстычным аб'ектам двух мільёнаў замежных турыстаў.

Аб турызме можна гаварыць у розных аспектах. Дазвольце толькі не пагадзіцца з думкаю, што турыстычныя пудэўкі—гэта, маўляў, толькі адпачынак, ну—крыху ўражанняў, а ў цэлым нічога істотнага, трывалага. Сучасны турызм, здаецца мне, — адна з лепшых школ гуманізму і братэрскай сувязі людзей. Гэта не назойлівая, а прыемная школа пазнання, гэта ўспаміны, якія перадаюцца ад чалавека да чалавека. А гэта ўжо нямае! Адна турыстычная пудэўка, вядома, не дае завершаных і глыбокіх пазнанняў, але яна адчыняе дзверы ў няведанае, абуджае дапытлівасць і ціка-

васць да жыцця людзей іншых краін, іх мінулага і сучаснасці.

Дык я зараз і думаю. Няўжо да існуючых ужо формаў ўзаемнага пазнання немагчыма шырэй падключыць і іншыя? Скажам, абменныя наведванні паміж нашымі нафтавікамі і вашымі, паміж асобнымі заводамі, прадпрыемствамі, абмен групамі артыстаў, вучоных, людзей аднолькавых інтарэсаў і прафесій. Адпаведна з гэтым складаць і турыстычныя маршруты, праграмы. Паміж Балгарыяй і некаторымі сацыялістычнымі краінамі гэта ўжо арганізавана вельмі і вельмі шчырока.

Вось я выказаў такое пажаданне, а пачуў бы мяне таварыш Карапанчаў, то сказаў бы: «Што ты балбачаш, у нас жа планы, валютная квота...» Я б вядома запярэчыў, што планы лавіны адпавядаць запатрабаванням, гэта справа ўзаемавыгадная, што...

І я веру, што будучы хутка ўсе 60 і нават больш паяздоў для турыстаў з Балгарыі, будзе шмат чаго іншага. А пакуль што сустракайце, дарагія сябры, тыя 19 са шчасліўцамі, якія трапляць да вас сёлета. Пакажыце ім свае азёры і лясы, пачастуйце грыбамі, схадзіце разам на рыбалку. У нас не столькі багатых на рыбу ракі, ды і дамагчыся дазволу на рыбалку не так лёгка. Пакажыце ім вашу поўную легенд зямлю, пазнаёмце з сённяшнім жыццём. Яны знайдучы нешта вельмі блізкае сабе, абавязкова палюбяць Беларусь. А вярнуўшыся дадому, будучы гарача прапагандаваць турыстычныя маршруты ў Беларусь — хоча ці не хоча гэтага таварыш Карапанчаў.

А вам, дарагія беларускія сябры, жадаю добрага летняга адпачынку. Калі захочаце правесці свой адпачынак у нас—калі ласка, шкадаваць не будзеце.

Аўтар «Чыжыка Беларускага»

Споўнілася 90 год з дня нараджэння беларускага паэта-нашаніўца Гальяша Леўчыка (Ліўковіча), які нарадзіўся ў горадзе Слоніме 20 ліпеня 1880 года.

Гальяш Леўчык хадзіў у прыходскую школу, а потым у так званую павятовую, якую і скончыў. З 1896 года служыў ў канцлярыі міравога судзі і з'ехаў міравым пасрэднікам. Потым працаваў у якасці каморніка. У 1904 годзе пераехаў у Варшаву і працуе ў гарадскім магістраце. Тут жа ходзіць на лекцыі ў школу мастацтва. Прымаў удзел у грамадскім жыцці варшаўскіх беларусаў. Па некалькі месяцаў у год жыў у родным Слоніме.

Гальяш Леўчык пачаў друкавацца ў «Нашай ніве». У 1912 годзе ён выдаў зборнік вершаў «Чыжык беларускі». Напрытактавымі ім другі зборнік «Беларускі жаўраінак» (вершы 1920—1927 гг.) не ўбачыў свету.

У перыяд знаходжання заходніх абласцей Беларусі пад беларускай акупацыяй паст супрацоўнічаў у заходнебеларускіх газетах і часопісах.

У верасні 1939 года ў Слоніміскім народным доме Гальяш Леўчык вітаў байцоў і камандзіраў Чырвонай Арміі і дзякаваў за вызваленне Заходняй Беларусі ад панаваў прыхіду. 8 кастрычніка 1939 года ў Слонімі прыязджаў старшыня Саюза пісьменнікаў БССР Міхась Лынькоў, якога Гальяш Леўчык вітаў ад свайго імя і ад імя заходнебеларускага літаратурнага маладняка.

14 лістапада 1939 года мне панавіла суправаджаць Янку Купалу да Гальяша Леўчыка, з якім яго звязвала даўняе сяброўства з часоў «Нашае нівы». Наш пясняр ехаў у Народнага Сходу ў Беластоку і спецыяльна заехаў у Слонімі, каб пабачыцца са старым сябрам. У вершы «Мая прадмова» да зборніка «Чыжык беларускі» Гальяш Леўчык пісаў:

Нічога не хачу... нічога, нічога —
Ні грошай, ні славы, ні шчасця сляпога...
А толькі ўсе жаду я, каб родная мова

Хутэй дачакала свабоднага слова!
Накуль не дажджусь багацця такога —
Нічога не хачу... нічога, нічога!

Гэты шчаслівы час паст убачыў ненадоўга. Не давялося яму пакарыстанца вольні, якую прынесла працоўным Заходняй Беларусі Чырвоная Армія ў незабыўным верасні 1939 года і якую ён так сардэчна вітаў, не давялося набачыць сённяшні росквіт роднай Беларусі. Паст памёр у 1944 годзе ў акупіраванай Варшаве.

Прапаўшую ўвазе чытачоў некалькі вершаў паэта-нашаніўца.

С. НОВІК-ПЯЮН.

Гальяш ЛЕЎЧЫК

ЧЫЖЫК

— «Чыжык, чыжык, дзе ты быў?»
— «Я на Белай Русі жыў:
Бачыў слёзы, жалю крык,
Як гаруе там мужык...»
— «Чыжык, чыжык, дзе ты быў?»
Што ты чуў там, што рабіў?»
— «Сярод вёсак я лятаў,
Песні сумныя збіраў...»
— «Чыжык, чыжык, дзе ты быў?»
Што ты бачыў, што ты сніў?»
«Ох, шмат гора ёсць там, шмат,
Выглядае беднасць з хат...»

— «Чыжык, чыжык, дзе ты быў?»
«Па магілках я блудзіў,
Па курганах, ля дарог
З жалю вытрымаць не мог!..»

НІХТО МАІХ НЕ ЗНАЕ СЛЁЗ...

Ніхто маіх не знае слёз,
Што ў сэрцы схованы глыбока,
Проч роднай хаты там — далёка,
Дзе я радзіўся, бегаў, рос;
Дзе йшоў касцоў праз горы,
Долы
Зык-звон вясёлы.
Ніхто маіх не знае слёз,
Ніхто маёй не знае долі,
Апроч крыніцы тэй — у полі,

ХЛОПЕЦ, ЯКОГА ВЕДАЮЦЬ

Пра Міхаіла Хадана мне больш гаварылі людзі. Сам ён сказаў толькі:

— У кожнага сваё захапленне... і я яго зразумеў. Раня ці позна кожны, урочце, знаходзіць менавіта той жыццёвы ваянт, які і на душы, і на сэрцы.

Міхаіл Хадан — кінемеханік. Ці набаёцца яму яго работа, ці добры ён спецыяліст — пра гэта, здаецца мне, многае скажунь дзве граматы абласнога ўпраўлення кінематаграфіі, грамата Дзяржакамітэта па кінематаграфіі пры Саўеце Міністраў ССРСР, юбілейны ленынскі медаль «За доблесную працу»...

Не любячы работы, чалавек не змог бы да ранняй кар'яеры ля апаратуры, каб толькі голас яе стаў чыстым і балэрым, не мог бы сваяцтва такой шчырай радасцю яго твар, калі хто з гледачоў скажа:

— Добры фільм ты прывёз, Міша. Набольш бы такіх...

За 8 гадоў работы ён ніколі не меў нараджэнняў ні ад начальства, ні ад гледачоў. Не было выпадку, каб на яго ніне сарвалася дэманстрацыя фільма, каб не была своєчасна прызнана і «пракручана» тая стужка, што планавалася. А гэта, між іншым, не так проста, як здаецца. Ён жа працуе не на стаянцы, а на кінаперасоўцы, і адлегласць паміж вёскамі Забалоце, Сінало, Лугава-Слабада, якія М. Хадан абслугоўвае, не мала, і дастаўку кінастужак з горада трэба звычайна «арганізоўваць» самому. Не мала ў яго і грамадская работа: член мяхсцома галаўнога кінаатра, член камітэта камсамола, капітан зборнай футбалістаў саўгаса.

А сакратар партарганізацыі саўгаса «Вольна» Яўген Нічыпаравіч Хлопак раскажаў нам такі выпадак:

— Рашылі мы арганізаваць вучобу жывёлаводства, павятовай і механізатару. Папрасілі Міхаіла, каб дастаў паручку таматычных стужак. Заняткі ж пойдунь цікавей... Дык ён прадэманстраваў не «паручку», а 28 фільмаў на сельскагаспадарчыя тэмы.

Але больш за ўсё, зраўмела, задаволены людзі камсамольцамі Міхаілам Хаданам як кінемеханікам. Бо ён не толькі дэманструе фільмы, а яшчэ абавязкова раскажа перад пачаткам сеанса пра змест фільма, паравіць, на якія дэталі звернуць увагу асабліва са спецыяльнымі, якія добра справіліся са сваімі ролямі, а якія, на яго погляд, маглі б сыграць і лепш... Старому — ён знойдзе зручнае месца, маладых — на-сяброўску прысараўніць, калі іх паводзіць чамусьці яму не спадаюцца.

Зайдзіце ў любы клуб, што ён абслугоўвае, і вы абавязкова ўбачыце зроблены яго рукамі стэнд «Сёння на экране». А на ім — ілюстрацыі з усіх фільмаў, што маюцца на абласнай базе кінапракату. І калі вы хоча крышачку затрымацца каля іх, то абавязкова да вас падыець Міхаіл Хадан. Падыець і спытае:

— Бачыў гэты воль, не? Цудоўны фільм! Абавязкова прыходзь, скоро прывязу...

В. ТАТАРЦАУ.
Фота М. БУГЛАКА.

МАЕ ЗЕМЛЯКІ з вёскі Відуйцы вырашылі скласці жыццёвае апісанне аднавяскоўцаў, сярод якіх — вучоныя, урачы, настаўнікі, партыйныя і саветскія работнікі, буйныя ваеначальнікі, дзеячы культуры. Есць і такія, што не выйшлі ні ў генералы, ні ў кандыдаты навук. Усе жыццё яны заставаліся земляро-бамі, кавалямі, сталярамі, садоўнікамі. Мой расказ — пра дваіх з іх.

ПЕРШЫ —

Радзівон Еўдакімавіч Пшэкін. Быў ён для дзяцей ўвасабленнем шчодрасці, дабрагты. Кожнага, хто праходзіў улетку міма яго саду, спыніць, бывала:

— Гэй, дзядзька, можа яблычка даць?

Дзядзькам ён жартам называў кожнага.

Сад у старога быў вялікі, але дагледжаны. Яблыні і грушы раслі каранастыя, стаялі на падпорках, каб не рухнуць пад цяжарам ураджая. Мініяцюрнай вёскай выстраліліся пчаліныя хаткі.

Стары нярэдка частаваў дзяцей мёдам.

— Ты на яе не сярдуі, на пчолку, — угаворваў ён. — Пчала працаўніца. Ляціць, сляшчаецца, а тут ты гультаём слянешся. Ну яна і — джыг! Пройдзе!..

Частаваў ён і цікавымі гісторыямі, якія апавядаў па-свойму, скупа, але ярка. Аднойчы раскажаў эпізод з імперыялістычнай вайны:

— Нас чацвёра ў засадзе. Бачым — немцы паўзунь. Падлічылі — дванаццаць. Па тры на брата. Ну, стрэлілі на тры разы...

Памятаю дзед Радзівона і сярдзітым, перагаворлівым. Ён адкрыта злаваў і гнаў нас, калі мы, нібы зачараваныя, пазіралі праз плот, як ён без маскі аглядаў пчол ля раскрытага вулля.

Любіў ён працаваць сцінана, у адзіночку. Лапаць спляць, бывала, для самадзейных артыстаў — залюбуешся. Градкі ў мажары, тронак у рыдлёўку, сякершыча — любое сялянскае начыненне рабіў лёгка, трывала, прыгожа, і надзіва зручнае было яно ва ўжытку. Яго ўменне служыла ў сялян меркаю вышэйшай пахвалы: «О, гэта ў цябе ўдалося, як у Родзівона»...

Стары быў сталяром. Дрэва ён любіў і ведаў так, як ніхто, нібы ў душу яму заглядаў. Калі брусок падабаўся яму, ён ажно гладыў яго пшчотна шурпатай цёплай далонню. Аднойчы хлапчук расціснулі маю балалайку. Паламаную клёпку дзед Радзівон замяніў, і мы не здолелі пазнаць, якая з клёпак новая.

Стары быў неп'сьменны, але разумёў будаўнічую справу тонка. Ведаў запас трываласці драўніны розных парод на згібанне, пералом, сцісканне, расцягванне, якое дрэва на што вартае. Рабіў свае разлікі на вока, нейкае шостае пачуццё і вопыт не падводзілі яго ніколі.

З годў ў год сачыў ён за навакольнымі лясамі, нібы гадаваў іх. Не выпадкова, сустрэўшы аднавяскоўца, які вёз дрэва, распачынаў гаворку:

— Гэта ў Фесіне, ля балота ссеклі? Вачу — там. Такую маладую палку сапсаваў. Праз гадоў колькі была б калода і та дошкі...

Незадоўга перад вайною ён задумаў раскопкі на берэзе Алешні — нешырокай рачулі. За дзесяці метраў ад ракі ў канцы староў грэблі засгалася старыца, названая чамусьці Вінніца. У сівую старажытнасць Алешня тут выгіналася, а ля самай

вады, паводле падання, стаяў млын, які належаў пану.

Капаў Пшэкін тыдні два. Знайшоў чатыры доўгія пакладзеныя вянцом яловыя бярвяны, якія і выцягнуў з дапамогай аднавяскоўцаў. Жоўтачорныя, шакаладнага адцення, яны і на дрэва не былі падобныя — нібы цуд з'явіўся з далёкай мінуўшчыны. Тут жа, на берэзе, адцілавалі цуркі. Стукнулі сякераю — золатам пырнулі палавінкі на сонцы.

— Бурышты!
У апошнія гады жыцця Радзівон Еўдакімавіч нібы ўсох. Бровы і ву-

Аляксандр РАМАНАЎ

БУРШТЫН

сы зрабіліся зусім белыя, парадзелы валасы на галаве таксама паблелі. Толькі ясныя, глыбока пасаджаныя вочы глядзелі з-пад густых броваў, як і раней усемішлява, мудра, па-дзіцячы чыста. У іх сваяцтва дабрата і ранейшая цікаўнасць да ўсяго.

З крыўдаю раскажаў, як засмуцілі яго на старасці.

— Старшыня калгаса можа і гаспадар. А ўсё ж сярдзіты я на яго. Прыбег да мяне: «Дзядзька Родзівона, справа ёсць, мажары трэба адрамантаваць. Тапчыся паціценку ў двары».

Ну, адрамантаваў яны мажары. Ён зайшоў, буркнуў брыгадзіру: «Запішы сем працадзён», — і з двара. Захва-раў я з прырасці. Стараўся, а ён і слова добрага не сказаў. Працадні — і ўвесь сказ. Раней думаў прасціць, каб далі мне хлонца кемлявага, якому перад смерцю навуку сваю перадаў бы: сын жа мой загінуў. А пасля расхачаўся. Хочаш не хочаш, а так атрымаўся: чаму мяне бацька на-вучыў, тое са мною разам людзі ў труну пакладуць, сабе не пакінуць. Вось чаго шкода...

Такі быў Радзівон Еўдакімавіч.

ДРУГІ —

Міхаіл Паўлавіч Войтаў, каваль. Быў ён высокі, хударлявы, трохі прыгорблены. Твар вузкі, квадрацы вусоў на верхняй губе, акуллары ў тонкай жоўтай оправе. Знешне зусім не падобны на Пшэкіна, але ў адносінах да справы і да людзей у іх было шмат агульнага.

Работа кельская проста зневажала яго: «Рукі паадбіваць бы за тачою...» — гаварыў ён.

Бывала, яшчэ ў пачатку зімы Міхаіл Паўлавіч гаварыў брыгадзіру:

— Прывёз бы плугі ды бароны ўпору, я памалу і даводзіў бы іх...

Той, ахоплены клопатам, адмахваўся: плугі і бароны пацерныць. А ў савіку прыбгаў сам:

— Выручай, Паўлавіч, у поле хутка...

— Не выручу, хай цябе знімуць з работы хоць раз, — помсліва адказаў каваль і чытаў брыгадзіру доўгую натацыю. Пачытае і — выручыць. Ад цямна да цямна стаяў ля гарачай накавальні, памочнікаў марыў. Дэвіліся яны, адкуль столькі сілы і вынослівасці ў кволым целе?

Неуправарот работы набягала ў калгаснага каваля ў гарачае лета. Усялякую машыну лячыў «жалезны доктар», умудраўся зрабіць любую гайку для машыны.

Рытм кузні быў рытмам калгаснай гарачай пары. Не перадсвітальныя песні пеўняў, а звон накавальні будзіў відуйчан. Званочны дуэт малаткоў, патроены рэхам, уладарна плыў над ракою ў густым алейніку, бянтэжыў салаўёў. Нізка вухае кувалда малатабойца, у такт ёй залівіста, танкагалоса паттаквае малаток каваля: так-вось, так-вось, так-вось!

Вядома, сельская кузня даваеннага часу — учарапні дзень калгаснай вёскі, які адышоў у нябыт. Але было ў рабоце Міхаіла Паўлавіча вечна сучаснае, цяперашняе — жаланне

прывесці людзям радасць свайёй работай, працікненне ў жыватворчы працэс працы, што давала доўгае жыццё яго вырабам. І не было ў вёсцы хаты, якой не служылі б зробленыя ім кручкі на дзвярах, засаўкі, клямкі, завесы, колцы. Навечна ўсё было зроблена.

У вёсцы жыла думка пра каваля, як пра яхднага і кплівага. Ён нікому не спускаў слабасці, праманкі.

Некя відуйчанін Парфен Крупадзёраў, чалавек невялікага росту, крыва-ногі, з чорнабурай шырокай барадой, таўстым шызым носам, прыйшоў у кузню наварыць джала сякеры і пры-нёс іржавы кавалак жалеза. Чалавек быў недаверлівы, скарэдны, вечна балёўся, каб яго, крый божа, не ашукалі. «Ты — мне, я — табе: з рук у рукі — і квіт», — гаварыў ён пры разліку, за што яму і далі мянушку «Квіт».

— Добра, навару, а што ты мне дасі за гэта? — у водсвеце горна білснў Міхаіл Паўлавіч усмешкай. Усе чакалі пацехі.

— Жалеза я сваё прынёс. — паспешліва прамовіў Квіт. — Возьмеш толькі за работу...

Міхаіл Паўлавіч узяў у рукі жалеза, паказаў прысутным — гэта быў кавалак ад вості.

— Слухай, Квіт, дзе дастаў гэты цуд?

— Капаў агарод, а яно аб лапату — бразы Нагнуўся, падабраў. Вось і спатрэбілася, лішняга не буду плаціць...

— Так, сталь адменная. На сякеру непрыгодная: сухая, крохкая. На сякеру іншую знайду, а гэта на зубіла сабе пакіну. Добра?..

Квіт не падазраваў, што яго разыгрываюць. Прагна заблішчелі вочы. Ён амаль выхапіў у каваля шчаслівую знаходку, заўпарціўся:

— Калі жалеза ўдзяўбе, дык дрэва ж больш падатлівае...

Па складу розуму Міхаіл Паўлавіч быў філосафам. У яго садзе з паўночна-нага боку дома стаяла невялікая павець ад дажджу, і там жа — тапчан. Тут мы, школьнікі, часта слухалі Міхаіла Паўлавіча.

Імжэў ціхі летні дождж, ледзь чутна шапачучы ў лісці дрэў. Пад павецю было нека ясабіла ўтульна. Міхаіл Паўлавіч злавіў у вялікую далонь некалькі халодных кропель са страхі, сказаў:

— Сад купілі і перасадзілі старым. Каб яблыні не высыхлі, абсеклі голлі... Людзі смяяліся: сад — не

«НА РАБФАКУ НА ВЯЧЭРНІМ...»

ПА СЛЯДАХ СТАРОЙ ФАТАГРАФІІ

Многа напісана пра паэму Янкі Купалы «Над ракою Арэсай», пра гісторыю яе стварэння, пра паездку паэта на Палессе.

Як вядома, у 1933 годзе на пачатку веснавой сярбы паэт разам з Платонам Галавачом, Уладзімірам Хадыкам паехаў у камуну імя БВА, што на Любаншчыне. Мэтай паездкі было азнамленне з тымі новымі зменамі, якія адбываліся на вёсцы. Пражыў там Янка Купала каля месяца. Да яго прывыклі, яго палюбілі.

Як успамінае былы старшыня калгаса імя БВА Эмануіл Модзін, Купала хадзіў па калгаснай сядзібе, гутарыў з многімі людзьмі, цікавіўся іх працай і побытам. Яго часта бачылі ў полі, стالовай, у дамах камунараў. Бываў ён неаднаразова і ў будучых герояў сваёй паэмы Эмануіла Модзіна, Пракопа Адзярхі, Дзмітрыя Каленчанкі. Ездзіў у наваколныя вёскі, калгасы, саўгасы. І ўсюды, дзе з'яўляўся паэт, чуліся шчырае гутарка, вясёлы жарт, смех.

Здавалася, усё ясна адносна гэтай паездкі паэта на Арэсу. Але вось перад намі раскрываецца яшчэ адна яе дэталі.

У апошнім раздзеле «Над ракою Арэсай» — «Саўгас» — ёсць такія словы:

На рабфаку на вячэрнім
Вучэнца студэнты —
Спяю цемру,
некультураець
Знішчаюць дашчэнту.

А рабфакаўцаў няма —
З сям'яў больш бядач;
А рабфакаўкі як глянцунь,
Ажні сэрца скача!

Гэтыя радкі напісаны ў выніку наведання паэтам рабфака, які быў створаны ў саўгасе ў 1930 годзе пры Горацкім сельскагаспадарчым інстытуце.

Аб гэтым наведанні і расказвае новы, невядомы да гэтага часу фотаздымак, на якім мы бачым Янку Купалу, Платона Галавача і Уладзіміра Хадыку сярод выкладчыкаў і студэнтаў. На адваротным баку фотаздымка надпіс: май, 1933 г. Хочацца выказаць шчырую падзяку былому рабфакаўцу Сямёну Апанасавічу Харко (у другім радзе, другі злева), які захаваў гэты каштоўны фотаздымак, пранёсшы праз дзве вайны — фінскую і Айчынную — і нядаўна перадаў яго ў Літаратурны музей Янкі Купалы.

Фотаздымак дае нам падставу сцвярджаць, што паэма амаль цалкам была напісана ў Камуне, у Мінску Купала, відаць, толькі дэпрацоўваў яе, пераглядаў.

Пад самой паэмай подпіс: «Камуна БВА — Мінск, май, 1933 г.»

Рабфак Янка Купала ведаў у першыя дні свайго знаходжання ў Камуне. І калі лічыць, што жыў паэт

амаль увесь май, то фотаздымак, напэўна, зроблены ў першыя дні: на ім мы бачым Платона Галавача і Уладзіміра Хадыку, а як вядома, у Камуну яны прыехалі разам з Купалам і былі там нядоўга, усяго з тыдзень.

Здымак зрабіў выкладчык хіміі і біялогіі на рабфаку Кірзеў (стаіць у апошнім радзе першы справа, у акуларах).

Як трапілі Янка Купала, Платон Галавач і Уладзімір Хадыка на рабфак?

Як мяркуе былы рабфакавец С. Харко, існаванне ў саўгасе рабфака ў той час было вялікай з'явай, і абшчэі яго ніяк нельга было. А да таго ж, на рабфаку з першага яго набору і па 1933 год працаваў вядомы паэт Алесь Жаўрук (побач з Купалам, справа), які выкладаў літаратуру і сам у гэты час шмат пісаў. Відно, не без яго ўдзелу былі запрошаны пісьменнікі.

С. Харко успамінае, што пасля сустрэчы на рабфаку, вечарам, у напоўненым да адказу клубе (ён адначасова быў і сталовай), адбыўся вялікі вечар рабочых саўгаса і рабфакаўцаў, з якімі прыехалі пісьменнікі.

Я. Купала, П. Галавач, У. Хадыка расказвалі прысутным аб сваіх планах, чыталі новыя творы, у прыватнасці, Янка Купала чытаў верш «Сыходзіш, вёска, з яснай явы», тады ж ён паздзяліўся і сваёй задумай напісаць паэму пра новае Палессе.

Чытаў на гэтым вечары свае вершы і Алесь Жаўрук.

Углядаючыся ў твары незнаёмых людзей на фотаздымку, я зацікавілася, як жа склаўся далейшы лёс былых рабфакаўцаў, кім яны сталі, дзе цяпер? Сямён Апанасавіч Харко пасля рабфака скончыў Мінскі інстытут народнай гаспадаркі, а потым служыў у арміі.

Зараз ён афіцэр запасы, жыве і працуе ў г. Серпухава ў гарадскім таварыстве «Веды» рэферэнтам. Ён жа паведаміў адрас яшчэ аднаго былога рабфакаўца, свайго сябра Яўгена Адамавіча Грыгаровіча, які жыве і працуе ў Мінску.

Выбраўшы вольны час, іду на вуліцу Палярную, 31, да Яўгена Адамавіча.

Гэта яшчэ даволі крэпкі чалавек, з мяккаю, прывабнаю ўсмешкаю, падцігнуты. Калі ўбачыў на фотаздымку сябе, пазнаў сваіх сяброў, выкладчыкаў, твар яго пасвятлеў.

Спачатку рабфак не меў нават свайго будынка, — успамінае Я. Грыгаровіч, — заняты вялікай па хатах. Толькі паэзія было пабудавана вялікае памяшканне, у якім размясціліся рабфак і бальніца.

Часта да будаўнічых работ прыцягваліся студэнты. Днём працавалі, а ўвечары ішлі на заняткі. Змарыўшыся за дзень, часцяком і зачыталі за сталамі. Усё ж, нягледзячы на цяжкасці, недзядзёны, моладзь цягнулася да навукі. Яўген Адамавіч прыгадвае прозвішчы некаторых выкладчыкаў, студэнтаў, але дзе яны цяпер, чым займаюцца — цяжка сказаць: прайшло 37 гадоў.

— Вось Алесь Жаўрук, — глядзячы на фотаздымак, гаворыць ён, — яго ўсе мы вельмі любілі, ён выкладаў літаратуру, часта арганізоўваў вечары паэзіі. Кірзеў — выкладчык хіміі і біялогіі, ён жа захапляўся фатаграфіяй і вельмі сябраваў з Алесем Жаўруком. Студэнт: Малашук — сакратар камсамольскай арганізацыі, Носаў, Мялешка, Кацнельсон. Недзе на здымку ёсць і сястра Жаўрука — Ніна Сінікіна. Паміж Купалам і Хадыкам сядзіць дырэктар рабфака П. У. Грыгановіч.

У хуткім часе мне ўдалося адшукаць і былога дырэктара рабфака — Пятра Усцінавіча Грыгановіча. Цяпер ён кандыдат навук, дацэнт кафедры палітэканоміі БДУ імя У. І. Леніна.

Фотаздымак для яго быў нечаканасцю. Пётр Усцінавіч доўга і ўважліва ўглядаўся ў твары добра знаёмых калісьці людзей, стараўся ўспомніць іх прозвішчы, дапамагчы мне.

З тых, хто працаваў на рабфаку, больш за ўсіх яму запамінуўся Алесь Жаўрук, аб ім захаваўся цёплыя і сардэчныя ўспаміны.

— Гэта ён, — гаворыць Пётр Усцінавіч, — імкнуўся зацікавіць сваіх выхаванцаў літаратурай, часта арганізоўваў вечары паэзіі. Ён быў створаны пры рабфаку і мастацкая самадзейнасць. У ёй А. Жаўрук прымаў самы актыўны ўдзел, пісаў сацыяльныя куплеты, якія разам са сваім сябрам (відаць, гэта быў Кірзеў) выконваў са сцэны. Ён жа быў арганізаваны і драмгурток: адной з першых ставілася п'еса «Мост».

Запомнілася Пятру Усцінавічу і сустрэча з Я. Купалам, П. Галавачом і У. Хадыкам. У жыцці рабфака гэта было значнай падзеяй. Пісьменнікі распыталі студэнтаў аб іх жыцці, вучобе, цікавіліся, як яны праводзяць вольны час, як сумяшчаюць вучобу з працай...

Так фотаздымак дапамог нам паглыбіць яшчэ адну старонку з жыцця народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. Хочацца спадзявацца, што на яго апублікаванне адгукнуцца былыя рабфакаўцы.

Т. ТАРАСАВА,
в. а. дырэктара
Літаратурнага музея
Я. Купалы.

З ПОШТЫ ЛІМА

ГЭТА — БУКВАРЫ ГІСТОРЫІ

З сардэчнай зацікаўленасцю прачытаў я «Легенды старога Лоска» Леаніда Пракопчыка, змешчаныя ў вашым штотыднёвіку ад 26 чэрвеня г. г. пад рубрыкай «Сустрэча з адвечным».

Падобныя матэрыялы мяне заўсёды цікавяць і, думаю, яны наогул цікавыя. Такія публікацыі на старонках вашага выдання сустрэкаюцца ўжо даўно. Дзякуючы ім, я набыў нейкае падсвядомае адчуванне Беларусі, надта важнае адчуванне для кожнага беларуса. Сённяшні дзень з'яўляецца братам учарашняга

дня, гісторыя-даўніна—нібы родная сястра сучаснай гісторыі. У такой непарыўнасці развіцця, мне здаецца, і трэба шукаць ключ да разумення гісторыі.

У сувязі з гэтым налучыла мяне думка, можа нават і запозная ўжо: а што, каб усе такія матэрыялы сабраць і выдаць у якасці дапаможніка турыстам і тым, хто праводзіць экскурсіі! Дык не толькі для іх былі б цікавыя гэтыя рэпартажы і нарысы.

Чытаў я «Надвёманскія былі». Кніга нібы і добрая, але ў яе трапіла шмат і выпадковага, таго, што яшчэ

не набыло цікавасці для ўсіх, пра што варта было б пісаць.

Займаўся і я даследаваннем гісторыі сваіх родных Крынак, што на ўскрайку Гродзеншчыны. Калі друкаваў гэтыя матэрыялы, то пераканаўся, як моцна людзі цікавіцца тым, што некалі рабілася на іх зямлі. Нібы бачылі людзі выпіскі з актаў грамадзянскага стану, дакументы, што сведчылі, адкуль чалавек і хто ён такі...

У нас, у Польшчы, такіх выданняў мноства, яны маланкава распрадаюцца. По-

пыт на іх расце з году ў год. Гэта — нібы буквары гісторыі, дзякуючы якім чалавек пачынае праўляць цікавасць, расмацоўваць падрабязнасці, лепш разумець «сую» гісторыю, усведамляць месца сваё і свайго народа ў гісторыі свету. Такія матэрыялы вельмі добра дапаўняюць акадэмічны даследаванні гісторыкаў.

Пішу пра ўсё гэта, бо раптам захацелася падзяліцца з вамі сваімі думкамі.

Шчыра ваш —
Сакрат ЯНОВІЧ.
г. Беласток.

І вербаў сумных, і бяроз,
Старэнькай грушы у садочку,
Старых кляночкаў.
Ніхто маіх не бачыў слёз,
Ніхто не знаў мяне ў нядолі...
Апроч тэй пасеці пры полі,
Апроч ракі, плытоў і лоз,
І тэй дарожкі, што пры рэчцы
Шнурком пляецца.
Ніхто не знае... проч магіл,
Што траўкай — мохам
зрастаюць,
Што столькі сумных дум
хаваюць,
Нязбытых дум, прапаўшых сіл...
Дзе жджэ мяне дзярна ўзгор
чысты
На сон вячысты...

1912 г.

сад, рагачы бабам гаршкі вешаць. Потым ад рагачоў голлі паперлі. Вунь на той я вясемнаццаць гатункаў прышчэпаў. Нічога, уживаюцца. Так і людзі павінны ладзіць на адным дрэве жыцця. А іншы таго не цяміць... — Памаўчаўшы, ён нечакана спытаў: — Хто выдумаў арцель? Ну, калгас? Вось і не ведаеце. Думаеце, балынавікі выдумалі арцель? Няпраўда! Яны яе не выдумалі. Жыццё! Так, так! Ведаеце талаку? Здаўна яна. Дапусцім, ты хату ставіць задумаў. Аднаму цяжка. Клічаш людзей на талаку. Сыходзіцца на тваім падворку паўвёскі. Да вечара хата гатова. Выстаўці гаспадар што вышчэ-закусіць — добра, няма чаго выставіць — і за гэта дзякуй. Кожны разумее, што калі здарыцца ў яго пажар ці яшчэ што, і да яго людзі на помач прыйдуць. Гэта самая талака — і ёсць калгасны лад. А балынавікі ўбачылі, што ў арцель для бедлага-мужыка вяртаванне — і пабудавалі калгасы...

Быў ён і слесарам. Работа над якой-небудзь металічнай дэталю прыносіла яму найвялікшую асалоду. У двары, пад прасторнай навісцою была ў яго невялікая майстэрня. На шырокім варштаце з тоўстай дубовай плашкі прымацаваў сабе цэсочкі. Над імі, паліскаваючы змазкою, навесаў са сцяны невялікі свідравальны станок. У спецыяльных скрынках варштаце ляжалі ўсякія інструменты: рэзакі, свідраваць, тачыць, шліфаваць, нарэзваць разбу, вымяраць і да т. п.

Цягнулі людзі сюды рамантаваць усё, што калі-небудзь трапіла ў вёску. І ніхто не пытаў, ці справіцца Міхал Паўлавіч. Аднойчы я рашыўся сказаць яму пра гэта. Мінуты са дзве ён маўчаў, прауючы. Леркатрымальнік лёгка і плаўна хадзіў у яго руках; і здавалася, розаў не метал, а масла; і крок наперад — паўкрока назад. Потым адказаў няпэўна:

— Рамантаваць трэба ўсё. Павінен жа нехта для відуйчан па жалезе майстраваць... Вось так, браце, спрад-веку вядзецца. Трэба нешта людзям, значыць і мастак павінен знайсціся тады. Іншы пражыве век, а не ведае, які цорт у ім сядзіць. А каб жа кожны варушыў мазгамі? То-та ж...

— А грэчаская каралева? — прыгадаў я старое апавяданне Міхала Паўлавіча аб тым, як служыў ён колись у марскім флоце, як аднойчы карабель прышвартаваўся на Кіпры, і там матросы віталі грэчаскую каралеву. — Самі казалі, што баба бескарысная.

— А-а, вунь ты як мяне! Я ад сваіх слоў не адмаўляюся. А вось Пётр Першы — сапраўдны кароль быў.

— Цар, а не кароль? — Цар, кароль... Не ў тым справа. Пачалі лічыць яго першым чалавекам у дзяржаве, ён і знайшоў у сабе царскія здольнасці.

— Чаму ж у каралевы не знайшлося? — напіраў я.

— У яе спытай. Кожны дурань мог стаць царом, ды не кожны цар быў дурань. — Ён дастаў з кішэні свой славуць гадзінік «Павел Бурэ», паднёс да акулараў. І хуценька сушуў у кішэню, зноў падыйшоў да варштата. Не любіў марна траціць ні хвіліны...

● Такія мае землякі — Радзівон Еўдакімавіч і Міхал Паўлавіч. Яны не зрабілі, здаецца, вялікага герояства, але вёска Відуйчы памятае іх. Бо чалавек не праходзіць па жыцці бясследна, калі ён жыў таленавіта, шчодрна, мудра, калі яго вопыт застаецца для нашчадкаў і з'яе чыстым бурштынам.

I. Аркадзь Чарнышэвіч належыць да таго пакалення беларускіх пісьменнікаў, якое прыйшло ў літаратуру напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны. У 1940 годзе часопіс «Полымя рэвалюцыі» надрукаваў цыкл яго апавяданняў «Лета». Пісьменнік быў тады адносна малады, але гэтая ягоная маладосць была памножана на багаты жыццёвы вопыт і практычную мудрасць яго самабытнага таленту, надзеленага прыроджанай схільнасцю да вобразнага мыслення — гэтага «матчынага дару» — бачыць тыповыя правы рэалісты ў іх паэтычным святле і эстэтычнай прыгажосці.

На жаль, абставіны склаліся так, што нарэдкаць багатае, самароднае творчае ўяўленне і зайздросная працаздольнасць адразу не ўвключыліся для Аркадзя Чарнышэвіча радасцю і плёнам літаратурнай дзейнасці.

I толькі ў апошнія пятнаццаць гадоў свайго жыцця, пачынаючы з 1951 года, Аркадзь Чарнышэвіч мог цалкам аддацца паўнакроўнай літаратурнай дзейнасці. I яна, на шчасце, прынесла яму шмат радасці, шмат глыбокага маральнага задавальнення, — пакуль, нарэшце, не падкралася да яго невылечная хвароба.

Праўда, пісьменнік, гэты вечны шукальнік эстэтычных ідэалаў сучаснага яму жыцця, не мог, натуральна, быць да канца шчаслівым. Ён, як той неспакойны лермантаўскі герой, «рана пачаў» I, на жаль, да часна скончыў свой творчы шлях. А ў душы яго, «як у аніяне», няздзейненых надзей «паэтычны скарб спачыў». Пра Аркадзя Чарнышэвіча можна таксама сказаць тое, што калісьці было сказана пра Міхася Чарота: «Ён бліснуў на літаратурным гарызонце, як метэор. Бліснуў I не ў пору пагас», пакінуўшы за сабою яркавы след няздзейненых творчых замыслаў, надзей I спадзяванняў. Пісьменнік марыў стварыць шматомную мастацкую гісторыю беларускага народа. Гісторыю, пачынаючы ад эпохі марксізма I пралетарскага руху ў Расіі I на Беларусі I канчаючы перыядам урачыстасці сацыялізма.

Марам гэтым, на жаль, не суджана было збыцца.

Аднак I пакінутая пісьменнікам літаратурная спадчына трывала ўваходзіць у скарбіцу сучаснай шматнацыянальнай савецкай прозы. Яго ўклад у беларускую навілістыку I манументальную, эпічную прозу па сваёму значыні I арыгінальнасці.

II.

Ужо ў 1951 годзе выходзіць у свет яго апавесць «У роднай сям'і». Наступныя гады прыносяць пісьменніку «новыя радасці творчых мінут», калі адна за адной з'яўляюцца на свет кнігі яго апавяданняў I апавесцей. Так, у 1952 годзе ён выдае зборнік апавяданняў для дзяцей «Золін лужок», а ў 1954 — апавесць «На сажалцы». Творчы ўзлёт пісьменніка набывае новую мастацкую сілу, новы, значна ўзможны ідэйны пафас, наважны па-свойму ўспрынятай I па-свойму, арыгінальна асвоенай рэалістычнасцю. Значнай вехай на гэтым шляху пісьменніка быў зборнік апавяданняў «Суседзі», які выйшаў у 1956 годзе.

Вельмі характэрна прытым для самога працэсу яго творчага станаўлення было тое, што пісьменнік неяк арганічна, ад прыступкі да прыступкі, узнімаўся ўсё вышэй I вышэй па лесвіцы бесперапыннага ўдасканалення свайго мастацкага майстэрства. Зусім не выпадкова творчым вынікам гэтага ідэйна-эстэтычнага поступу Аркадзя Чарнышэвіча з'явілася буйнае эпічнае палатно — гісторыка-рэвалюцыйны раман «Святанне» (1957).

Свае ўражанні і шматгадовыя назіранні «лясной Заўральскай былі», з іх адвечнымі прымхамі I забабонамі, чарамі I патрыярхальнымі перажыткамі ў свядомасці людзей, на

«паверхні» якіх усцываюць цікавыя, самабытныя «ўладары пунчаў» I творцы новага жыцця, — пісьменнік увасобіў у цікавым цыкле «Апавяданняў старога Арцёма» (1958).

Гады міналі, I пісьменнік, тым часам, спышаўся парадаваць свайго чытача новымі апавесцямі I апавяданнямі. У 1960 годзе ён выдае зборнік твораў «Праз зімы I вёсны», у 1961 годзе — блізкаю да аўтабіяграфічнай кнігу на в. «Новы дом». Аўтар паглыбляецца ў далёкае мінулае, паказвае суровую ўральскую тайгу, а поруч — жыццё калгаснай вёскі, стварае вобраз новага, савецкага інтэлігента. У цэнтры ўвагі пісьменніка — духоўны свет чалавека працы, яго гуманізм I высакродныя патрыятыч-

пралетарыяў. I мы прысутнічам далей ужо не ў засценку Малінаўка, а ў майнтку Чыжова, дзе ствараецца сацыял-дэмакратычная група на чале з такімі добра вышаснымі характарамі, як Павел Квітан, Якаў Шапет, Станіслаў Вярбіці...

Дачытваючы першую кнігу трылогіі «Засценак Малінаўка», чытач не без шчырага жалю панкадуе, што гэтае манументальнае задуманае сацыяльна-гістарычнае палатно рантам абарвалася, як і жыццё самога пісьменніка.

III.

Але, пры ўсім гэтым, творчы ўклад Аркадзя Чарнышэвіча ў сучасную беларускую прозу па-свойму значны

Сцяпан МАЙХРОВІЧ

НА ДАСВЕЦЦІ НОВАГА ДНЯ

Перачытваючы прозу Аркадзя Чарнышэвіча

Случына — гэтая беларуская жытніца, край чароўных краявідаў, казак I легенд, задушэных народных песень I герайчнага эпасу — незвычайна багатая на выдатныя таленты-самародкі. Колькі іх успайла яна жыватворнымі сокамі народнай мудрасці! Асабліва — пісьменнікаў. Цішка Гартны, Алякс Гурло, Кузьма Чорны, Максім Лужанін, Рыгор Мурашка, Васіль Вітка, шматлікія Чарнушэвічы — паэты, прэзакі, публіцысты. Сярод іх Аркадзь Чарнышэвіч (1912 — 1963) займае своеасаблівае месца, як празаік зайздроснага мастацкага таленту I шырокага сацыяльна-гістарычнага дыяпазону. Пісьменнік пакінуў свайму народу досыць багатую літаратурную спадчыну, аб асобных момантах якой ідзе гаворка ў гэтым артыкуле.

І як бы ідучы ў сваім творчым станаўленні ад адзінкавага да ўсеагульнага — ад навілістычнай мініяцюры да сюжэтна больш разгалінаванага, «ступеньчатага» апавядання I шматпланавай апавесці, — пісьменнік завяршае, фактычна, свой творчы шлях у пачатку 60-х гадоў новым буйным сацыяльна-гістарычным раманам «Засценак Малінаўка».

Раман быў задуманы, як трылогія, але, на вялікі жаль, застаўся няскончаным. Пісьменнік паспеў напісаць толькі першую кнігу. I кніга гэтая парадавала чытача сваімі высокімі мастацкімі вартасцямі I багатай сацыяльнай фактурай, у якой праўдзіва адбілася ў вобразнай форме ленінская канцэпцыя гістарычнага развіцця Расіі I Беларусі напярэдадні руска-японскай вайны I ў наступныя гады.

Забягаючы крыху наперад, скажам, што засценак Малінаўка — гэта збіральный вобраз абкрадзенай грабежніцкай рэформай 1861 года беларускай вёскі пачатку XX стагоддзя. Як аб'ектыўны мастак-летапісец свайго народа, аўтар намалюваў яркавыя карціны жыцця. На карцінах гэтых, поруч з даведзенымі да адчаю катаржнай працай «ад цяжкіх да цяжкіх» батракамі I падзеішчыкамі, праходзіць цэлая галерэя многіх I розных кулакоў-міраедаў I іх сяюзінікаў. Усе гэтыя яўхімы халусты, хаімы ножкі, разам з чужаземцамі-грабежнікам Гендэрсанам — характары тыповыя па сваёй звярнай натуре эксплуатацыйнага I крывамокаў вяскова пралетарыята.

Чытач бачыць далей, як сам унутраны працэс сацыяльна-эканамічнага развіцця краю ўладарна штурхаў перадавых, найбольш свядомых людзей да аб'яднання, да падсвадомых, магчыма, на першых кроках, адзінства дзеяння супраць прыгнятальнікаў I самога царызму.

I пісьменнік-рэаліст, узброены марксісцка-ленінскай ідэалогіяй I аб'ектыўным поглядам на жыццё, не мог абысці заканамерныя працэсы палітычнага выспявання грамадскай свядомасці людзей працы — вясковых

I глыбока своеасаблівы па самой самабытнай прыродзе яго мастацкага даравання. Ён прыйшоў у літаратуру са сваімі вобразамі I тэмам, са сваімі, яму аднаму ўласцівымі ідэйна-эстэтычнымі ідэаламі I спелымі, умудронымі багатым жыццёвым вопытам поглядамі на сацыяльную рэалістычнасць. У яго арыгінальным літаратурным таленце шчасліва спалучаліся, кажучы словамі В. Р. Вяліскага, «два рэалізмы»: рэалізм праўдзівага адлюстравання сучаснай яму сацыялістычнай рэалістычнасці I рэалізм аб'ектыўнага паказу далёкага гістарычнага мінулага, скрозь якое ярка сведчыць свабодалюбвы імкненні народа, яго высакродныя думы I пачуцці, гуманізм I своеасаблівыя рысы нацыянальнага характару. Варта толькі «ўчытацца» ў «Апавяданні старога Арцёма», уважліва прасачыць за станаўленнем характараў герояў «Новага дому» I многіх іншых зборнікаў пісьменніка, каб навочна ў гэтым пераканацца. Гэтая спецыфічная мастацкая, ідэйна-эстэтычная тэндэнцыя дасягнула вышэйшага свайго развіцця ў такіх буйных эпічных палатнах Аркадзя Чарнышэвіча, як раманы «Святанне» I «Засценак Малінаўка».

Перад намі, як бачым, пісьменнік своеасаблівага, яму аднаму ўласцівага мастацкага таленту. Ён трымаў увайшоў, скажам без перабольшвання, у гісторыю беларускай літаратуры, па-першае, як выдатны навіліст, майстра класічнага па сваёй фармальнай строгасці I паэтычнай абаяльнасці апавядання I, па-другое, як пісьменнік зайздроснага эпічнага даравання з яркавай адзнакай манументалізму I досыць высокай раманічнай культуры.

Для так званых «малых прэзакічных форм» пісьменніка, для іх апавядальнай інтанацыі характэрны, перш за ўсё, глыбокі псіхалагізм I ў меру вытрыманая эмацыянальная насычанасць вобразаў I малюнкаў. Як паслядоўны рэаліст, ён далёкі ад «нарэчытай авантурнасці» I ўяўнай «займальнасці». Стройна пабудаваны, звычайна «ступеньчаты», сюжэт заў-

сёды знаходзіцца ў гарманічнай суладнасці з развіццём падзей I іх адлюстраваннем, угрунтаваным на задуманай ліра-эпічнай аснове. Пісьменнік умее пры тым глыбока заглядаць у душу I свядомасць сваіх герояў. Ён надзелены вострым, праніклівым вокам I наскрозь бачыць I характавае чалавечай душы, I яе чорныя плямы, якія балюча кранаюць за сэрца пісьменніка-гуманіста, шчырага чалавекалюбца, закаханага ў высакродную прыроду людзей працы.

IV.

Пісьменнік ніколі пры тым не навазвае сваіх рытарычных сентэнцый I маральных павучанняў. Сама манера яго вобразнага пісьма выключае падобную вульгарную тэндэнцыюнасць. Ён строга прытрымліваецца класічнай традыцыі мастацкага адлюстравання: аб'ектыўна малюе праўдзівы, жыццём выхалены з жыцця вобраз, пакідаючы за чытачом права рабіць свае маральныя вывады, мець свае ўласныя эстэтычныя меркаванні I ідэйныя пасылкі. Характэрна пры гэтым, што пісьменнік неяк неўзначай, здасца, самім натуральным развіццём дзей I яе адлюстраваннем «падводзіць» чытача да аб'ектыўных высноў па прынцыпе: я, маўляў, намаляваў вобраз, а вывады? Вывады няхай робіць сам чытач.

Каб навочна пераканацца ў гэтым, дастаткова, скажам, пазнаёміцца хоць бы з такімі апавяданнямі Аркадзя Чарнышэвіча, як «Лясная быль», «Калінішын зяць», «Стары Арцём», з цыклам на в. са зборнікаў «На сажалцы», «Праз зімы I вёсны», «Суседзі».

Апавяданні гэтыя можна, не рызыкуючы памыліца, упэўнена назваць «маленькімі раманамі», — настолькі яны глыбокія па сацыяльным змесце I абаяльныя па лірычнай чеплыні. Больш таго, яны арганічна суладныя па цікава задуманым I дынамічна развітым сюжэце, значныя, нарэшце, па самабытных характарах станаўчых чалавечых вобразаў (стары Арцём) I адмоўных (Калініха), а то I проста варажых тыпах (Марзюк, ксёндз-дыверсант з апавесці «На сажалцы» I інш.).

Звяртае пры тым на сябе ўвагу эпічна-спакойная танальнасць апавядання I глыбокая зацікаўленасць аўтара лёсам сваіх герояў. Ён заклапочаны свярджаннем новых сацыялістычных пачаткаў у быце людзей, пільна сочыць за ростам іх культуры I матэрыяльнага дабрабыту. Чалавек павінен быць варты сваёй велічнай эпохі I тых гістарычных прадвызначэнняў, што выпалі на яго долю як творцы камуністычнага грамадства, — кажа, аўтар духам I зместам сваёй творчасці.

Носыбітам станаўчых маральных ідэалаў з'яўляецца Раман Хмель, «Калінішын зяць». Ён паўстае перад чытачом, як чалавек новай, савецкай фармацыі, новай маралі, перадавых палітычных перакананняў I прагрэсіўных імкненняў. Раман выхваляўся па ўзорнай працоўнай сям'і. Ён прызвычаўся «сам зарабляць сабе на хлеб». Таму I ненавідзіць абібокаў I дармаедаў, «хцівых да стала працоўнага чалавека» I пакадлівых на яго «запрацаваны хлеб».

Антыподам Рамана Хмеля з'яўляецца Калініха, «баба злая, I ханжа ліхая». Усё жыццё сваё яна «праматала крутнёю I падманамі». Пры фаністах муж яе быў паліцаем, «нават парабкаў трымаў», пакуль яго «не напаткала партызанская куля». Пасля вайны Калініха «прыкінулася ўдавою загінутага мужа» I бессаромна пачала «абіваць парогі» савецкіх устаноў. Яна скардзілася на «мужанягодніка», які быццам «здзенваўся з яе неміласерна». Гэтая «скнара I ханжа» зразумела, што, адхрышчваючыся ад мужа-паліца, можна тое-сёбе здабыць, бо крутнёю ўсё ж такі «лягчай праціць», чым сумленнай, карыснай працай.

Зусім зразумела, чаму такая чыстая I светлая натура, як Раман

УСЕ РОЛІ ІГРАЕ... Андрэй МАКАЁНАК

Паглядзіце на гэтыя кадры, знятыя Ул. Крукам у Акадэмічным тэатры імя Я. Куляшы, калі там адбылася сустрэча калектыву з Андрэем Макаёнкам: аўтар «Наказвае», робіць намік на тое, як варта іграць сцэну, а тут і сам захапіўся...

Хмель, не мог «дыхаць адным паветрам» з Калініхай і вымушаны быў пакінуць яе дом і жонку, — не традыцы надзеі на выратаванне маладой жанчыны з балота мяшчанства і дробнабуржуазнай маральнай разбэшчанасці.

V.

Калініха і стары Арцём... Гэта таксама антыподы, палярна працілеглыя па сваіх характарах і светаадчуванню асобы. Стварэннем вобраза «таёжнага жыхара» пісьменнік узбагаціў беларускую літаратуру новай для яе тэматыкай, новымі ідэйна-эстэтычнымі вартасцямі і мастацкай культурай. Цыкл «Апавяданняў старога Арцёма» — гэта не экзатыка, навіяная чарамі і легендамі Комі-Пярмяцкай глухамані; гэта — кавалак цікавага, змястоўнага жыцця і панарама новых людзей; разбуджаныя савецкай уладай і патхненых ёю на творчыя подзвігі гістарычнай значнасці. «Стары я, — з натхненнем кажа Арцём, — а паміраць няма ахвоты». Новае жыццё, светлы, «абвясны індустрыяльнымі вятрамі» быт, мацнейшы за смерць. І як тут «адыходзіць ад жыцця», калі «машыны ірвучць нашу глухамань, здаецца, лес саступіўся, неба прасвятле-ла». Вось пафас новага, стваральнага жыцця, новай сацыялістычнай маралі і ідэйных перакананняў савецкага чалавека. Паглыбляючыся ў змрочнае, безнадзейнае мінулае гэтага «малага народа», пісьменнік раскрывае яго трагічную долю — немінуючую гібель, павальнае выміранне пад «сніперам цара-бацошкі». Жабрацкая вёсачка загубілася сярод «непраходных пушчаў і імшараў». Арцём не бачыў калісьці «свежых людзей». І толькі зрэдку, раз у год, завітае, бывала, ураднік, пісар і поп, каб высмактаць да астатку з бедных людзей «кроў іх сэрца і мозг іх галавы». Гібеў калісьці малады Арцём. І толькі ў старасці пабачыў сапраўднае жыццё. Не выпадкова ён усклікае: «Стары я, а паміраць не хочацца...»

Арцём выйшаў з-пад пяра пісьменніка-гуманіста не сумнай схемай, а жывым, жыццярэдасным чалавекам светлай долі і яснага розуму, надзеленага вострым гумарам, дасціпнасцю ўяўлення і шырокім далаглядам, — такім, якім ён быў у арэале новага, сацыялістычнага быцця. Ён знішчальна высмейвае жывучыя яшчэ змрочныя забавоны і прыжкі, знахарства і «сладу» лесуноў і вадзянікаў. Ён стаіць за новую мараль, за сацыялістычны быт і рэалістычныя погляды на жыццё («Стары Арцём, чорт і бог», «На Вадэргарце»).

Побач з Арцёмам чытач бачыць хітрушкага, пажадлівага скнару і ханжу — кулака-чалавеканенавісніка, які «ўмудраўся» нават «дамавіка падмануць». У адну з чатырох бутэлек гарэльні, вызначаных дамавіку, «каб задобрыць яго», кулак-крывасцюк наліў... вады («Стары Арцём і Васіль Пюрсь Плян»).

VI.

Гэтая ідэйна-мастацкая фактура, навіяная «далёкім краем» і сацыялістычнай перабудовай патрыярхальнага жыцця, не была новай для пісьменніка. Аналагічныя карціны ён назіраў у юнацтве на сваёй роднай Случчыне (пісьменнік паходзіў з сялянскай сям'і вёскі Кулак, Старобінскага раёна). У некалькі іншай, праўда, мастацкай інтэрпрэтацыі Аркадзь Чарнышэвіч раскрыў сацыяльны сэнс гэ-

тых карцін у рамана «Світанне». Твор гэты паўстае перад намі, як буйнае эпічнае палатно, скрозь усеянае паэтычнымі карцінамі і рамантычнымі малюнкамі старога Палесся. Мы бачым, як самааддана дзейнічаюць і ўпарта змагаюцца за ўмацаванне маладой Савецкай улады камуністы і простыя беспартыйныя людзі адразу ж пасля вызвалення Беларусі ад беларускай навалы. Так, «Світанне» жыве і ззяе сёння, застаючыся лепшай мастацкай гісторыяй самага цяжкага, але, разам з тым, самага цікавага, абвяснага рэвалюцыйнай рамантыкай, перыяду ў гіраванай гісторыі беларускага народа. Мастацкая гісторыя гэтая ўвабрала ў сябе тыповыя праявы тагачаснай рэчаіснасці і прыватнага жыцця палесцоў, што пачалі, нарэшце, «людзьмі звацца». Мы бачым станаўленне Савецкай улады ў самых глухіх закутках Палесся, бачым аднаўленне народнай гаспадаркі ў горадзе і вёсцы, дашчэнту разбураных кайзераўскімі і беларускімі акупантамі. Перад намі, як на тэлевізійным экране, паўстаюць крывавыя карціны разбою і масавага грабежніцтва, зверскага забойства і дзікіх гвалтаў савінаўскіх і балаховічаўскіх садыстаў. Граница блізка, і ім «зручна» было ўцякаць з абрабаванай да ніткі беларускай зямлі, залітай крывёю савецкіх грамадзян.

Але жыццё мацней за смерць, і пісьменнік раскрывае сацыяльны аптымізм і невычарпальны працоўны пафас народных мас, што «пад кулям» стваралі новае жыццё, мужна перамагалі неверагодныя, здавалася б, цяжкасці і перашкоды, пакуль, нарэшце, не закрасавалі і на Палессі магутныя парасткі сацыялістычных грамадскіх адносін.

А тым часам Антось Галамака са «Світанні» здзіўляецца, як гэта, маўляў, свядомасць людзей «адстае ад рэальнага стану рэчаў?». «Няўжо яны такія адсталыя, не разумеюць, — хвалюецца Галамака, — што сонца ўзышло, што світанне над лясамі?!»

Партыйны кіраўнік Кавалёў, натхнёны невычарпальным аптымізмам і творчай энергіяй, як бы адказвае на недаўменнае пытанне Галамакі: «У нас у мястэчку, — кажа ён, — арганізавалі кравецкую арцель. Яе трэба аб'яднаць з вашай арцелью, дадаць шаўвекі і бляхарскі цэхі. Тваю бандарню таксама зрабіць цэхам, даць табе вучняў-памочнікаў, каб ты іх зрабіў майстрамі... З цягам часу на паўночных пясках мы б паставілі гуту. Тут, ведаеш, Язеп Іванавіч, шмат магчымасцей, толькі не лянуйся. Я абшоў гэтыя прасторы і ўбачыў іншы свет, зусім не той, які быў у маёй галаве дасюль».

І ўсё гэта ў імя вёскі, дзеля хутчэйшага паліпшэння дабрабыту і ўздыму ўрадкаянасці на запушчаных у часы вайны сялянскіх гонях і палёках. Аб буйной машынай прамысловасці тады не магло, зразумела, быць гаворкі. Трэба было, фігуральна кажучы, ставіць на ногі дробны саматужніцкі промысел, каб даць вёсцы самае неабходнае — ад савародкі да жалезных грабляў, сярпа, бараны і драўлянага плуга з металічным нарогам.

Такая воль была, пасля грамадзянскай вайны, у самым пачатку 1920 гадоў сацыяльна-эканамічная рэчаіснасць, праўдзіва паказаная ў «Світанні».

Так, пісьменнік, надзелены жывой мастацкай інтуіцыяй і дыялектычным пазнаннем адлюстроўваемай ім рэчаіснасці, з усімі яе тыповымі сацыяльнымі асаблівасцямі і «дробязнасцямі», на першы погляд, эпізодычнымі дэталямі і праявамі, здольны па-філасофску мудра прадбачыць ранішняе світанне заўтрашняга дня, здольны больш вычарпальна і пераканаўча сказаць розуму і сэрцу чалавека, чым іншыя пухлыя фаліянты вучоных практыкаў.

Такі Аркадзь Чарнышэвіч у лепшых, найбольш спелых сваіх мастацкіх творах.

Еўдакія ЛОСЬ

НАСТАЎНІЦЫ ПЕРШАГА КЛАСА

Настаўніца першага класа, вяду я да вас сваё шчасце, — няўрымслівае, малое, — няшчэ з пушанятка ручка. Вяду сваё шчасце з верай, што вернецца мне яго большым. Хай пер'інкі не растраціць яно у гняздоўі вашым, дзе столькі шчэбету зранку, столькі суседзяў згонкі!.. Настаўніца першага класа, разгортвае шчасцейка крылы, ім памажыце акрэпнуць, іх узрасціце для лёту. З прыступачкі на прыступку — з галіначкі на галінку... Птушанятка з рукі матулі выпырхнула...

Неспакойныя ночкі, маладзік неба цешыць... Калі роўныя

тры дубочки, то каторы з іх лепшы? Ах, світанне, дасветка — ажно сэрцайка б'ецца... Столькі песень пра гэта, а свая — не даецца!

Пры бяседным інтарэсе чарку падымай. Нешчаслівай пазтэсе шчасця пажадай. І вядомая прычына, што няма добра. Зажурылася жанчына, бо прыйшла пара... Разумней нібы кывецца, багацейшы слых. І, як помнікі, у сэрцы — вобразы жывых. На паўдзённым на папасе — збітая раса. Не заўсёды ў адначасце розум і краса...

ПЕРАВАЛ

Расказвай мне генерал, як цяжка трымаць перавал, калі на яго імкне вораг у лютай вайне. Здасі перавал — лічы, што здаў ад плацдарма ключы. Лічы, што роўнядзь далін рассек землятруса клін, што будзе гняздом гругання пануючая вышыня... Жыццё як дзевяты вал. Трэба трымаць перавал!

ХВАРЭЕ ПАЭТ

Кажуць, што язва, Кажуць — рак... Сэрца пярэчыць: — Не так! Не так! Хай будзе не так з паэтам! Яму — захапляцца светам, яму — лятаць са шпакамі, брысці вясной раўчукамі, пісаць пры любым агарку і браць з сябрукамі чарку.

Хварэе... Столькі ў жыцця не ўзята, не дадзена, не праклята!.. Бядуюць нівы і пожні, бядуе каменьчык кожны на сцэжцы асірацелаі у краі з найменнем белым...

КАМАНДЗІРОЎКА

М. І. Алексееву

Дык што ж, таварыш генерал, зноў пасылаеце у войска? Паеду — і не буду войкаць — хоць на Каўказ, хоць на Урал... Паеду, мне не прывыкаць да нежаноцкае дарогі... На ёй барвовыя трывогі і словы славы зіхаць. Са мною кожны бастыён і кожны помнік загаворыць. Ім раць жывая будзе ўторыць пра подзвігі далёкіх дзён. Я зразумею ўсё як ёсць, душу салдата прачытаю. Я кнігу ўласную складаю пра баявую прыгажосць. Пачата кніга на шляхах, якраз на тых дарогах пыльных, што не падобныя да тыльных, дзе ўжо агонь даўно ачах. Пачата з колішніх баёў і, пэўна, будзе прадаўжацца, пакуль мне бачацца і сняцца у нашым краі слёзы ўдоў! ...Балючыя мае дарогі, сэрцу блізкія трывогі...

Мы гаворым: перамога зброі, разумею — мужнае рукі. Мы гаворым: нашыя героі, разумею — проста хлапчuki... Юнакоў сягонняшніх пабачу, сэрцам падзіўлюся соты раз: воль жа ён, танюткі, не заплача, калі грымне побач дзе фугас! Воль такі з ячэйкі абстралянай вырвецца насустрач свісту куль, і ўпадзе на дол, уратаваны ад гранат і кулямётных руль... Буслянё цыбатае плыве... Да жаніцьбы рана зажыве...

Літаратура любіць прыгажосць. У ёй даўно не лодка — брыганціна, і не купец пузаты, але — гося, і не гародчык з мальвамі — курціна... А люд на лодках плавае ў разліў. А люд «гасцей» высмейвае пузатых. Ён больш за клумбы цэніць росквіт ніў і дзіцянят іх, у жніво вусатых...

ЧАРЧЫМ

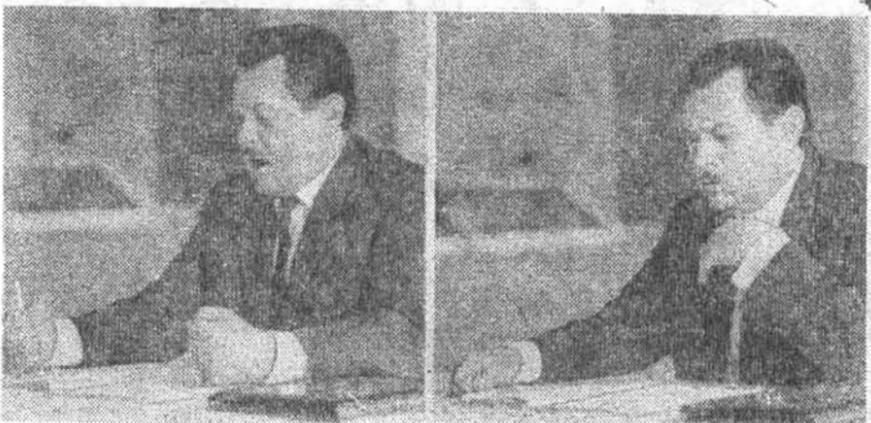
Я. Ч.

Дзе яна, твая рэчка Чарчым? Не слауга, здаецца, нічым. Не тапіла татар казаны, не любляла Сценькі чайны.

Сярод рускіх цячэ мурагоў, сярод белых стыне снягоў. Прачынаецца, як усе, у вяснянай гуллівай красе...

Не засмечаная нічым, прыплыла твая рэчка Чарчым аж да свіслацкай цішыні, а цяпер спрабуй — праганы!

Я не буду яе праганяць, буду песні на ёй люляць. Падару табе не адну і князёўнай сама патану...

ЛІТАРАТУРАЗНАВЦА Адам Мальдзіс запрасіў чытачоў зрабіць разам з ім падарожжа ў XIX стагоддзе. І грэба адразу сказаць, што падарожжа гэта — вельмі плённае, бо вяртаешся з яго ўзбагачаным новымі ведамі з гісторыі беларускага народа, яго літаратуры, мастацтва і культуры.

У XIX стагоддзі асабліва ў першай яго палове, умовы для сацыяльнага і культурнага развіцця беларускага народа заставаліся цяжкімі. Хаця Беларусь увайшла ў склад Расіі, што, безумоўна, было вялікім прагрэсіўным актам, яна на-ранейшаму заставалася пад прыгнётам польскіх магнатаў. Польскія паны знайшлі надзейную ахову пад самодзяржаўнай уладай рускага царызму. Цар, імкнучыся зрабіць з польскіх паноў цвёрдую апару сваёй улады ў новадзержавнай Беларусі, ішоў з імі на згоду. З кнігі А. Мальдзіса мы даведваемся, што Аляксандр I лёгка дараваў многім польскім магнатам іх удзел у паўстанні Касцюшкі і вярнуў ім канфіскаваныя раней маёнткі з дзесяткамі тысяч прыгонных беларускіх сялян. Разглядаючы верш Я. Баршчэўскага «Рабункі мужыкоў», даследчык адзначае, што ў аснову яго быў пакладзены праўдзівы выпадак, калі па загадзе французскага сяляне рабавалі маёнткі пана, які ваяваў супраць Напалеона. Такія выпадкі былі рэдкімі. Тыповым было тое, калі беларускія сяляне па сваёй ініцыятыве знішчалі маёнткі польскіх паноў, якія амаль пагалоўна здрадзілі рускаму цару. Аднак Аляксандр I літасіва дараваў панам іх здраду і не дараваў сялянам іх самавольнай справы над панамі. Трагічным быў лёс рускага селяніна, які пасля ваяўніцкай перамогі над ворагам павінен быў вяртацца, па выразу А. Грыбнева, «пад палку господина». Яшчэ больш трагічным быў лёс беларускага селяніна, які павінен быў зноў падстаўляць спіну пад бізун польскіх паноў. Яны базлітасна высмукталі не толькі фізічныя, але і інтэлектуальныя сілы беларускага народа.

Вядома, у такіх жорсткіх умовах нечуваннага сацыяльнага і нацыянальнага ўціску не магла б развіцца наша літаратура, калі б яна не была жывой патрэбнасцю народа, калі б з яго асяроддзя не выходзілі людзі, здольныя перамагчы ўсе перашкоды ў лін духоўнага распыгонвання радзімы. У гэтым перш за ўсё выявіўся гераічны бок нашага XIX стагоддзя. Як слушна зазначае А. Мальдзіс, беларускія пісьменнікі «былі першымі», хто ў «жорсткі век» скрозь гушчар рэакцыі стаў пракладаць царніцы шлях да нацыянальнага вызвалення Беларусі. Ім і прысвечана пераважная частка нарысаў кнігі. Настомна даследуючы айчыныя і зарубежныя архівы і шукаючы выданні, што сталі бібліграфічнай рэдкасцю, аўтар знайшоў нямаля новых звестак, якія даюць магчымасць у шэрагу выпадкаў па-новаму бачыць нашых першых пісьменнікаў.

Асабліва шмат каштоўнага мы знаходзім у нарысе пра Я. Чачога, якога па праву можна назваць першым беларускім паэтам XIX стагоддзя. Апроч таго, ён першы наш фалькларыст і мовазнаўца.

Удалым тэра прапізнаць арыгінальны аналіз верша Вінцэса Каратынскага «Уставайма, браціцы, за дзела, за дзела!». Адмоўна ацэнка гэтага верша, як паказвае А. Мальдзіс, ішла ад тагачаснага рэакцыянага польскага друку, які абвінавачваў яго аўтара ў згодніцтве з рускім царызмам. Даследчык адмятае гэтае сцвярджэнне. Мы пераканваемся, што верш «Уставайма, браціцы, за дзела, за дзела!», хаця і быў прысвечаны Аляксандру II, аднак не меў нічога вернападданніцкага. У ім паэт выразіў высокую годнасць беларускага народа, які заяўляў аб сваім праве на нацыянальнае жыццё.

У некалькі іншым асвятленні мы бачым і Аляксандра Ельскага. Ва ўсіх падручніках у ліку прадстаўнікоў рэакцыянага кірунку ў беларускай літаратуры канца XIX — пачатку XX стст. назменна называецца гэта імя. Спраўды, творы А. Ельскага, вельмі нізкія па мастацкім узроўні, вызначаюцца ў дадатак і кансерватыўнасцю думкі. Аднак пісьменніцтва, як мы даведваемся, было далёка не галоўнай справай А. Ельскага. Усё жыццё ён збіраў помнікі беларускай пісьменнасці і культуры, у выніку чаго ім у сваім маёнтку быў арганізаваны багаты беларускі музей, якому даалі высокую ацэнку многія выдат-

ныя людзі. На жаль, гэты музей быў знішчаны ў выніку першай сусветнай вайны, што з'явілася непараўнай стратай для беларускай культуры. А. Ельскі напісаў шмат артыкулаў па гісторыі і эканоміцы Беларусі, пра беларускую мову і літаратуру. Варта ўвагі і тое, што А. Ельскі пераклаў на беларускую мову і выдаў у 1892 годзе ў Львове першую частку «Пана Тадэвуша» А. Міцкевіча, а таксама сабраў і выдаў зборнік беларускіх прыказак і загадак. Даючы высокую ацэнку «сумленнаму беларускаму народу», А. Ельскі ў той жа час бачы-

з прычыны адсутнасці друку не змаглі зліцца ў паўнаводную плынь нашай літаратуры.

Грунтоўчыся на кнізе А. Мальдзіса, асабліва на нарысах пра У. Сыракомлю, В. Каратынскага, А. Плуга, А. Вярты-Дарэўскага і інш., бачыш, што гэтыя пісьменнікі, не маючы магчымасці друкавацца па-беларуску, вымушаны былі пісаць на польскай мове. У адносінах некаторых твораў, як, напрыклад, паэмы В. Каратынскага «Таміла», даследчык робіць слушнае дапушчэнне, што яны былі спачатку напісаны па-беларуску, а па-

Асобны нарыс у кнізе прысвечаны Юльяну Бакшанскаму, які быў выдатным рэвалюцыйным дэмакратам. У сваёй аснове да смаргонскіх сялян (1847 г.) ён заклікаў іх разам з мяшчанамі і салдатамі расправіцца з панамі, эканомамі і афіцэрамі, які гэта зрабілі сяляне ў Аўстрыі ў 1846 г. Праўда, Ю. Бакшанскі не ведаў, што суровае расправа галіцыйскіх сялян з польскімі панамі была ініцыявана тагачасным аўстрыйскім канцлерам Метэрнікам, які такім чынам адпомсціў польскай шляхце за патрабаванне нацыянальнай незалежнасці аўстрыйскай Польшчы. Аб гэтым мы лічым неабходным сказаць таму, што ў 1863 годзе да тактыкі падбухторвання беларускіх сялян на рэвалюцыйную польскую і беларускую шляху прыбегнуў і царскі ўрад, аб чым расказваецца ў нарысе пра запісную кніжку паўстанца. Нездарма ў той час і ўзнікла прыказка: «Звяжы пана — грошы будуць». Царскім апырчкікам сапраўды ў многіх выпадках удавалася перацягнуць на свой бок беларускага селяніна, які, як гаварыў Ленін, «з-за законнай нянавісці да польскага пана... не мог зразумець значэння барацьбы гэтых паноў для ўсерасійскай дэмакратыі». Аднак, на вялікі гонар Беларусі, у ёй знайшліся людзі, якія ацанілі вызваленчае значэнне польскага нацыянальнага руху і выкарысталі яго для абуджэння самасвядомасці і рэвалюцыйных сіл беларускага народа і тым самым зрабілі вялікі ўклад у агульнаарысцкую вызваленчую барацьбу. У гэтым і заключаецца галоўная заслуга першага вялікага беларускага рэвалюцыянера Кастуся Каліноўскага.

Кніга А. Мальдзіса дасць магчымасць шырокаму чытачу пазнаёміцца і з пачынальнікам беларускай музыкі Антонам Абрамовічам. У раздзеле «На далёкіх меридыянах» А. Мальдзіс расказаў пра славутых аучоных і падарожнікаў: І. Дамейку, А. Янушкевіча, В. Дыбоўскага, К. Ельскага.

Значнае месца ў кнізе займаюць цікавыя нарысы пра пошукі і знаходкі архіўных дакументаў і рэдкіх кніг. Самым каштоўным з таго, што ўводзіць у навуковы ўжытак даследчык, — гэта, бесспрэчна, верш «Я клічу вас». Аўтар яго — адукаваны беларускі селянін, што хаваўся пад псеўданімам Горэвіда, які ніхто ў XIX ст. адчуў невыносны цяжар сацыяльнай забітасці і нацыянальнай прыніжанасці беларускага народа і таму так палымна заклікаў яго

Ланцугі цемрачы парваці!
Ды вольным быці нам — народзе...

Хочацца не пагадзіцца з А. Мальдзісам толькі ў адносінах адной ацэнкі. Скажаўшы аб знаходцы сярод папер А. Ельскага цэлага шматліка вершаў сялянскага паэта-самавука Мікалая Марозіка, ён адразу дадае, што «асабліва радавацца няма падстаў, бо вершы гэтыя прымітыўныя». Вершы, сапраўды, невысокай якасці. Аднак толькі па гэтай прычыне іх нельга закрэсліваць. Вядомы верш К. Каліноўскага таксама не вызначана мастацкай дасканаласцю, ён каштоўны сваімі ідэйнымі якасцямі. Але справа не ў гэтым. У свой час У. І. Ленін указаў, што адной з прыкмет нацыянальнага руху беларусаў, як і ўкраінцаў, з'яўляецца «абуджэнне мас да авалодання роднай мовай і яе літаратурай». Вось пра гэта і сведчыць перш за ўсё верш Марозіка, Горэвіда і многіх другіх невядомых сялянскіх паэтаў, якія пакінулі нам нямаля ананімных твораў.

Кніга А. Мальдзіса, вядома, не высвятляе ўсе загадкі і не сцірае ўсе белыя плямы гісторыі нашай літаратуры і культуры XIX стагоддзя. Мы спадзіваемся, што даследчык яшчэ не раз пакліча нас у новыя цікавыя падарожжы па XIX стагоддзі.

М. ЕРМАЛОВІЧ.

ПУЦЯВІНАМІ XIX СТАГОДДЗЯ

ваў польскую шляхту, якая варожа адносілася да ўсяго беларускага і марнатравіла «багаці айчынай зямлі».

Расказваючы пра пісьменнікаў XIX стагоддзя, А. Мальдзіс падкрэслівае, што амаль усе яны ў той ці іншай ступені прымалі ўдзел у вызваленчай барацьбе і таму ў іх было поўнае цяжкіх выпрабаванняў жыццё. Здача ў салдаты, турэмнае зняволенне, ссылка, катарга, шыбеніца, эміграцыя, нагляд паліцыі, матэрыяльныя нягоды — вось што выпадала на долю беларускіх пісьменнікаў XIX стагоддзя ад Паўлюка Багрыма да Адама Гурыновіча. Гісторыя беларускай літаратуры гэтага часу — сапраўды сцэльны мартыралог. Але самым трагічным для беларускіх пісьменнікаў XIX стагоддзя была немагчымасць друкавацца на роднай мове. Адуцнасць беларускага друку з'яўлялася галоўнай перашкодай ў развіцці тагачаснай беларускай літаратуры (літаратуры таго народа, які ў свой час быў адным з піянераў кітадрукавання). А. Мальдзіс прыводзіць выказванне аднаго польскага шавініста, які ўбачыў вялікую небяспеку для класавых інтарэсаў і нацыяналістычных імкненняў польскіх паноў з боку беларускіх вершаў В. Каратынскага: «Калі песні Каратынскага прыжывуцца ў народзе, калі народ, які прыгнятаецца шляхтай, узненавідзіць яе, то ў гэтым загінуць нашы надзеі быць паліямі». З-за гэтай прычыны і не змог, вядома, выйсці сумесны зборнік беларускіх вершаў У. Сыракомлі і В. Каратынскага. Паноў, як галоўных ворагаў беларускага песняра, паказвае Я. Вуль у сваім вершы, звернутым да А. Вярты-Дарэўскага («Крыкне на цябе паноўе, што ты шкоднік і місцюк...») Царска чыноўнікі ў сваю чаргу забаранялі беларускі друк, бралі на падазрэнне кожнага, хто пісаў па-беларуску і нават каралі смерцю толькі за чытанне «Мужыцкай праўды» К. Каліноўскага.

Нядзіўна, што ў такой атмасферы варожасці толькі паасобныя творы беларускіх пісьменнікаў былі надрукаваны. Як правіла, беларуская літаратура пашыралася аусна і рукапісна, і ў значнай меры была ананімнай. Пры такіх абставінах лёгка гінулі або наўмысна знішчаліся многія яе творы. Зараз немагчыма ўстанавіць маштабы гэтай страты. Нам вядома толькі, што не дайшлі да нас поўнасцю або часткова творы П. Багрыма, А. Вярты-Дарэўскага, А. Абуховіча, Я. Шомета-Палачанскага, У. Сыракомлі, В. Каратынскага, В. Дуіна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча і іншых пісьменнікаў. І хаця ў XIX ст. паўсюдна білі жывыя крыніцы беларускай літаратурнай творчасці, але яны

ся самімі аўтарамі перакладзены на польскую мову і надрукаваны. Нездарма ж сучаснікі ўспрымалі гэтыя творы як беларускія. Так, першы гісторык беларускай літаратуры Р. Падбярэскі лічыў беларускімі паэтамі Ф. Князьніна, Я. Аношчу, Т. Лада-Заблонкага, хаця яны і пісалі на польскай мове. І гэта зразумела. Напісаныя на беларускім матэрыяле, увасобіўшыя ў сабе беларускі нацыянальны характар, творы гэтых і другіх пісьменнікаў не маглі ўспрымацца інакш як беларускія.

Неабходна звярнуць увагу яшчэ і на другія псеўданімы, пад якімі хаваўся Беларусь і беларусы ў XIX ст. Гэта — Літва і ліцьвіны. Са шматлікіх прыкладаў, прыведзеных у кнізе А. Мальдзіса, мы бачым, што А. Міцкевіч, У. Сыракомля, А. Плуг, А. Ельскі і іншыя называлі Беларусь — Літвой, а беларусаў і саміх сябе — ліцьвінамі. Гэта часамі прыводзіла да непаразуменняў. Так, У. Сыракомля, робячы падарожжа па Літве, не мог размаўляць з яе жыхарамі, бо не ведаў літоўскай мовы. І ён са здзіўленнем зазначаў: «Літвін, на чыста літоўскай зямлі, я не мог разгаварыцца з літвінам». Сапраўды, не так лёгка зразумець, чаму літвін не ведаў літоўскай мовы. Дыя гэтага тэра заглянуць у глыб гісторыі. Справа ўся ў тым, што, як сведчаць летапісы і другія матэрыялы, у старажытныя часы пад Літвой разумелася не сучасная Літва, а заходняя частка сучаснай Беларусі, дзе жыло племя літва. Калі ў сярэдзіне XIII ст. тут утварылася дзяржава, то яна стала называцца Вялікім княствам Літоўскім, бо яе першапачатковае сталіца — Наваградок — знаходзілася на тэрыторыі старажытнай Літвы. Пазней, у пачатку XIV ст., калі цэнтр дзяржавы перамясціўся ў Вільню, то і назва «Літва» стала пашырацца на ўсходнюю тэрыторыю сучаснай Літвы, якая да гэтага называлася Аўкштайціяй. Але і першапачаткова Літва на-ранейшаму насіла сваю назву, гэтак жа, як і яе насельніцтва, асіміляваўшыся ў беларусаў, называла сябе ліцьвінамі. Толькі ў пачатку XX стагоддзя, калі завяршыўся працэс утварэння беларускай нацыі, назва «Літва» была выцеснена з Беларусі і стала адносіцца толькі да сучаснай Літвы. Аднак у XIX стагоддзі, як бачым, пад назвай «Літва» разумеліся дзве этнічна розныя тэрыторыі: Беларусь (пераважна заходняя) і Літва. Таму так і здзіўляе У. Сыракомля, што ён, ліцьвін, не разумее літоўскай мовы. Вось чаму тое, што некаторыя беларускія пісьменнікі XIX ст. сябе называлі не беларусамі, а ліцьвінамі, не можа быць сведчаннем цымянага ўяўлення імі сваёй нацыянальнай прыналежнасці, як лічмае А. Мальдзіс.

НАВІНКІ КНІЖНАЙ ГРАФІКІ

Ілюстрацыі Б. Заборава да кнігі казак народаў Югаславіі, якая выходзіць у выдавецтве «Беларусь».

ПРЫПЫНАК НА МАРШРУЦЕ МІЛАН—КРАСНАДАР

На ўспамін аб Мілане. У цэнтры здымка — мастра Артуро Міраліні. Другая злева — Ірына Шыкунова.

АДНОЙЧЫ я чула, як артыст папракнуў крытыка:

— Вось вы ў сваім артыкуле пра Н. пісалі, што на рэпетыцыі яна плакала «сапраўднымі слязьмі», а гэта ж, прабачце, звычайны натуралізм, трэба, каб не артыст плакаў, а глядач.

— Гэта правільна, але здараецца, што ў самых кранальных месцах спектакля глядач на дзіва спакойны. Ці не таму, што выканаўца не перажыў глыбока жыцця свайго героя? Калі вы можаце данесці да мяне са сцэны ўсе пацудзі, не паплакаўшы «сапраўднымі слязьмі», — калі ласка, але, каб я не бачыў акцёрскую тэхніку, а адчуваў ваша сэрца.

Думаючы пра маладую артыстку беларускай оперы Ірыну Шыкунову, выпускніцу Беларускай кансерваторыі, я ўспомніла гэтую размову.

Якое шчаслівае спалучэнне на опернай сцэне — спявак і акцёр! Прыгожы голас і тонкі артыстызм!

У Ірыны Шыкуновой прыгожае лірычнае сапраўднае цёплае выкараднае тэмбру, добры артыстычны густ, чыстая, выразная дыкцыя.

Упершыню яна «раскрылася» ў оперы Дж. Пучыні «Багема». Вобраз Мімі складаны і цяжкі для выканання. Мімі — п'яшчотная, тонкая, з глыбокімі чалавечымі пацудзіямі, здольная на самую шчырую ахвяру. Яна — дабрыва і непасрэднасць. У ёй усё, што ўласціва маладосці: страсныя парыванні, захапленні, цікаўнасць і гарэзлівасць... І пры гэтым дзяўчына ведае, што яна смяротна хворая. Такую псіхалагічную гаму фарбаў не так проста перадаць. Ірына Шыкунова ўвабрала, калі можна так сказаць, у сябе душу герціні. Артыстка расказвае пра трагічны лёс дзяўчыны эмацыянальна і шчыра.

Другая сур'езная работа Ірыны — Таццяна ў «Яўгеніі Анегіне». Пушкінская Таццяна... Любімы з дзяцінства, родны вобраз. Глыбока руская жанчына. Падбраць ключ да выканання гэтай партыі лёгка і вельмі складана. Лёгка, калі ісці па шляху, пратораным дзесяткамі вядомых выканаўцаў. Але трэба ведаць Шыкунову, каб упэўнена сказаць: Ірына будзе набліжацца да пушкінскага вобраза Таццяны. Маладой спявачцы давалася нялёгка. Спектакль не ставіўся нанова, яго ўзнаўлялі ў старой і далёкай ад дасканаласці рэдакцыі. Увогуле, адбыў-

ся звычайны «ўвод» артысткі ў «абыграны» спектакль. Хоць рэжысура, дырыжор і канцэртмайстар шмат дапамагалі Ірыне, спявачка павінна была, па сутнасці, самастойна прайсці ў таямніцы пушкінскага мастацкага мыслення.

На дзіва блізка акцёрскай індывідуальнасці Ірыны гэты пушкінскі вобраз. Перад намі — шчырая і паэтычная, чыстая, годная пушкінская Тацяна.

Псіхалагічная глыбіня і шчырасць, адточанасць музычнай фразы, тонкая нюансіроўка вылучаюць створаныя Ірынай вобразы Марфы ў «Царскай нявесце» Рымскага-Корсакава, Мікаэлы — у «Кармэн» Біза, Ганначкі — у «Брэсцкай крэпасці» Малчанава, Марфакі — у «Алесі» Цікоцкага. Галерэя вобразаў яшчэ невялікая, але і сцэнічны шлях артысткі фактычна толькі пачаўся.

Зараз Ірына Шыкунова праходзіць стажыроўку ў Мілане, у слаўным Ла Скала. Нядаўна яна вярталася ў Мінск, каб з тэатрам паехаць на гастролі ў Краснадар.

— Ірына, калі ласка, невялікае інтэрв'ю...

— Гэта будзе, напэўна, шаблонна, але перш за ўсё я павінна сказаць пра не звычайнае хваляванне, што ахапіла мяне, калі ўзімалася па лёсвіцы тэатра, сцэна якога бачыла вялікіх спявакоў свету... Чатыры месяцы ў Мілане я, шчыра кажучы, ведала толькі тры пункты — тэатр, гасцініцу, сталовую. Хацелася як мага больш убачыць спектакляў, пацудзі спявакоў і вучыцца, вучыцца...

— Якія ж спектаклі і спявакі пакінулі найбольш яркае ўражанне?

— «Сельскі гонар» і «Рыгаледа» з выдатнымі спявакамі тэатра Ла Скала Раймондамі і Калучылі, «Дон Карлас» з балгарскім басам Гяуравым у ролі Філіпа... і іншыя... Пра вакальную школу гэтага тэатра, саветна вядомае бельканта ўжо столькі напісана, што няма сэнсу паўтарацца. Я са сваім педагогам Артуро Міраліні развучваю партыі Дээдэмоны і Віялеты. Мне нават прапанавалі праспяваць спектакль, калі прыеду ўвосень. Для мяне, вядома, гэта будзе вялікім

гонарам. Я ўжо зараз вельмі хвалююся...

— У тэатры Ла Скала працуе галоўным мастаком Мікалай Аляксандравіч Бенуа. Сустрэкаліся вы з ім?

— Была нават у гасцях. Мікалай Аляксандравіч па традыцыі запрашае да сябе «на чай» стажораў з Савецкага Саюза. Яго кватэра — сапраўдны музей. Там можна ўбачыць работы яго бацькі — вядомага рускага мастака Аляксандра Бенуа, партрэты слаўных рускіх артыстаў, пісьменнікаў, кампазітараў. Са спектакляў, аформленых Мікалаем Бенуа, мне асабліва спадабаўся «Рыгаледа»: дэкарацыі вельмі ярка падкрэсліваюць трагедыю маленькага чалавекі і тое, што ён не блазен, а Чалавек. Дарэчы, мастак ужо не працуе ў тэатры. Ён зараз на «Кразавых». Ён гаворыў нам, што яго рэалістычнае мастацтва зараз не ў «модзе», што яго лічаць ужо старамодным. Мне пачулася ў гэтых словах Мікалая Аляксандравіча шмат прытоенага болю. Ён прагна распітваў пра навіны ў нашым мастацтве, пра савецкіх мастакоў-дэкаратараў. На стале ў яго ляжала кніга «Дзень паэзіі», раскрытая на той старонцы, дзе на здымку быў зняты Уладзімір Маякоўскі з артыстамі Ленінградскага Малога опернага тэатра ў час падрыхтоўкі музычнай кам-

пазіцыі па паэме «Добра!»...

І яшчэ мне хочацца сказаць, што ў Мілане побач з Ла Скала існуе невялікі тэатр, так званы «маленькі Ла Скала». Гэта оперная лабараторыя, эксперыментальны тэатр, дзе ставяцца сучасныя творы, малавядомыя оперы кампазітараў-класікаў, мюзіклі... Мне здаецца, такія тэатры патрэбныя: яны спрыяюць развіццю опернага мастацтва... Увосень, калі я зноў буду ў Мілане, абавязкова пагляджу спектаклі маленькага «Ла Скала». Я паеду ў кастрычніку, каб да зімы быць дома, бо разам з Таццянай Ларынай вельмі люблю рускую зіму...

Ірына абяцала напісаць, як пройдзе ў Краснадары першы спектакль «Атэла», дзе яна дэбютуе ў новай для яе адказнай партыі...

Чытаю паспешліва напісаную паштоўку з некалькімі ўсхваляванымі словамі, стараюся ўявіць яе на сцэне.

...Грыміць аркестр, плывуць магутныя гукі геніяльнага вердзьеўскага твора. І на сцэне перад венецыянскім маўрам — чыстая, трапяткая, закаханая Дээдэмона...

Гаворка пра Ірыну Шыкунову ў партыі Дээдэмоны яшчэ наперадзе. Мабыць, пасля вяртання актрысы з Мілана ў Мінск.

Б. ШАРАШЭУСКАЯ.

З ГІСТОРЫІ НАШАЙ КУЛЬТУРЫ

ДАСЛЕДЧЫК СМАЛЕНШЧЫНЫ

Пяцьдзсят гадоў назад, у ноч з 7 па 8 мая 1920 года, трагічная выпадковасць абарвала жыццё вядомага фалькларыста і этнографа, даследчыка Смаленшчыны Уладзіміра Мікалаевіча Дабравольскага.

Нарадзіўся ён 11 жніўня 1856 года ў вёсцы Красна-Свяцкае Прудкоўскай воласці Смаленскага навета і губерні. У 1868 годзе паступіў у Смаленскую гімназію. Пасля сканчэння яе ў 1876 годзе паступіў на філалагічны факультэт Маскоўскага ўніверсітэта, які славіўся навуковымі сіламі. Прафесарамі факультэта былі Ф. Буслаяў, Ф. Корш, У. Мілер і інш. Універсітэт заахвоціў і падрыхтаваў У. Дабравольскага да заняткаў этнаграфіяй.

Скончыўшы ўніверсітэт у 1880 годзе, У. Дабравольскі быў прызначаны выкладчыкам літаратуры, логікі і гісторыі ў Смаленскую Марыінскую жаночую гімназію. Падарванае ў студэнцкія гады здароўе дало сябе адчуць амаль адразу ж. З-за хваробы 7 студзеня 1883 года ён выйшаў у адстаўку і паводле парады ўрачоў пасяліўся ў вёсцы. З гэтага часу ён інтэнсіўна вывучае народны побыт і вуснапаэтычную творчасць. Галоўную ўвагу ён звяртае на даследаванне і запіс беларускага абрадавага фальклору Смаленшчыны.

У сакавіку 1886 года па парадзе П. Шэйна У. Дабравольскі прадставіў рукапіс і тома «Смаленскага этнаграфічнага зборніка» ў Рускае геаграфічнае таварыства, якое ў гэтым жа годзе абрала яго сваім членам-супрацоўнікам. З друку і том зборніка выйшаў у 1891 годзе. У яго ўвайшлі нататкі пра гаворкі смаленскага дыялекта, апавяданні сляян, матэрыялы пра знахароў, замовы, прымяхі, легенды, павер'і, паданні пра паходжанне птушак і жывёл, казкі, былічкі. Асабліва багаты том на замовы і казкі. Шмат тут казак з сацы-

яльным зместам, сатырычных антыпапоўскіх («Як поп казлом зрабіўся», «Як мужык свайго бацюшку паднадуў», «Як мужык з салдатам папоў губліў»). Выключную цікавасць уяўляе «Рэказ Матрошкі Антоненкавай пра сваё жыццё» — выдатны ўзор вуснага народнага сказа, які адразу ж адзначылі рэцэнзенты пасля выхаду тома з друку.

У 1893 годзе выйшаў з друку II том «Смаленскага этнаграфічнага зборніка», складзены з абрадавай паэзіі.

У яго ўвайшлі песні «ксініныя» (хрэсьцінныя), вясельныя, пахавальныя галашэнні і г. д., апісанні сямейнага побыту селяніна. Асабліва багаты том на апісанні вясельных абрадаў.

Трэці том працы У. Дабравольскага, які выйшаў у 1894 годзе, складаецца з прыказак і прымавак (3526 нумароў). Укладальнік раскласіфікаваў прыказкі не па алфавіту, як было часцей за ўсё ў тых часы, а паводле зместу, падзяліўшы ўсё матэрыял на 203 групы. Гэта дае магчымасць чытачу лягчэй арыентавацца ў матэрыяле, хутчэй знайсці патрэбную прыказку.

Апошні, IV том зборніка, выйшаў у 1903 годзе і змя-

шчаў больш за паўтары тысячы календарна-абрадавых песень (калядныя, масленічныя, вяснянкі, песні валачобнікаў, юраўскія, купальскія, жніўныя і г. д.). Значную каштоўнасць уяўляюць прылеўкі, якія былі ім запісаны на Смаленшчыне ўпершыню. У том змешчаны таксама песні салдацкія, турэмныя, чумацкія, баладныя, гістарычныя. Сярод гістарычных — песні пра татаршчыну, Сценьку Разіна, Пятра I, Суворова, Касцюшку, падзел Польшчы, французав, Крымскую вайну, вываленне сляян, руска-турэцкую вайну 1877—78 гг. і г. д.

Зборнік У. Дабравольскага — каштоўнейшы матэрыял для вывучэння і інтэрпрэтацыі абрадавай і бытавой песні і звязаных з імі звычай, для даследавання казак, прыказак, загадак.

Праца У. Дабравольскага змяшчае выключна разнастайны і багаты матэрыял па духоўнай культуры рускіх і беларусаў. Зборнік у свой час вельмі высока ацаніў У. І. Ленін. У. Д. Бонч-Бруевіч успамінае: «Не памятаю цяпер як, але размова перайшла на народны эпас, і калі я сказаў Уладзіміру Ільічу, што ў мяне ў бібліятэцы ёсць даволі добра падобраныя кнігі былін, народных песень і казак, то ён тут жа спытаўся ў мяне, ці не магу я даць іх яму паглядзець. Вядома, я з радасцю выканаў гэту просьбу... І ўжо ў той жа вечар я бачыў, як Уладзімір Ільіч уважліва чытаў «Смаленскі этнаграфічны зборнік», складзены У. М. Дабравольскім. «Які цікавы матэрыял, — сказаў ён мне, калі я раніцай увайшоў да яго. — Я бегла прагледзеў вольныя гэтыя кніжкі, але бачу, што не хапае, відаць, рук або жадання ўсё гэта абагуліць, усё гэта прагледзець з сацыяльна-палітычнага пункту погляду, на гэтым жа матэрыяле можна было б напісаць цудоўнае даследаванне пра спадзяванні і жаданні народныя».

Акрамя фальклорна-этнаграфічных даследаванняў рускіх і беларусаў, У. Дабравольскі займаўся яшчэ вы-

вучэннем цыганоў. Іх побыт, фальклору, мовы. У 1908 годзе ён выдаў кнігу «Кісялёўскія цыгань», дзе змясціў на цыганскай мове і ў перакладзе на рускую 15 казак, 23 песні, апавяданні з сямейнага побыту цыганоў і інш.

У розных выданнях з 1894 да 1916 гг. У. Дабравольскі змясціў 26 артыкулаў фальклорна-этнаграфічнага і інш. зместу: «Дадзеныя для народнай мовы календара Смаленскай губерні ў сувязі з народнымі вераваннямі», «Прыказка і загадка», «Матэрыялы для гісторыі народнага тэатра», «Адрозненні ў вераваннях беларусаў і велікарусаў Смаленскай губерні», «Бабёр у Смаленскай землі па летапісных, археалагічных і сучасных дадзеных» і інш.

Па даручэнні Акадэміі навук У. Дабравольскі збіраў лексічны матэрыял у Смаленскай, Калужскай і Арлоўскай губернях, а таксама матэрыялы для «Смаленскага абласнога слоўніка». Запісы даследчык рабіў вельмі дакладна, стараючыся перадаць усе адценні мясцовых гаворак і дыялектаў. Асабліва пільна запісваў ён лексіку для свайго «Смаленскага абласнога слоўніка», які выйшаў у 1914 годзе ў Смаленску.

У гады рэвалюцыі У. Дабравольскі не пакідае этнаграфіі і народнай асветы. У 1918 годзе яго запрашаюць чытаць лекцыі на чырванармейскіх курсах, арганізаваных у Смаленску. Пасля ён чытаў лекцыі па гісторыі рускага тэатра і этнаграфіі ў Маскве, у Віцебскім інстытуце народнай асветы, у Смаленскім аддзяленні Маскоўскага археалагічнага інстытута.

Уладзімір Мікалаевіч Дабравольскі сваімі капіталымі працамі ўнёс вялікі ўклад у развіццё беларускай этнаграфічнай навукі. Таму імя яго варта нашай шчырай пашаны.

Янка САЛАМЕВІЧ.

Алесь АСТАПЕНКА

Пасля працяглай цяжкай хваробы абарвала жыццё беларускага паэта Алеся Кірылавіча Астапенкі.

Алесь Астапенка нарадзіўся ў 1920 годзе ў вёсцы Сырская Буда Кармянскага раёна, Гомельскай вобласці, у сялянскай сям'і. У 1938 годзе скончыў сярэдняю школу і паступіў на літаратурны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута імя М. Горкага. Некалькі час ён працаваў у рэдакцыі рэспубліканскай газеты «Звязда».

У часе Вялікай Айчыннай вайны А. Астапенка — у радах воінаў Савецкай Арміі. Удзельнічаў у баях на Заходнім і Бранскім франтах. Улетку 1943 года пад Арлом быў цяжка паранены, пасля чаго дэмабілізаваўся і працаваў у маладзёжнай рэдакцыі Беларускага Радыёкамітэта, у рэдакцыях газет «Чырвоная змена» і часопіса «Бярозка».

За баявыя заслугі перад Радзімай узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені і медалямі.

Першыя вершы А. Астапенкі надрукаваны ў 1942 годзе. У 1947 годзе ў Дзяржаўным выдавецтве БССР выйшла яго кніжка вершаў «Выпрабаванне». У 1952 годзе паэт выдаў другі свой зборнік — «Дзень маёй Радзімы». Шэраг яго вершаў пакладзены на музыку.

Светлы вобраз Алеся Астапенкі назаўсёды застаецца ў сэрцах яго сяброў і таварышаў. Праўленне Саюза пісьменнікаў БССР.

ГЭТА трохі дзіўна, але кампазітара ў стане натхнення вы ніколі не ўбачыце. Бадай, толькі за інструментам у час выканання твора. Такое выкананне публічным бывае рэдка. А ў натоўпе людзей дзе-небудзь на сходзе або ў фале філармоніі ён выглядае звычайным інтэлігентам. Такі і Анатоль Багатыроў. Нават тыя, хто пачынае знаёмства з гэтым чалавекам і падпадае пад абаяльнасць змястоўнай асобы мастака, не падазраюць, які шырокі дыяпазон творчасці, колькі зроблена ім на музычнай ніве. Оперы і кантаты, сімфоніі і канцэрты, рамансы і санаты, песні і канцэртныя п'есы для розных інструментаў... А перад намі паглыблены ў сябе разумны чалавек, які раптам падхопіць вашу заўвагу аб новых верхах Аркадзя Куляшова або дасць гістарычную даведку аб скіфах. Гісторык? Філолаг? Журналіст? Так, пра музыку, як пра нешта запаветнае, Анатоль Васільевіч гаворыць не спяшаюцца, ён разам з суб'ектыўным «падбіраецца» да яе.

— Любімы інструмент? — І пад акулерамі загарэцця гарэзлівы агеньчык. — А ці ёсць такі ў кампазітара? Мабыць, любіш той, які вось зараз табе патрэбны, каб выказаць тое, чаго ніякі іншы лепш не зробіць. А-а, вы пра інструментальныя творы? Што ж, можа, і справядліва, што вялянчэль здольна гаварыць з інтанацыямі чалавечага голасу...

Я спытаў А. Багатырова пра вялянчэль не выпадкова — толькі што зноў прагартаў яго вялянчэльную санату. І — здзівіўся таму характэру, якое лёсца з нотных старонак гэтага твора. Першае слова зрываецца з тваіх вуснаў — паззія.

...Мужны голас саліруючай вялянчэлі няе высакародную мелодыю (І-я частка), светлы ля мажор афарбоўвае яе шчырыя інтанацыі. Пабочная ж партыя, заснаваная на беларускай народнай песні «Заспявай, заспявай, журавачка», трохі сурова. Сакавіты, грудны спеў вялянчэлі — быццам голас спевака-апавядальніка, а плаўны акампамент фартэпіяна — як ігра народнага музыканта, калі той дакранаецца да струн цымбалаў. Другая частка — тэма з варыяцыямі на матыў песні «Дубочак зялёненькі і Ванька маладзенькі» (запісанай Р. Шырмам). Калі пачынаеш аналізаваць агульны лад твора, успамінаюцца словы Дж. Энеску: «Толькі вялікія майстры могуць смела абыходзіцца з народнымі мелодыямі, не прыносячы шкоды іх бляску».

Тонкія інструментальныя ўзоры, праз якія ўсё ярчэй прабіваецца галоўная тэма (І-я і ІІ-я варыяцыі); энергія, парывісты рух і паліфанічнасць — (ІІІ-я); мажорнае спяванне вялянчэлі — (ІV); вальвыя напор, разнастайнасць дынамікі, віртуознасць тэхнікі (V-я); роздум, маналагічнасць, кантрастныя выказванні вялянчэлі (густое, басавае гучанне) і фартэпіяна (пяшчотныя гукі) — нібы пытанне і адказ (VI-я); жаласлівае калыханка (VII-я); лёгкі, грацыёзны вальс (VIII-я); гераічная маршападобнасць (IX-я)... Усе гэтыя разнастайныя замалёўкі надзвычай паэтычныя і характэрныя.

Вялянчэльная партыя тут не ўскладнёная. Асаблівае яе музыкі — шчодры меладызм.

— Вялянчэль — цудоўны, павучы інструмент, які, перш за ўсё, павінен спаваць. Да гэтага я і імкнуўся ў сваёй санаце, — гаворыць А. Багатыроў.

Паглядзім, як выкарыстаны інструмент у іншых творах. Канцэрт. Галоўная тэма І-й часткі — рашучая, імклівая, вырастае з пяцігучнага матыву, які паступова сыходзіць (яго абрысы ёсць і ў астатніх частках). Пабочная — мае гульды, бесклапотны характар. Салісту ў канцэрте даводзіцца вырашаць цяжкія тэхнічныя задачы: віртуозныя пасажы, двойныя ноты, разнастайныя штрыхі, высокі рэгістр і г. д. Вялікая творчая ўдача А. Багатырова — другая частка канцэрта — «Раманс». Яе шырока разгорнутая працяглая тэма тонка гарманізаваная. Выразны падгалоскі ў аркестры. Музыка гэтай часткі то задумелая, няшчотная, ласкавая, то парывістая, глыбока драматычная, страшная.

Цікава, як А. Багатыроў тут узбагаціў кантылену за кошт сучасных сродкаў: гукавы дыяпазон расцунуты да чатырох актаў, уведзены скаккі на вялікія інтэрвалы, выкарыстаны «нязручныя» танальнасці (напрыклад, соль дыз мінор). А фінал — вясёлы, радасны. Запамінаецца лірычная пабочная партыя, якая асацыіруецца з музыкаю Пракоф'ева. Тут вялянчэль прадстаўлена эфектна, ярка...

Фота У. КРУКА.

МУЗЫКА, МУЗЫКАНТЫ ПРАЗ СЭРЦА ЧУЛАЕ...

— Я вам зайздросчу, — сказаў мне аднойчы Анатоль Васільевіч, маючы на ўвазе навінку мастацкай прозы, — вам прадстаіць пераможца эстэтычную асалоду першага знаёмства. Я ж зайздросчу тым, хто яшчэ не чуў яго Вялянчэльную санату — твор, прасякнуты глыбокім роздумам чалавека аб тым, што не можа не хваляваць кожнага з нас, — аб жыцці, аб прызначэнні нашага «я», аб жаданні быць зразуметым бліжнім і знайсці сваё месца ў віхуры імклівага часу...

Першая сустрэча кампазітара з вялянчэлю адбылася ў 1934 годзе ў Беларускай кансерваторыі, калі ён напісаў п'есу «Беларускія карцінкі». У гэтым захаленні маладога музыканта вялікую ролю адыграў Васіль Залатароў, які і сам працаваў над Канцэртамі для вялянчэлі. У 1943 годзе Багатыроў піша фартэпіянае трыо. Кампазітар выбірае для вялянчэлі найбольш гучны, выразны рэгістр. У першай частцы некаторыя аналогіі ўнікаюць з трыо Чайкоўскага — прыёмы выкарыстання інструмента, агульнасць танальнасці ля мінор, та ж роля інструментаў у пачатку — трывольны вялянчэльны акампамент пад час сола скрыпкі.

Калі ў першай частцы ў вялянчэлі няма асаблівых тэхнічных цяжкасцей, дык у другой — скерца — карціна іншая, спікатныя штрыхі, двойныя ноты, віртуозныя шаснаццатыя, скрыпачны дыяпазон. Выразнае тут першае маршападобнае, пікантнае сола і вальсападобнае другое. У трэцяй частцы — папулярнай «Баладзе» — голас вялянчэлі больш мужны (выкарыстана сярэдняя струна — ра). Тут гучыць рэчурка песня заходняй часткі Беларусі. Вялянчэль спачатку гучыць прыглушана, а потым усё больш усхвалявана. Багатыроў па-майстэрску выкарыстоўвае паступовае павышэнне рэгістраў усіх інструментаў для стварэння атмасферы вялікага эмацыянальнага напалу. Тут адчуваецца праграмнасць задумы — апавяданца пра партызанскія падзеі мінулай вайны. І аб гэтым натхнёна спявае ва ўвесь голас ансамбль інструментаў.

У 60-я гады А. Багатыроў захаяляецца кантрабасам, піша для яго канцэрт і санату. Канцэрт для кантрабаса — вялікая рэдкасць (ён — адзіны не толькі ў беларускай, але і ва ўсёй савецкай музыцы), бо на сваёй прыродзе інструмент глухаваты і не вызначаецца вялікай тэхнічнай рухавасцю. Таму стварэнне кантрабасавага канцэрта — задача досыць цяжкая. Але А. Багатыроў добра з ёю справіўся. Тэмы першай часткі блізкія да народных (у галоўнай партыі ёсць некаторыя інта-

нацыі песні «Сад-вінаград»). У другой частцы гучыць жаласлівае песня «Паздароў, божа, майго мілага». Тут можна знайсці рысы калыханкі (прыгадваюцца музычныя вобразы «Кікімары» А. Лядова). Фінал — танцавальны, вясёлы (народная песня «Ажашла маці»).

Уся музычная літаратура, створаная А. Багатыровым, мае выразны нацыянальны каларыт. І гэта — не цытаты, не амарывельны рысы архаікі. А што ж? Чытаю выказванні кіргіскага пісьменніка Ч. Айтматава: «Калі гаворка пачынаецца аб нацыянальным, мы чамусьці больш азіраемся на мінулае і не заўсёды заўважаем, што жыве разам з намі ў цяперашнім, народжаным сацыялістычнай рэаліснасцю». Мабыць, А. Багатыроў тым і цікавы, як інтэрпрэтаваць нацыянальнага ў музыцы, што ён ведае і адчувае сённяшні дух фальклору, умее выбраць тое, што і ў нашы дні жыве ў народзе. Выказаныя ў вобразнай сістэме, характэрныя беларускай нацыянальнай творчасці, роздум і эмоцыі героя твораў не «мадэрнізуюцца», а суадносяцца кампазітарам з унутраным светам беларуса ХХ стагоддзя. Правінцыялізму, спрашчэння, экзатычных шаблonaў і таннай стылізаванай вы ў яго творах не знойдзеце!

Тут, мабыць, пры даследчыка амаль бяссільнае, — смяецца Анатоль Васільевіч. — Дыялектычны працэс творчасці не паддаецца праверцы алгебры. І вылушчыць «працэнт нацыянальнага», на маю думку, справа дарэзная. Калі вы адчуваеце, што музыка вам сказала нешта істотнае і скіравала думку да народных вытокаў сваёй мовы — гэта ўжо добра. А як і чаму?.. Паспрабуйце вызначыць!..

Бяру яшчэ адну цытату — з А. Лучначарскага: «...Музыка з незвычайнай сілай і чысцінёй адлюстроўвае некаторыя важнейшыя законы і космасу, і чалавечага грамадства, і чалавечай натуры». Таму, відаць, сапраўдная нацыянальная сутнасць ніколі не перашкаджае ёй быць зразумелай людзям зямнога шара. Мне здаецца, што ў лепшых творах А. Багатырова якраз такім чынам і суладзіцца матывы агульначалавечыя з натуральнай патрэбай мастака гаварыць на сваёй роднай мове, маючы на ўвазе і сацыяльны вопыт народа. Які ж тут правінцыялізм! Плённы пошук кампазітара, плённы роздум аб надзённых праблемах музычнай творчасці!

Саната для кантрабаса, на жаль, у нас падкам ні разу не выконвалася. Гэта тым больш дзіўна, калі ўлічыць беднасць рэпертуару кантрабасістаў. За санацый «палююць» музыканты Масквы, Саратава (дзе яна даўно вы-

конваецца), а нашы выканаўцы не чакаюць. Крыўда!

Скрыпачная і фартэпіянная санаты напісаны на працягу аднаго года, і ў першай гэта адчуваецца: такая па-сучаснаму змястоўная партыя фартэпіяна (асабліва ў першай і трэцяй частках). Рамантычная тэма скрыпкі (першая частка) энергічная, настрымная не толькі па сваім размаху, пафасе, але і па форме. Ева Эфрон прапанавала кампазітару зрабіць тут купюру (перад кодай), з чым ён пагадзіўся.

Тэма другой часткі па духу народная, тут прыкметна кананічнае правядзенне галасоў другіх інструментаў.

Фінал — ронда на дзве тэмы. Другая блізкая да песні «Коль бліжыць» (у А. Багатырова ёсць яе апрацоўка для хору, і тут да месца адзначыць вялікую ўзаемазвязь вальсальнай і інструментальнай творчасці аўтара).

Санату для трамбона Багатыроў, паводле яго слоў, «пісаў крыху наўмысна ў стылі Пракоф'ева». Яго почырк знаходзім у інтанацыях галоўнай тэмы першай часткі, а таксама ў палітанальных гучаннях (сі мажор — сі мінор), кантрастныя супастаўлення рэгістраў трамбона і фартэпіяна ў другой.

А. Багатыроў не забывае і юных выканаўцаў. Для музычнай школы і вучылішча прызначаны вялянчэльныя п'есы «Беларуская карцінка», «Вясенні парывы», цыкл з шасці п'ес. Асабліва вызначаюцца «Балада» — разгорнутая п'еса эпічнага складу з кантрастнай сярэдняю і імклівае «Маленькае ронда» з танцавальнай задорнай беларускай тэмай. Апошняя п'еса — сапраўдны падарунак вялянчэлістам.

Скажу аб некаторых асаблівасцях почырку А. Багатырова. Шырока выкарыстоўвае кампазітар прынцып «скразной дзеі». Напрыклад, у трыо фінал пабудаваны на змененых інтанацыях светлай мажорнай тэмы з сярэдняга раздзелу трэцяй часткі «Балоды»; праз увесь вялянчэльны канцэрт праходзяць інтанацыі галоўнай партыі першай часткі; у санаце для скрыпкі інтанацыі галоўнай партыі першай часткі нечакана з'яўляюцца ў фінале... Багатыроў любіць глыбокія басы (званы), перазвонныя пералёвы кварт-квінт, што блізка беларускаму народнаму меласу. Ён нярэдка выкарыстоўвае асцінатыя гучанні — такая галоўная тэма санаты для трамбона, такія басы або вялікія акампаіруючыя будовы («Раніца» — п'еса для вялянчэлі).

Багатыроў — інструменталіст... Яркая фігура ў музычным жыцці Беларусі. Выканаўцы яго твораў, пра якія тут было сказана, аднадушна гавораць, што іграць іх — асалода. І ўсё ж... На жаль, канцэртны рэпертуар выканаўцаў слаба паліфаніца беларускімі творами (дарэчы, у музычных навучальных установах таксама мала іграецца беларуская музыка, асабліва для струнных і духавых інструментаў). У гэтым не заўсёды вінаваты выканаўцы — творы беларускіх аўтараў да гэтага часу не сабраны: частка нотаў у бібліятэцы Міністэрства культуры БССР, частка — у кансерваторыі або ў Саюзе кампазітараў рэспублікі, а то і зусім у архівах кампазітараў. Далей. Трэба дамагацца выдання лепшых твораў. Гэта будзе садзейнічаць прапагандзе беларускай музыкі і за межамі рэспублікі. Чаму, напрыклад, фартэпіянае трыо А. Багатырова выконваецца ў самых далёкіх кутках нашай краіны? Нядаўна адбылося выкананне ў Каломне. Бо выдана! А Вялянчэльная ж саната была ў рукапісе 20 гадоў і толькі сёлета будзе выдана ў Ленінградзе. У свой час 19 гадоў чакала «сваёй чаргі» трыо...

— І колькі цудоўнай беларускай музыкі не выдана! Мабыць, наспеў час стварыць у рэспубліцы музычнае выдавецтва.

— Але ж гэта ўжо выходзіць за межы нашай гаворкі, — сумна ўсміхаецца Анатоль Васільевіч. — Мабыць, і сапраўды мы, кампазітары, апынуліся ў горшым становішчы за пісьменнікаў, бо тыя нясуць свае рукапісы ў часопісы і ў выдавецтвы... А мы? Чаканне. Ды ці ж ёсць перашкоды на тваім шляху, калі музыка літаральна просіцца ў белы свет. Спяшаюцца да інструмента, шукаеш, пакутуеш над кожнай, здаецца, нотай... А не пісаць нельга!..

Так, нельга, калі праз сэрца прабіваецца нешта запаветнае, што можа перадаць музыка, адна толькі музыка. І тут я пабачыў прафесара Багатырова за інструментам — гэта быў не той, звычайны ў натоўпе інтэлігент, аб якім гаварылася ў пачатку, гэта быў паглыблены і натхнёны стваральнік музыкі. Прадавітыя кісці рук, падобныя на рукі аратэга, упалі на клавшы, і загучала... Я пачаслівы — чуў толькі што народнаму музыку Багатырова.

Станіслаў МАДОРСКИ.

МАЛЮНКИ

Цяпер туды цягне шырокая сыпанка, і можна ехаць нават увосень і ўвесну, у самую распушчу, не толькі ўлетку. Цяпер там, у Дзедавым лесе, пазарасталі ў самай нетры папараці і чарнічкі-кам даўня сцежкі на невялікіх грудках сярод ба- лота, пагілі, праваліліся ў твань патаіныя кладкі, паабвальваліся зямлянікі, пазарасталі травою і сунічнікам чорныя выжарыны ад даўніх вогнішчаў. Цяпер на балотных грудках ціха, дэка і пу- ста, і ніхто тут не бывае.

І толькі пачамі ідуць мужчыны і жанкі то па Смольны, то на Чэчкаў востраў, абмацаваюць на- гамаі схаваныя ў дрыгве кладкі і ўглядаюцца ў трывожныя спадзі над лесам — гараць, запале- ныя карнікі, вёскі... І, што ні ноч, асяржонка, дамоўленым стукам грукваюць у вонны партызан- ская сувязныя, стаяць на гарадах прыціхла — як і яны ўсё ведаюць — асядзаныя партызанскія коні...

Штоноч вайна прыходзіць у вясковыя хаты сваімі нікому не вядомымі патаінымі ходамі, і стогнуць у сне мужчыны, заціскаюць рукамі даў- ня раны, і паўзучы па мяккай і халоднай траве і плачучы жанкі...

І ўжо больш за дваццаць пяць год гараць ля- сы і вёскі, і ўсё ідзе тая страшная вайна, і на самых вясёлых бясёдах падымае яна, нябачная, побач, вядзе за сабой бяскондцы ўспаміны... І вось сніць вайну сыны партызан, і дэка крычаць спрасонку...

Даўно ўжо не ставяць у палях мэндлікаў, бо не жывуць сярпамі, не аруць на конях поле, даўно насыпалі новую дарогу, а ў Дзедавым лесе ўсё яшчэ недаступны чужым Смольны і Чэчкаў востраў, а за Дзедавым лесам жыве няўмольная памяць вайны і нікому не дае літасці, нічога не даруе...

БАБУЛЬКА

Падвода спынілася ля старэнькай, але да- гледжанай, акуратнай хаткі.

На зямлю саскочылі тры ў чорных шыня- лях, абтраслі салому.

Утрох, адзін за адным, уваліліся ў хату, за- грукаталі кованымі ботамі.

Хлопчык і дзяўчынка, якія гулялі на падлозе, спуджана шарахнуліся ў куток, на печы хтосьці заварушыўся, і бабулька разгублена скацілася з печы.

— Дзе цяць? Дачка дзе?

Доўгі паліцай шырокім крокам ступіў да ста- рое, што аж махнуліся полы шыняля.

— Не ведаю!.. Дальбог, не ведаю!

Голас старое дрыжэў.

Паліцай выхаліў з кішэні наган і сунуў дулам старой пад баряду. Галава яе цяжка пахіснулася назад, і на старой скурцы тоненька пацякла кроў.

— Памілуй! За што ты мяне?! Я ж не вінава- та! Лавіце яго! А дзеткі ж не вінаватыя!

Голас старое зрываўся на тонкі дзікі крык.

Дзеткі, як кацяняты перад сабанам, прыціхлі ў кутку: дупата глядзелі на паліцаў.

— Пайшлі!

Старшы паліцай смыкнуў за рукаво доўгага. Ужо ў сенцах прабульніў:

— Вінчыць, як сучка! Людзей сабрала. За- едзем зранку — дачка дома будзе. Усё будзе ціха.

Раніцою падвода зноў спынілася ля хаткі. Узы- ходзіла сонца, і вонкі гарэл чырвоным водсва- там.

У хаце было ціха, засланы ложка, замечена падлога і не палілася ў печы. Бабулька сядзела за сталом у белае хустачы ў дробную, як мак, крапінку.

— Дзе дачка, дзе пчаняты?

Бабулька не варухнулася, толькі на твары яе прамільгнула дзіўная ўсмешка.

— Пайшлі. К зяцю пайшлі, і я, каб магла, на вас, градаў...

Вінтовачны стрэл у хаце грывнуў, як выбух.

Бабулька ўздрыгнула: галава яе бясільна ўпала на падаконнік, а на вуснах так і засталася ўсмеш- ка.

Трое паспешна выйшлі з хаты. У вёсцы было па-ранейшаму ціха, дружна дымлі каміны.

АЗЬМІ ТЫ...

Яны, кажуць, дружбакавалі хлоп- цамі, разам пайшлі ў армію, служылі ў кавалерыі, нажніліся на сяброўках, жылі па суседству.

Адзін, высокі, тоўсты, з чырвоным белабровым тварам і басавітым голасам. Трактарыст. Гава- рыць гучна, як ля заведзенага трактара. Другі

галубка, — сказаў ён і за- смяяўся. — Толькі галава ў цябе... Ну, нічога, мы яе вы- правім.

Чалавек паклаў штосьці ў сумку і пайшоў далей. На даро- зе ён часта спыняўся, пры- глядаўся да кожнага куста, кожнай галінкі. І сумка яго ўсё цяжэла.

Пазнаёміцца з гэтым чала- векам, з яго даўняй лясной «здабычай» дапамог выпа- дак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

Неяк мне давялося набы- ваць на гарадской выстаўцы выяўленчага і прыкладнага мастацтва. Аб ёй тады многа гаварылі. Часцей за іншых успаміналі прозвішча Сільва- новіча. Яго работы ўсім спа- дабаліся. Дзеткі і дарослыя доўга смяяліся з забаўных драўляных чалавечкаў, у якіх угадваліся персанажы вядо- мых казак.

таксама тоўсты, круглы, у яго хворае сэрца. Па- лывы стораж у калгасе. Ездзіць верхам на пярэ- стай, чорнае з белым, кабыле, якую конохі пра- звалі Кароваю. Голас у яго — як усё роўна жалі- ца на каго. І пачынае ён гаварыць заўсёды адным і тым жа запевам:

— Азьмі ты, братка!..

Яго і завуць па-вулічнаму «Азьмі», а сапраўд- нае яго імя Павел. Трактарыста завуць Антосем, а як калі пад злосьць — дражняць Прыемалкам.

У вайну, як з'явіліся партызанскія атрады, у адну ноч Павел і Антосё пагрузілі на падводы свой набытак і з сем'ямі паехалі ў лес.

Антосё быў «у атрадзе» — хадзіў на баявыя заданні, а Павел таптаўся па гаспадарцы, даста- ваў ежу, вазіў малоць муку, адным словам — партызанскі інтэндант.

Раз у туманлівы кастрычнікі надвечорак ён ехаў з млына. Да вёскі заставалася кіламетры з два, зона была партызанская, і Павел спакойна тупаў побач з падводаю ў доўгім чорным шынялі, засцяржана абыходзіў лужыны: боты прасілі бя- розавай кашы, і ногі і так ужо намоклі. Сваю старую вінтоўку з гранёным казёнікам, ствол якой быў прыкручаны да прыклада тоўстым іржа- вым дротам, ён усунуў між мяшкоў — нашто му- льяць плечы.

На самай паваротцы, ля маладога густога ель- ніку, з туману, здэцца, за самымі Паўлавымі пля- чыма спакойна і пагрозліва прагучала:

— Рукі ўгору!

Павел ад нечаканасці падскочыў, ірвануўся з месца, як яго хто сцэбануў пугаю па голых лыт- ках. З-за конскае пысы ён аглянуўся і ўбачыў, што ёлачкі варушацца з двух бакоў дарогі, і ён нырнуў пад жывот каю — неўсвядомлена і смешна, і калі спыхаўся і памкнуўся вылезці, убачыў Антосё з аўтаматам напачатове, і цяпер пазнаў, чый голас абазваўся да яго. І Антосё збянтэжыўся, а ў тумане грывеў страшны смех партызан, якія разам з Антосем вярталіся з за- дання, што аж конь застрыг вушамі. Антосё быў цыкнуў на партызан, але смех не сціхаў...

Цяпер пра гэту гісторыю ведаюць усе ў вёсцы, хоць Антосё нікому нічога не раскаваў. І былія дружбакі больш не ходзяць адзін да аднаго. Калі пры людзях, то яшчэ кіўнуць галовамі — паві- таюцца, а так разыдуцца і не падымуць воч.

АПОШНЯЯ РАЗВЕДКА

— Чакайце, жанач- кі!

— А на мне воч не выплачце!

— Ой, глядзі, гля- дзі, Коля!

— Нічога. Заўтра нашы тут будуць!

— Паехалі!

Коні з месца ўзялі галомам, выбіваючы з-пад капытоў лёгкія грыбкі пылу, і праз колькі хвілін коннікі зніклі за маладым бярознікам, што па- чынаўся ад самых канцавых хат. Было толькі чу- ваць, як гулка білі на дарозе конскія капыты, а потым чуліся толькі далёкія грымоты артылерый- ская канавады.

Жанкі сталі моўчкі. За ўсе гады партызан- шчыны яны ні разу не бачылі і не ведалі, калі выязджае разведка, а цяпер паехалі, як у госці да суседзяў-капусцінцаў.

— Весела паехалі хлопцы...

— Хай ім бог добра дае!

— Не першы раз...

А досвітам дзве падводы везлі разведчыкаў у «партызанскую сталіцу». І ўжо не спала ўся вёс- ка, прыціхла стаялі ў варотах старыя і малыя, выціралі рэжамі хустак вочы жанкі. І толькі здаравяк-украінец Неучыбда ішоў побач з падво- даю і прыгаворваў:

— Мікола, Мікола! То як жа ты, га? А пчо я бацьку скажу?

Разведчыкі ляжалі на толькі што вымытай падлозе, ляжалі ўсе восем, пазывалі нерухомыя і доўгія. Ляжаў маладзенькі Коля, ляжаў нама- ндзір групы, ліхі і адчайны Грыб, які не даўся жывым у рукі фрыцаў — прылажыў да вуха гранату і параненай рукою вырваў каліцо...

У дзвярах, на каравале, стаяў маладзенькі партызан, і неўзаможку пабялеў з твару, абсунуў- ся долу, і аб падлогу гучна ліпнула вінтоўка.

Гаспадыня ўбегла з сямцём, спуджана закрыча- ла:

— Гвалт! Ратуйце!

Мал. Ю. ПУЧЫНСКАГА.

Потым спахалілася, пачала маць партызану вадою лоб, паць, і, як ачнуўся ён, стала выпраў- ляць з хаты партызан, якія збегліся на крык.

— Ідзіце сабе, дзеткі, ідзіце, я сама ля іх па- сяджу.

І як пайшлі ўсе, села на парог, углядалася ў застылыя нежывыя твары, і ўсё ківала галавою...

Пахавалі партызан на ўзгорку за вёскай. На магіле паставілі высокі, вычасаны з дубу абеліск.

Гэты абеліск, назелянелы, у сівых плямах лі- пшайніку, стаяць і цяпер, і маленькім плотам ра- кол яго вільготна цвітуць сінія касачы.

І надвечоркам, бывае, з кіёчкам у руцэ выбі- раецца з хаты старэнькая бабулька, садзіцца на камень пры плочы, глядзіць на партызанскі пом- нік і ўсё дакорліва ківае галавою.

КАЛІ АЖЫВАЕ ДРЭВА

Па сцяжыніцы петаронка ідзе чалавек. Потым ён звачае і пшубе напасткі. За плячыма ў яго вялікая сум- ка. Але што рабіць у лесе, калі няма ні грыбоў, ні ягад? Чалавек ступіў крок — і раптам застыў. Мо здалося? Ці не звер мільгануў там, сяр- од тоўстых карнінаў старой елкі? Чалавек дастаў малень- кую сякеру і падышоў блі- жэй.

— Вось ты дзе схавалася,

Асаблівае гэтых работ у тым, што майстар выкары- стаў ужо гаговы матэрыял, створаны самой прыродай. Ён знаходзіў галіны, карэні, якія сваёй формай нагадвалі фігуры футбаліста, балеры- ны, янога-небудзь казачнага персанажа. Разец майстра толькі папраўляў іх, зразаў ненагрэбае, і звычайны ко- рань ва ўмельных руках ажы- ваў.

Пасля выстаўкі захацелася пабываць у самога ўмельца. Майстарня, дзе працаваў Сільвановіч, здзіўляла. Чаго тут толькі не было! Малючкі, злюды, карціны... Яны вё- сілі на сценах, ляжалі на пад- лозе.

Захапляцца жыванісам пачаў даўно. Можна сказаць, з самага дзяцінства, — рас- казвае Вілен Сільвановіч. — Удзельнічаў ужо ў многіх вы-

стаўках у Гродна, Мінску. Некалькі работ удстоеныя дыпломаў. Зараз, праўда, менш малою. Заканчваю за- вочны ўніверсітэт народнай творчасці. Цяжка, ведаецца, усё адразу. То адно трэба, то другое.

— А разьба? У вас вунь колькі работ.

— Гэта мой адпачынак. Хобі. Наогул займацца разь- бой пачаў нядаўна. Спачатку дзеля забавы, а потым неча- кана мае работы ўзялі на аб- ласную выстаўку. Спадабалі- ся. Трэба сказаць, што ко- рань адкрывае вялікія маг- чымасці для перадачы прыга- жосці. Праўда, цяжка пры- мусіць яго загаварыць...

— А разьба? У вас вунь колькі работ.

— Гэта мой адпачынак. Хобі. Наогул займацца разь- бой пачаў нядаўна. Спачатку дзеля забавы, а потым неча- кана мае работы ўзялі на аб- ласную выстаўку. Спадабалі- ся. Трэба сказаць, што ко- рань адкрывае вялікія маг- чымасці для перадачы прыга- жосці. Праўда, цяжка пры- мусіць яго загаварыць...

— А разьба? У вас вунь колькі работ.

Мастак расказаў аб многіх сваіх работах. Паказаў рэ- чы, якія зацверджаны ма- стацкім саветам Беларускага ўпраўлення мастацкай пра- мысловасці да масавага вы- пуску. Для аматара — вялі- кі поспех.

Папрасіў паказаць новыя работы. Мастак развёў рука- мі:

— Ахвотна паказаў бы, але іх няма. Забралі на аб- ласную выстаўку.

Калі пад разном мастака ажывае мёртвае дрэва, яно прыносіць радасць. У гэтым яшчэ раз я пераканаўся ў майстэрні Вілена Сільва- новіча.

У. МЕЛЬНИКАУ.

с. Ліда.

Сёння ў іх вачах злычынца я...
Але заўтра ў вачах будучага
суда злычынцамі будуць абвешчаны яны...
З прамовы лейтэнанта П. П. Шміта на працэсе.

1.

АБВІНАВАУЧЫ акт па гэтай справе* складаў памочнік пракурора Віленскай ваеннай акругі, падпалкоўнік, подпісу якога я, колькі ні намагаўся, так разабраць і не здолеў. Пяром і словам пан падпалкоўнік яўна валодаў, і паводле напісанага ім, а таксама прыкладзеных да акта документаў следства, не так ужо цяжка ўявіць Саборную плошчу Мінска — шпалер плошчу Свабоды — каля першай гадзіны апоўдні 14 студзеня 1906 года.**

Дамо спачатку волю ўяўленню слыхавому. Хай увайдзе вам у вушы жалобная медзь духавага вайсковага аркестра, густабасовае «Госпадзі, памілуй!» царкоўнага хору, самавітае пакашліванне прыбліжанах да алтара, нясмелы пошпак цікаўнага натоўпу ў самым храме і звонку, на цвінтары... У Петрапаўлаўскім саборы адбываецца адпаведна — надочы сканаў і сёння будзе адданы зямлі начальнік мясцовай брыгады генерал-маёр Курч. Генералаў у Мінску не так ужо многа, і поруч з удавой нябожчыка, поруч з той братам стаяць у царкве, дабрачынна схіліўшы галовы без шапак, і сам губернатар, камергер двара яго імператарскай вялікасці Павел Рыгоравіч Курлоў, і віцэ-губернатар Чарнецкі, і важныя чыноўнікі губернатарскай канцылярыі Зарын і Севяргін, і паліцмаістар горада Нораў, і яшчэ шмат хто ў вайсковых і цывільных мундзірах. Многа таксама гарадавых. Мінск апошнім часам не самы спакойны ў Расіі горад, і, прынамсі, паліцмаістар Нораў не-не ды насцярожана азірнецца — шэсць тыдняў назад пад экіпаж яго, калі ён ехаў з дакладам да губернатара, кінулі самаробную бомбу...

Апошнія словы прэсвятэрнага Міхаіла, епіскапа Мінскага, апошнія рыданны хору, і вось ужо афіцэры з жалобным крэпам на рукавах забіраюць падушкі з ордэнамі нябожчыка, вянкі, века труны. Вось ужо ўзята на плечы самых важных асоб губерні сама труна — па вузкім калідоры, утвораным у натоўпе салдатамі і гарадавымі працэсія павольна рухаецца на вуліцу да катафалка. Па правую руку губернатара прыстаў Лапцеў, поплец з віцэ-губернатарам і паліцмаістрам — таксама ахова.

Чалавек, які праз некалькі мінут зробіць учынак, што назавуць паставіць яго імя ў шэраг неўміручых, праціснуўся ў гэты момант да самых дзвярэй сабора. Старэнькае, выгаралае аж да рудога адцення паліто, бывалае беранкавая шапка, з-пад якой выбіваліся даўно не стрыжаныя кучары, касмылястая бародка, ці то хааравіты, ці то хмяльны бляск у вачах—усё гэта, вядома, не магло выклікаць прызнанні ў «чыстай» публіцы. Марыя Мікалаеўна Старавая, дваранская дачка 27 гадоў, на допыце ў следчага потым паказала: «Паводзіны і сам выгляд здаліся мне настолькі падазроннымі, што калі б на пахаванні прысутнічаў брат мой, памочнік прыстава 2-й часці, дык я абавязкова звярнула б яго ўвагу на дзіўнага чалавека...»

На момант яны сутыкнуліся ля дзвярэй ледзь не твар у твар — губернатар Курлоў і чалавек, за якім мы пачалі сачыць. Пройдзе некалькі тыдняў, і гэтая акалічнасць будзе вывучацца і абмяркоўвацца. Але на той момант высокай увагі не зацэпіў нічый твар або позірк. Перасмыкнуў плячыма губернатар проста ад холоду—ён пайшоў з труною на вуліцу як быў у час малебна, без шынялю, а на двары стаяў усё-такі студзень.

Вось ужо труна стаўляецца на катафалк, і губернатар таксама прытрымлівае яе сваімі дужымі рукамі (пад вечар медыцынскія эксперты пачнуць пракало для следчага так: «Курлоў Павел Рыгоравіч, 46 гадоў, росту вышэй сярэдняга, моцнага складу цела, харчавання добрага...»). Вось ужо губернатар падаюць і памагаюць уздзець мікалаеўскі, на чырвонай падкладцы, шынель. Аркестр грывіць «Коль славен». І тут...

Стоп. На момант спынімся. Паспрабуем паглядзець на тое, што зараз адбудзецца, з розных пунктаў агляду, вачыма розных людзей.

Спачатку — вачыма самога губернатара. Неўзабаве пасля грамадзянскай вайны, калі Курлоў даўно ўжо не быў ні губернатарам, ні шэфам расійскіх жандараў (яго пазнейшая, пасля Мінска, пасада), а дажываў свой век уцекачом за мяжой, ён выпушціў у Германію кніжку мемуараў «Канец рускага царызму». Пагартваем гэтую кніжку—у 1923 годзе яна была выдадзена і ў Маскве—і пашукаем расказ пра падзею, на якую колішні губернатар і камергер

Ул. МЕХАЎ

СЛУХАЕЦЦА

СПРАВА

ЗАМАХУ

НОВАЕ ПРА ІВАНА ПУЛІХАВА

Мал. В. ТАРАБАВА.

Іван Пуліхаў...
Імя гэтае шырока вядомае — рэдка хто ў Беларусі не чуў пра замах у Мінску на жыццё катэ-губернатара Курлова.

І ў той жа час вядома пра Пуліхава вельмі мала. Да апошняга часу пра замах і яго ўдзельнікаў публікаваліся скупыя, прытым надта недакладныя звесткі.

У Маскве, у ваенна-гістарычным архіве, захоўваюцца дакументы следства і суда па справе Пуліхава і другой ўдзельніцы замаху Аляксандры Ізмаіловіч. Дакументы, якія — наколькі аўтару вядома — накуль што не публікаваліся і ніяк не выкарыстоўваліся даследчыкамі. Таму ў нарысе, які прапануюцца ўвазе чытачоў, яны надрабязна цытуюцца, а ў многіх выпадках прыводзяцца цалкам.

А наколькі аўтар меў на мэце не толькі пазнаміць чытачоў з ірхіўнымі знаходкамі, а ўзвону даць уяўленне пра гэту цікавую старонку рэвалюцыйнай гісторыі Беларусі, то ў нарысе ёсць спасылкі і на дакументы іншых архіваў, з якімі чытач ужо мог сустракацца як у спецыяльных зборніках, так і ў газетных і часопісных публікацыях.

наўрад ці мог калі-небудзь забыцца, як ні трэсла яго жыццё пазней. Так і ёсць, не забыўся: «Пасля заканчэння службы я разам з іншымі... вынес труну з царквы і паставіў яе на калыяніцу... Раптам я адчуў лёгкі ўдар у галаву, на які не звярнуў увагі, думаючы, што з прычыны адлігі на мяне ўпаў з даху невялікі камяк снегу. Да мяне падбег правіцель канцылярыі губернатара са словамі: «Ваша правасхадзіцельства, бомба!» Я паглядзеў уніз і ўбачыў ля маіх ног чатырохкутны скрутак, загорнуты ў шэрую паперу...»

Вачыма прыстава Лапцева—зірнем у яго паказанні следчаму: «І тут я ўбачыў, што ад левага боку цвінтара ў нашым кірунку ляціць нейкі прадмет, які ў першы момант прыняў за шапку. Прадмет гэты, ударыўшы губернатара ў галаву, скаціўся мне на плячо, потым на калена і, нарэшце, на зямлю. Толькі калі я ўбачыў прадмет на зямлі, то па велічыні і форме, падобных да снараду, кінутага нядаўна ў паліцмаістра Норава, здагадаўся, што гэта бомба...»

Вачыма Марыі Рыгораўны Старавой—маці той Марыі Старавой, пра паказанні якой мы ўжо ўспаміналі: «Калі труну паставілі на катафалк, невядомы (ён стаяў на цвінтары побач са Старавой.—У. М.) падняў руку, трымаючы ў ёй нейкі прадмет, які і кінуў праз галаву меншай дачкі (з Марыяй Рыгораўнай была ў саборы яшчэ 17-гадовае дачка Вера, жонка чыноўніка губернатарскай канцылярыі Зяновіча-Кашчанкі.—У. М.) у бок губернатара. Яшчэ ў той момант, калі ён рыхтаваўся кінучы, з здагадаўся, што ў яго руках бомба і, інстынктыўна жадаючы перашкодзіць задуманаму, штурханула яго ў локці...»

Штуршка Марыі Рыгораўны чалавек побач з ёю, відаць, не адчуў, бо пацэліў усё-такі кінутаю бомбай у самую галаву губернатара. А можа штуршка гэтага і не было зусім—проста Старавай захацелася выгледзець перад следчым, перад сынам-паліцэйскім ды і ва ўласных вачах яшчэ большай патрыёткай. Яны ж не ведалі тады, ні маці, ні дачка, што і зробленага імі ў тую стыльную студзеньскую суботу, куды як дастаткова, каб і праз дзесяці гадоў пра іх вострыя ўспомнілі і аддалі ім, так сказаць, належнае.

Старшаму гарадавому Міхаілу Пархімовічу давялося перавозіць бомбу, кінутую нядаўна ў паліцмаістра,—яна не разарвалася і яе выцягнулі з-пад экіпажа. Таму, заўважыўшы, што чыясыці рука ўзнялася над галавамі ў натоўпе і шпурнула ў губернатара пакет, падобны на тую бомбу, ён спачатку скамянеў ад страху. Але выбуху зноў не адбылося, і Пархімовіч схамянуўся—вынуў туды, дзе паднялася рука. Тут ён і ўбачыў абедзвюх Старавых за самымі што ні ёсць шляхецкім, высакародным жаночым заняткам. Паўсагнутому чалавеку, які шпурнуў пакет,—ён, высветлілася пазней, паспрабаваў было ўцячы — малая Старавая ўчапілася ў валасы, старая—у паліто, і абедзве нема лемантавалі.

Пархімовіч, прыстаў Жыгулін, яшчэ паліцэйскія перахалілі ў іх гэтага чалавека, скруцілі яму рукі, а Старавы ўсё яшчэ крычалі: «Трымайце!», і Марыя Рыгораўна не-не ды прымудралася стукнуць затрыманага кулаком па галаву...

Страшна гэта і небяспечна—абываецца. Дурны, цёмны, самазадаволены, ён заўсёды прыгны да крыві—як у пераносным, так і ў літаральным сэнсе слова. І заўсёды люта, азвараля нечасцідзіць усё, што не такое, як ён. Усё, што імкнецца да нечага яму непатрэбнага, незразумелага.

Чалавек, якога трымалі паліцэйскія, быў зараз для натоўпу на Саборнай плошчы ўвасабленнем гэтага непатрэбнага і незразумелага. І яго яўна можна было беспакарана біць—у абываецца на гэтыя рэчы няхай тонкі! Дык чаму ж адным Старавым такое здаваленне?! Бомбу кінуў, рэвалюцыйнер, значыць, сацыяліст. Нябось, яшчэ жыд? Не жыд? Хрысціянін? Усё роўна—бі, браткі! Пад самы дых, каб не ўстаў! І па мордзе, па мордзе... Мне, мне дай ударыць!..

У абвінаваўчым акце гэты момант пададзены, вядома, больш стрымана: «Раззлаваная публіка накінула на злычынцу і пачала яго біць... Паліцмаістру Норава і яго памочніку Хацяновічу ледзь удалося яго вырваць ад раз'юшанага натоўпу... Затрыманага акружылі гарадавыя і адправілі ў 1-ю паліцэйскую часць. Услед за гэтым губернатар Курлоў паехаў...»

Тут пан падпалкоўнік, які складаў абвінаваўчы акт, дазволіў сабе маленькую недакладнасць. Так сказаць, далікатнага характару. Бо Курлова на момант, калі бомбамятальніка павялі з плошчы, ужо і блізка не было каля сабора. Пра гэта гавораць і сведкі, і сам ён у памянёнай кніжцы. Праўда, спасылаецца ён пры гэтым на паліцмаістра—маўляў, паліцмаістар, як толькі ўбачыў ля губернатарскіх ног небяспечны скрутак, «папрасіў мяне сесці ў экіпаж і паехаць дамоў, што я і зрабіў».

Але не будзем чапляцца да дробязей. Хай сабе губернатар перавозіць дома дух. Мы застанемся на месцы, бо незвычайным падзеям ля сабору Пятра і Паўла наканаваны яшчэ працяг.

«Калі гарадавыя з арыштаваным рушылі, я пачуў ззаду стрэл і мне здалося, што мне апаліла шыю,—чытаем у пратаколе допыту паліцмаістра Норава.— На стрэл я павярнуўся і ўбачыў, што ў адлегласці ад мяне ўсяго крокаў на чатыры з рэвалверам браўнінгам у руцэ, працягнутай у мой бок, стаяць нейкая жанчына. Яна паспела зрабіць у мяне яшчэ адзін стрэл, але прамакнулася...»

Жанчына была невысокага росту, вельмі кволая з выгляду. Даўгое чорнае паліто і чорная ж хустка адцянялі бледнасць, амаль бяскрыўнасць яе твару. Стрэляла яна з пісталета, запомніў гарадавы Трафім Лебедзеў, загорнутага ў белую насоўку і зажмурывшы вочы. Але паліцыю не стрымала нішто. Прыстаў Сулейман Паўтаржыцкі падскочыў да жанчыны ззаду, паваліў на зямлю, крутануў за руку, адводзячы ад асобы пана паліцмаістра стрэльы,—жанчына ўсё роўна яшчэ націснула разоў два ці тры на курок. Памочнік паліцмаістра Сцяпан Хацяновіч пачаў выламаць ёй пальцы, вырываючы пісталет. Астатнія паліцэйскія таксама, што называецца, засталіся на вышыні...

У дакументах следства захаваліся фатаграфіі або іх арыштаваных, зробленыя праз суткі. На твары жанчыны—сляды самых жорсткіх пабояў. Твар дэфармаваны, з цёмнымі плямамі. Левага вока з-за вялізнай пухліны амаль не відаць...

Нават у паліцмаістра Норава і то не вытрымалі нервы. Калі аглушана пудовымі кулакамі гарадавых (праз дзень-два высветлілася, што ад пабою ў яе лопнула ў вуху барабанная перапонка), акрываўленая, амаль непрытомная жанчына паспрабавала прызняцца з зямлі, ён выхаліў рэвалвер і амаль ва ўпор два разы ў яе стрэліў. Потым дужа саромеўся. Не таго, праўда, што дазволіў сабе не па чыну страціць самавольнае—страляць у бездапаможнага чалавека, ды яшчэ жанчыну—а таго, што не папаў. Ён, хто так муштравалі за няцвёрдую руку гарадавых!.. Па ходзе следства яму паказалі кулю, падбраную на плошчы неўзабаве пасля яго стрэлаў. Нораў прызнаў, што «знойдзена свінцовае куля па калібру супадае з тымі, якімі ў дзень здарэння быў зараджаны мой рэвалвер сістэмы «Сміт і Весон». Кулі, якімі быў зараджаны мой рэвалвер, аказаліся малымі для ствала, чым я і тлумачу безвыніковасць стрэлаў...»

Акружаную шчыльным калцом аховы жанчыну павялі ў паліцыю. Пахавальна працэсія — пра яе некалькі разоў забыліся сярод незвычайных падзей апошніх мінут—паспешна, нібы ўсведомляючы сваю недарэчнасць на гэты момант, з дужа парадзелым хвастом рушыла да могілак. Рэшта гарадавых і салдат пачалі праганяць ад сабору і наогул з плошчы ўсхваляваны натоўп.

А непадалёк ад цвінтара, на тым самым месцы, куды ўпаў ён з галавы губернатара, яшчэ ляжаў злашчасны пакет. Ляжаў і мок пад рыжымі адліжымі сняжынкамі. Цяпер над ім асцярожна варажылі эксперты.

«Пры аглядзе каробкі, кінутаю ў губернатара Курлова,—чытаем у абвінаваўчым акце,—знойдзена: пакет цэглападобнай формы, даўжынёй каля дзевяці, шырынёй—чатырох і вышынёй каля двух дзюймаў, загорнуты ў жоўтую паперу і перавязаны крыж-накрыж вярочкай, маючы такім чынам выгляд пакупкі. Пад паперай выяўлена медная палая скрынка з векам ацыванага жалеза, надзетым на скрынку і прыязаным да яе крыж-накрыж медным дротам, вагой каля пяці фунтаў...»

Літаратурны стыль у экспертаў (а гэта іх пратакол даслоўна перанесены ў акт) не самы празрысты і, трэба думаць, вагу каля пяці фунтаў мела ўся скрынка, а не медны дрот, як вынікае з логікі напісанага.

На даўжэзным почапе скрутак паціху, з мерамі перасцярогі, пацягнулі на сквер да прыгатаванага вогнішча. Усунулі ў гэтае вогнішча і затапілі ў чаканні. Праз тры-пяць мінут у агні затрапталіся ружовыя языкі, а затым ірванулі выбухі—кароткі, не дужа моцны і следам доўгі, магутны. Дзе было вогнішча, зачарнела яміна. Агонь раскідала па скверы. У вокнах сабору, да якога было ад месца выбуху крокаў дзвесце, павыбівала шыбы. Эксперты зрабілі вывад, што «разрыўны снарад быў начынены

динамітам; сілаю выбуху людзі, што знаходзіліся б у сферы яго дзеяння не далей, як на два сажні, былі б разарваны на кавалкі, а на больш далёкай адлегласці панеслі б больш або менш цяжкія пашкоджанні...»

Абышлося ўсё ахвярамі намога меншымі. У губернатара Курлова судова-медыцынская экспертыза выявіла «на вобласці левага цемьянога бугра... нязначную прыпухласць скуры няправільнай формы, памерам з трохкапеечную медную манету, крыху пастознай кансістэнцыі і па колеры з малым адрозненнем ад звычайнай скуры. На вяршыні гэтай прыпухласці—драпіна свежага паходжання... даўжынёй у адзін сантыметр і шырынёй у адну трэцюю сантыметра...»

У паліцмайстра Норава адшукалі адно дзірку ў «каўняры паліто, а роўным чынам і ў адпаведным месцы самога паліто, прыкрытым каўняром...»

Крыху больш пацярпелі людзі зусім выпадковыя: салдат Захар Патапаў, якому чыёйсьці куляй злёгка зачэпіла кісьць правай рукі, і пашталён Фама Ганчарык, якому прабіла палец...

Бомба ў патрэбны час не разарвалася. Выпадкова ці не—мы яшчэ на гэты конт памяркуем.

2.

МУЖЧЫНА назваў сваё імя адразу — Іван Пятровіч Пуліхаў.

Жанчына на першым допыце на ўсе пытанні адказваць адмовілася. Але паліцыя ўстанавіла вельмі хутка—завуць арыштваную Аляксандра Адольфаўна Ізмайловіч.

У абвінавачаным акце, ва ўсіх следчых і судовых дакументах, у перапісцы па гэтай справе паміж ведамствамі—словам, усюды, дзе прадстаўленне мае характар афіцыйны, называюцца нашы героі не інакш, як «сын калежскага асесара» і «дачка генерал-лейтэнанта»: «У сувязі з разглядам справы аб сыне калежскага асесара Іване Пятровічу Пуліхаве і дачцы генерал-лейтэнанта Аляксандры Адольфаўны Ізмайловіч...» і да т. п.

Даніна традыцыі? Абавязковы на той час канцылярызм? Вядома, так. Але ў пэўнай ступені—свадома ці несвадома—яшчэ і прыніжэнне, знявага. Маўляў, вы толькі ва ўласных вачах і ў вачах сваіх хаўруснікаў—змагары, асобы, нешта вартае само па сабе. А для нас, для законапарадку, для ўлады—звычайныя шкадлівыя недараслі, гарладзёры без чыну і звання, ганьба сваіх прыстойных бацькоў. І лёгка ўявіць, з якой фарысейскай спагадай на тварах гарталі абвінавачаны і судзілі прыкладзеную да справы копію бездакорнага паслужнога спіса шасцідзесяцігадовага артылерыйскага генерала Адольфа Вікенцьеўскага Ізмайловіча (у самым канцы—рэзюме: «У службе гэтага генерала не было акалічнасцей, якія пазбаўлялі б яго права на ўзнагароджанне знакам адзнакі безаганнай службы ці аддалялі тэрмін выслугі да яго») або чыталі пратакол першага допыту следчым тапографам ляснага ведамства Мінскага губернскага ўпраўлення земляробства і дзяржаўнай маёмасці Пятра Матвеевіча Пуліхава:

«Сыну майму Івану Пятровічу Пуліхаву будзе цяпер гадоў 25—26, дакладней узрост яго назваць не магу, але ў мяне ёсць метрыка яго, якую я вам і дастаўлю. Запісаны ён і ў маім фармуляры. Выхоўваўся ён у Мінскім рэальным вучылішчы, але кончыў толькі шэсць класаў і выбыў з сёмага—дадатковага месяца за два ці тры да заканчэння, насуперак маёй волі, сказаўшы, што ён паедзе ў Пецярбург і там здаць экзамены на атэстат сталасці, а потым паступіць ва ўніверсітэт. У Пецярбурзе ён пражыў усяго год і адтуль быў высланы. Прыехаўшы ў Мінск, ён спачатку пасяліўся ў мяне. Над ім быў устаноўлены нагляд паліцыі, які аднак адмянілі, калі з Пецярбурга прыслалі яго дакумент. Гэта было гады тры назад. Паколькі я маю вялікую сям'ю, а сродкамі валодаю вельмі абмежаванымі, то я сказаў сыну, каб ён пастараўся знайсці сабе які-небудзь занятак і існаваў на ўласны заробак. Сын на няў недзе на Траецкай гары кватэру і пачаў займацца ўрокамі. Адведваў ён мяне рэдка і пра знаёмствы яго я не меў ніякага ўяўлення. Увосень мінулага года этапным парадкам прывезены быў ён у Мінск і яго ў маю адсутнасць прывяла паліцыя да мяне на кватэру для ўдакладнення асобы. Жонка асобу Івана пацвердзіла і яго вызвалілі, але ён, прабыўшы ў мяне вельмі нядоўга, некуды пайшоў, і калі я вярнуўся дамоў, дык яго ўжо не было. Затым апошні раз сына бачыў я за тыдзень—паўтара перад калядамі, калі хворы ляжаў я ў пасцелі. Пасядзеўшы ў мяне ўсяго некалькі хвілін, ён пайшоў, пажадаўшы мне хуткай попраўкі... Да ўчарашняга дня*, калі паліцыя прыехала да нас рабіць вобыск, аб тым, што сын кінуў у губернатара бомбу, я нават і не чуў. Палітычных пераконанняў яго я зусім не ведаю, размова быў ён развіты даволі грунтоўна, характару быў цыхага і спакойнага. Хто прывёў яго ў асяроддзе рэвалюцыянераў, не ведаю, і наогул пра тое, якія ў яго былі знаёмствы, ніякіх рашуча ўказанняў даць я не ў стане».

Назаўтра ён прыйшоў да следчага зноў. Прыйшоў сам, без напамінку і запрашэння. «Згодна дадзенаму ўчора пры допыце абяцання я прынесі і перадаю вам, следчы, метрыку аб нараджэнні і хрышчэнні сына».

Педант-следчы склаў яшчэ адзін пратакол і справу папоўнілася дакументам аб тым, што «ў метрычных кнігах Мінскага кафедральнага Петра-Паўлаўскага сабора за 1879 год пад № 42 у 1-й частцы аб нараджэннях запісана так: тысяча восемсот семдзесят дзевятага года дваццаць чацвёртага жніўня нарадзіўся, а дваццаць шостага хрышчоны Іван; бацькі яго: каморнік ляснага ведамства Пётр Матвеевіч Пуліхаў і законная жонка яго Міхаліна Феліцыянаўна, абое праваслаўныя».**

Я ўглядаюся ў партрэт Пятра Матвеевіча. Плячкісты, самавіты асілак з пышной барадой. У позірку—воля, цвёрдасць характару, упэўненасць...

Я слухаю ўспаміны яго дзядзёй і ўнукаў. Так, павярджваюць яны, яшчэ на іх памяці, калі быў Пётр Матвеевіч ужо зусім стары (ён памёр недзе на пачатку 20-х гадоў), заставаўся ён чалавекам цвёрдым, валавым, не дужа лёгкім.

Я раблю няхітры разлік. Следчы запісаў у пратаколе, што Пятру Матвеевічу 62 гады. А малодшыя дзедзі яго нарадзіліся праз пяць, сем, дзевяць гадоў пасля суда над Іванам. Выходзіць, гаварыць са следчым не знясілены дзядуля, а мужчына ў поўнай фізічнай і духоўнай моцы.

Чаму ж такая разгубленасць, старэчая прыгорбленасць у яго паказаннях? Што тут—невыверненасць бацькоўскага гора? Безумоўна. І да таго ж—яго яшчэ адзін раптоўны «дзевятый вал»: следчы папярэдзіў аб хуткай—праз два дні—працэдурцы ўстанавлення асобы арыштванага, г. зн. аб сустрэчы з сынам у турме.

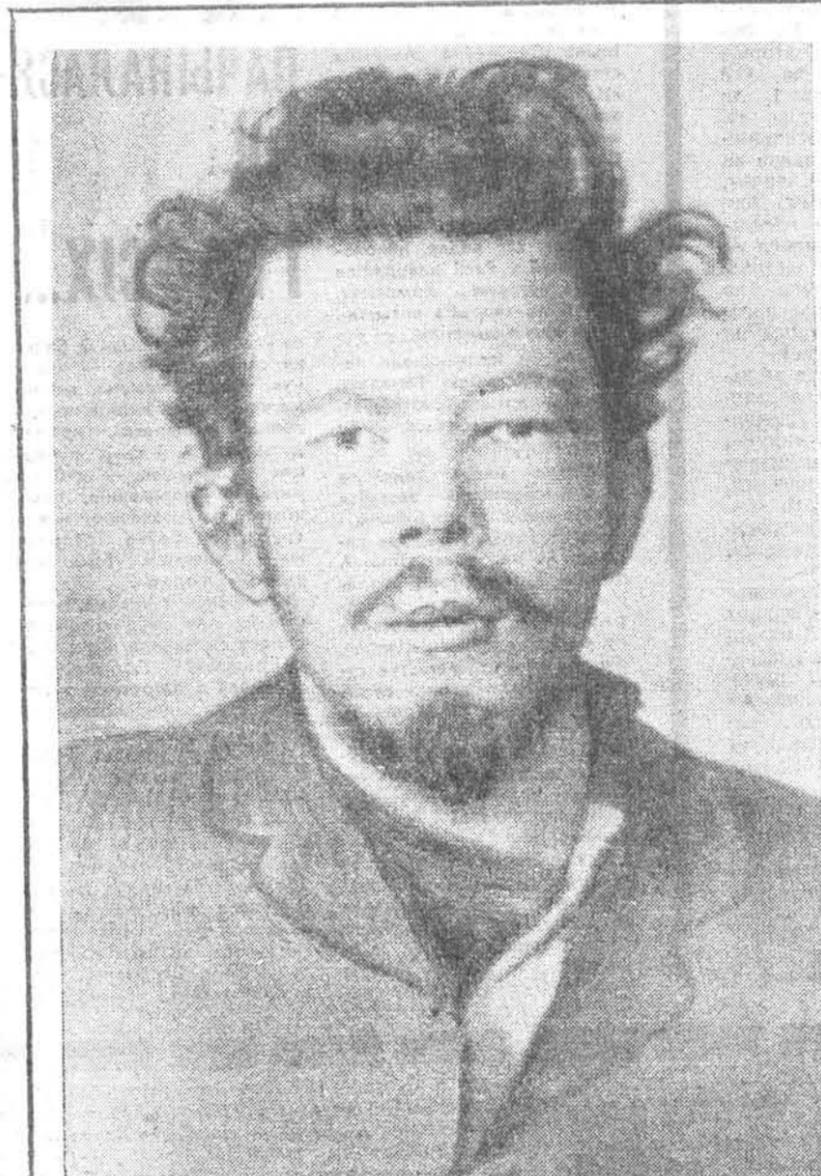
І ўсё-такі была, думаецца, яшчэ і іншая прычына ў гэтай ніколі да таго і пасля таго невядомай Пятру Матвеевічу атрафіі пачуцця ўласнай годнасці. Кола яго інтарэсаў усё жыццё было абмежавана толькі домам і службай. Хоць знаходзіўся ён на нізкай прыступцы дзяржаўнай іерархічнай лесвіцы (калежскі асесар—восьмы з чатырнаццаці чыноў у чыноўніцкім табелі аб рангах), але прывык ганарыцца і

закмурыўшы вочы, паказаў яшчэ, што «страляўшую паненку я ведаю даўно, бо, знаходзячыся на службе ў Серпухоўскім палку, мне неаднаразова даводзілася бываць у генерала Ізмайловіча... Адразу ж, яшчэ ў час здарэння, у мяне мільганула, што гэта дачка генерала Ізмайловіча, але паколькі мне ніяк не верылася, каб генеральская дачка магла пайсці на такое злачынства, то я да пары, да часу маўчаў...»

Тое, у што цяжка было паверыць гарадавому Лебедзеву (і канечне — не аднаму яму) — з'ява, між тым, у тагачаснай Расіі не такая і рэдкая. Існуе пашыраная, зразумелая, простая, як двойчы два, схема: зведзены з маленства нястачы, голад, гора, ён (яна) выходзіць у сталыя гады на дарогу рэвалюцыйнай барацьбы з эксплуатаатарамі. Але як часта з гэтай схемай трапляеш у тулікі, прыкладаючы яе да канкрэтнай біяграфіі. Соф'я Пярэўская ідзе на эшафот як адзін з актыўных арганізатараў збойства Аляксандра II, а яна—дачка члена савета міністра ўнутраных спраў, Марыя Фёдарэўна Андрэева — функцыянер рабочай партыі, чалавек блізкі Леніну, а першы муж яе—сапраўдны члені саветнік, прадстаўнік вышэйшых колаў чыгуначнай адміністрацыі. Інэса Арманд—жонка буйнейшага фабрыканта, Алена Дзмітрыеўна Стасова—з сям'і высокага пецярбургскага чыноўніка...

Абвостранае пачуццё спагады пакрыўджанаму, прыгнечанаму, прыніжанаму—справдвенная ўласціваць перадавой расійскай інтэлігенцыі. Агульнанародны боль становіцца нясцерпным уласным болем для лепшых яе прадстаўнікоў. І вырастаў у песняра сялянскай нядолі сын прыгонніцы — ліхадзейкі Мікалай Някрасаў. І рабіліся лютымі ворагамі суседзі па лесвіцы ў рэспубліканскім пецярбургскім доме — катэдраначальнік Трэпаў і журналіст Салтыкоў-Шчадрын. І ішлі ў нарадавольцы, у баявікі-тэарысты, у большавікі паненкі, якіх таты і мамы рыхтавалі ў дабрачынныя карункава-фартэпійныя жонкі надворных саветнікаў, і панічы, народжаныя, каб у гэтых надворных саветнікаў вырасці. «Чого ім не хапала? Шалюць з раскошы!» — пацпеў плячыма абывацель, сустракаючы іх імёны ў ліку асуджаных на шыбеніцы, на катаргу, на цэлі Петрапаўлаўскай крэпасці. Што-небудзь пра помсту за асабістую крыўду ён мог бы яшчэ ўцяміць. Пра самаахвярнасць у імя вялікай мэты, пра боль за краіну, за грамадства, за народ — ніколі!..

Генералу Ізмайловічу, з пункту гледжання такога абывацеля, з дзецьмі не пашанцавала дужа. 14 студзеня адна з яго дачок, Аляксандра, страляе ў Мінску ў паліцмайстра Норава, а 27 студзеня — не міне і двух тыдняў — другая дачка, Кацярына, таксама член партыі сацыялістаў — рэвалюцыянераў, будзе страляць у Севастопалі ў ката рэвалюцыйных матросаў адмірала Чухніна, і лёгка перанены адмірал загадае

Вось яго, фота Івана Пуліхава, якое было зроблена ў паліцэйскім участку па заўятву пасля замаху. Публікацыя ўпершыню.

самім фактам свайго знаходжання на гэтай лесвіцы (праз месяц сваё прашэнне на імя камандуючага Віленскай ваеннай акругі з гэтага і пачне: «Праслужыўшы 36 гадоў на дзяржаўнай службе...»), і прыхільнасцю, добрымі адносінамі начальства (на срэбраны медаль у памяць царавання Аляксандра III, які насіў Пётр Матвеевіч па ўрачыстых днях, з зайдзрасцю пазіраў служылы люд з малодшых).

Тое, на што адважыўся Іван, было за рамкамі бацькавага разумення. Ну, ударыў бы, ідучы з шынка, гарадавога. Ну, аблаўў суцягу столаначальніка. Ну, кінуўся з сакарай на падатковага інспектара. Нешта такое Пётр Матвеевіч мог бы яшчэ зразумець. Яму і ранейшыя сынавы непаразуменні з паліцыяй уяўляліся нечым з гэтага раду—маладое, дурное, ачомаецца. Але замах на губернатара—гэта было задужа. Гэта было не ўцяміць Пуліхава-старэйшама на той адлегласці, што аддаляла яго ад сына. І якраз усведамленне гэтай адлегласці, немагчымасць прасякнуць у сынава сэрца, узніцца сваім розумам да яго розуму і намераў, падзяліць яго боль—ліба не маглі яны таксама сагнуць, знясіліць чалавека? У дадатак, паўтараем, да звычайнага бацькоўскага гора...

Дакументаў, якія б засведчылі нам стан другога бацькі—генерал-лейтэнанта Адольфа Вікенцьеўскага Ізмайловіча, ні ў папцы следчага, ні ў матэрыялах суда няма. Начальнік артылерый 4-га армейскага корпуса, ён ужо год як знаходзіўся на маньжурскай граніцы. І заставаўся там пасля тэлеграмы пра арышт дачкі. Хто ведае—не адпускала служба, усведамляў сваю бездапаможнасць, або проста загадаў сабе, вернаму царову слугу, вырваць такую дачку з сэрца...

Гарадавы Трафім Лебедзев, які звярнуў увагу на тое, што пісталет у жанчыны, якая страляла ў паліцмайстра, быў загорнуты ў насоўку і страляла яна

яе тут жа, на месцы, расстраляць...

3. **М**НОГАЕ з таго, што было таямніцай для сваякоў і блізкіх нашага героя, па сённяшні дзень застаецца таямніцай і для нас. Ні ў час следства, ні на судзе Пуліхаў не гаварыў ні пра таварышаў, з якімі разам рыхтаваў замах, ні пра акалічнасці свайго далучэння да рэвалюцыйнага руху. Ёсць толькі скупыя ўскосныя звесткі, знойдзеныя даследчыкамі ў розных архівах. Збяром жа іх разам, пастроім па ханалогіі падзей, пра якія яны расказваюць. Штрых за штрыхам, і ўяўленню адкрываецца дастаткова выразны малюнак. Хай сабе недзе пункцірны, а недзе зусім з прабеламі.

Так і пачнем—штрых за штрыхам. Першы — даведка з рэальнага вучылішча. На запыт следчага дырэктар паспешна паведамляе, што «Пуліхаў Іван знаходзіўся ў ліку вучняў VII класа Мінскага рэальнага вучылішча і ў сакавіку 1900 года выбыў з азначанага вучылішча паводле прашэння бацькі свайго для паступлення ў ваенную службу волнапісаным...»

Другі — фармулярны спіс аб службе Пятра Матвеевіча Пуліхава, які захоўваецца ў дзядзёй і ўнукаў. Самі службовыя перамяшчэнні Пятра Матвеевіча і пералік атрыманых ім заахвочванняў нас, вядома, цікавіць не дужа. Але ў канцы фармуляра адзначана: «Выдадзена яму з Мінскага ўпраўлення дзяржаўных маёмасцяў з прычыны яго аб тым хадзіліцтва на прадмет прадстаўлення таковай у Маскоўскія Кан-

* Ужо калі гэты нарыс рыхтаваўся да друку, П. У. Броўка перадаў у рэдакцыю «Літаратуры і мастацтва» пісьмо, атрыманае ім нідзе ў Петрапаўлаўска (Казахстан) ад С. І. Зінковай. Аўтар пісьма беспамыслова, як у гады яе маленства да іх у дом на Турэмным завалку ў Мінску прыходзіў студэнт-рэспіцтар, вельмі падобны знешне, як піша Зінкова, «на вынаходку радзе А. С. Пярова». Гэтага рэспіцтара звалі Іван Пятровіч Пуліхаў.

** Пятра Матвеевіча дапыталі 16 студзеня, праз два дні пасля падзей на Саборнай плошчы.

*** У некаторых ранейшых публікацыях годам нараджэння І. П. Пуліхава памылкова называўся 1880.

ПАД ЛЯЖАЧЫ КАМЕНЬ...

Прачытаў я ў «Літаратуры і мастацтве» артыкул М. Дзелянкоўскага «Калі зірнуць у заўтра» (гл. нумар за 5 чэрвеня г. г.). І бачу — аўтар слізгаецца па паверхні фактаў.

Сапраўды, чаму моладзь імкнецца ў горад, чаму яна не хоча заставацца ў вёсцы? Раней гэта тлумачылі нізкім матэрыяльным узроўнем. Цяпер жа, калі матэрыяльны ўзровень павысіўся, гэта здаецца парадоксам.

М. Дзелянкоўскі ў нечым мае рацыю. Сапраўды, моладзь у вёсцы, як правіла, пісьменная, школа развіла яе інтэлект, абудзіла культурны запатрабаванні, прывучыла да грамадскай работы. Хіба можа яна жыць дзеля хлеба адзінага? Не. Сэрца просіць свежых уражанняў, грамадскай дзейнасці. Але ў адрозненне ад М. Дзелянкоўскага я лічу, што некаторыя нашы вёскі пусцеюць перш за ўсё таму, што няма належнай увагі да моладзі. М. Дзелянкоўскі піша: «У Нясвіжскім раёне сельскае насельніцтва штогод змяншаецца прыкладна на трыста чалавек. Тое ж у Клецкім, Стаўбцоўскім». А вось у нашым, Докшыцкім, наадварот, сельскае насельніцтва за апошні год павялічылася на чатыры тысячы чалавек. І гэта не толькі таму, што эканоміка раёна на ўздыме. (Летась хлебарабы раёна заваявалі першыя ўспехі ў рэспубліцы па ўраджаі збожжжа па сваёй групе).

Галоўнае, у раёне клопаціцца аб задавальненні духоўных запатрабаванняў сельскіх працаўнікоў. М. Дзелянкоўскі часта ўспамінае словы «клуб», «дом культуры». Маўляў, ёсць асяродак культуры, а ніхто не наведвае яго. Але справа, мусіць, у тым, што «начынка» не вельмі багатая ў гэтым асяродку і ўся работа там, як гаворыцца, ідзе цераз пень-налоду.

Безумоўна, нельга сцвярджаць, што культурна-масавае праца — адзіны сродак зрабіць сельскае жыццё больш прывабным. На гэта ўплывае і механізацыя працаўніцтва, павышэнне заробатнай платы, паліпшэнне бытовых умоў. Але на ўсё гэта патрэбны вялікія грашовыя выдаткі, і зрабіць што-небудзь за кароткі тэрмін нельга.

А вось наладзіць культурна-масавае праца можна амаль без затрат, было б толькі жаданне. Вядома, гэта не панацея ад усіх бядот. Але ж трэба варушыцца. Пад ляжачы камень вада не цячэ.

А. ГАПАНЕНАК,
супрацоўнік Докшыцкай раённай газеты «Ленінская трыбуна».

Толькі што скончылася рэпетыцыя. Грымёрка апусцела. Генадзь Токараў закурывае, задумаўся. Я ўжо шкадую, што задаў такое нялёгкае пытанне — ці задаволены ён сваім акцёрскім лёсам?

Курыць... Збіраецца з думкамі... А ў мяне ёсць час. Я не спяшаюся.

«Генадзь Барысавіч Токараў у 1956 годзе скончыў тэатральную студыю ў Смаленску і быў запрошаны ў Брэсцкі тэатр імя ЛКСМБ. Праваў, сябе на брэсцкай сцэне ў першых ролях — Антона Шэлестава ў «Жыцці і прыгодах Антона Шэлестава» і Ачкара ў «Юнацтва бацькоў». Цяпер — адзін з вядучых акцёраў тэатра, — успаміні я даведку, змешчаную на старонках адной з газет з нагоды прысваення Токараву ў 1967 годзе ганаровага звання заслужанага артыста БССР.

Пачыналася, як і ва ўсіх, — з удаў, а потым зноў, як і ва ўсіх, — выпадковасць. Ірына Сяргееўна Манухіна ставіла п'есу Ю. Прынцава «На вуліцы Шчаслівай». На адной з апошніх рэпетыцый акцёр, які выконваў ролю Сцяпана Барабаша, сарваў голас. У народзе кажуць: «Не радуйся чужому няшчасцю». Правільна, вядома. Але, хто ведае, наколькі пазней у Расіі даведліся б пра вялікую Ярмолаву, калі б не хвароба артысткі, якую яна падмяніла!

Рэжысёр прапанаваў па-справавае ролю Генадзю. Малады артыст разгубіўся. Але роля падабалася, і ён пачаў працаваць.

Мінула многа гадоў, а Сцяпан Барабаш застаўся назаўсёды для яго блізім і дарагім. Гэта, як першае каханне, — не праходзіць. А потым былі Антон Шэлестаў, Ачкара, вельмі непасрэды Андрэй са спектакля «У пошуках радасці», юнак, які так гнеўна пратэстуе супраць укладу жыцця сваёй сям'і, Міхаіл Касагораў з драмы «Уцёкі з начы...» Асабліва прэгна «накідаўся» артыст на ролі маладых хлопцаў-равеснікаў. Тут яму было што сказаць і чаго пашукаць.

Так акцёр сустраўся са «сваімі» героямі. «Хлапчукі Токарава» — ёмка і дакладна назваў нехта іх. Іх было многа, гэтых юнакоў, якія ўступаюць у жыццё. Кожны з іх меў сваю індывідуаль-

насць, але разам яны ўтваралі партрэт маладога чалавека нашага часу, чалавека складанага, перад якім паўстае нямыла жыццёвых праблем. Героі Токарава заўсёды блізка і табе, быццам кожнага з іх ты дзесь і сустракаў. Артыст умее назіраць, пранікаць у сутнасць чалавечага характару — вось чаму яго героі на сцэне «жывыя», мы верым ім. А гэта значыць, разам з імі пакутуем, радуемся, марым... Запомніўся яго Сеў-

Генадзь вельмі чулы да фальшу. Гэта яму, як кажуць, дадзена ад бога. Ён можа штосьці не разумець спачатку, але ніколі не абміне цяжкое месца, не схітруе. Ён абавязкова дакапаецца да сутнасці. Таму з ім цікава працаваць...

Я тады сказаў Георгію Андрэвічу, што такая цікавая работа Токарава, як Махно ў спектаклі «Фінал» П. Строгава, нібы стаіць асобна ў агульным шэрагу вобразаў, створаных акцёрам.

ПАЧЫНАЛАСЯ ЯК І ВА ЎСІХ...

ка ў спектаклі «Шануй бацьку свайго». Сеўка — хлапчук, рэзкі, яршысты, які не можа цярапець любое праяўленне няшчырасці, крывадушнасці. А ў сваіх пацучцях сарамлівы — каб не заўважылі старонні, прыкрывае іх рэзкасцю, нават грубасцю. Сеўка Токарава жыві імкненнем быць карысным людзям.

Станаўленне акцёра, нават калі ён мае добрую школу, справа складаная. Гэта добра разумеў Г. Токараў і працаваў з патраенай энергіяй над кожнаю новаю роляю.

Успамінаю расказ Георгія Андрэвіча Волкава, галоўнага рэжысёра тэатра.

— Токарава ўласціва цэласнасць акцёрскай прыроды. Ён вельмі арганічны і абаяльны. Менавіта гэта і вырачала яго, калі не хапала вопыту, майстэрства. Паступова, ад ролі да ролі адчувалася, як сталаў «почырк» артыста. І яшчэ —

— Усе героі Токарава — людзі з характарам, — гаворыць Г. Волкаў — А Махно быў моцны, цынчны вораг. Калі іграць яго гароха-меды пудзілам, тады ўзнікне пытанне — з кім жа ваяваў Фрунзе? Так што Махно — сур'ёзная творчая работа артыста...

Найбольш цікавай і цяжкаю працай для Г. Токарава ў апошнія гады былі пошукі «свайго» вобраза Кукушкі ў спектаклі «Людзі і каменні» па п'есе К. Губарэвіча. Выйшлі на сцэну пачынаў бліскачага Барыса Уксусава, які іграў таго ж Кукушкіна ў спектаклі «Брэсцкая крэпасць», — задача вельмі складаная. Кукушкін Уксусава, беларускі Вася Цёркін, жыві на сцэне 15 гадоў, помніўся многім, на слыху была яго кожная рэпліка. А тут зноў Кукушкін. Як яго іграць? Токарава спатрэбілася многа настойлівасці, каб на сцэне была не копія работы Б. Уксусава,

каб нарадзіўся новы маналіт ролі і выканаўца. Ад ранейшага Кукушкіна артыст узяў самае каштоўнае — яго мужнасць, нязломнасць, веру ў перамогу. Ён і зараз умее пакартаваць, толькі яго жарты сталі, калі так можна сказаць, больш сур'ёзныя. На першым плане — драматызм вобраза, псіхалагічная абгрунтаванасць кожнага яго ўчынку і кожнай дасціпнай рэплікі.

Зусім надаўна ў спектаклі па п'есе А. Пінчука «Лейтэнанты» Г. Токараў сыграў Цімура Зямнога. Ён з'яўляецца перад намі «зялёным» юнаком, які марыць аб спартыўных лаўрах спартсмена, чалавекам, для якога найвялікшае шчасце насіць медаль і які ў канцы п'есы павінен сам-насам са сваім сумленнем вырашыць, што галоўнае для яго ў жыцці...

Нават у сваіх памылках (а часам і злачынстве) героі Генадзя Токарава застаюцца шчырымі натурамі і менавіта гэтая рыса вызначае «почырк» гэтага акцёра. На гэтай газетнай старонцы дадзены тры партрэты сцэнічных герояў артыста. Розныя людзі, розны іх лёс. Ачкара з «Юнацтва бацькоў» і Цімур Зямны з «Лейтэнантаў», можа, яшчэ і набліжаюцца ў нечым істотным адзін да аднаго, а бацька Махно з «Фіналу» зусім іншая натура. На маю думку, і яны, такія розныя, сыграны Г. Токаравым аднолькава пераканаўча, бо акцёр умее рабіць тое, да чаго заклікаў артыстаў яшчэ Станіслаўскі — шукаць у добрым, дзе ён злы, і наадварот. Не, гэтым выканаўца не «рэабілітуе» і не «пляміць» той або іншы персанаж, ён імкнецца знайсці чалавечы нават у канчаткова, здавалася б, ганебным персанажы, каб па-мастацку абгрунтаваць і такую «ступень падзення», а ў станоўчым героі раскрыць жывы і натуральны выток яго гераізму і шчодрасці.

... Мы сядзім адзін супраць аднаго ў пустой грымёрцы. Я чакаю адказу на мае пытанне, хоць ужо, здаецца, разумею, што на яго, мабыць, немагчыма адказаць. Што значыць «акцёрскі лёс»? Усё жыццё? Галоўная частка яго? Захапленне? Не ведаю. Чакаю.

Рыгор БАКІЕВІЧ.

станцінаўскі каморны інстытут для ўладкавання сына яго Івана...»

Трэці — з сакратнага паведамлення начальніка Мінскага жандарскага ўпраўлення пракурору мінскага акруговага суда: «Іван Пятроў Пуліхаў прыцягваўся ў 1903 годзе да даснавання пры Санкт-Пецярбургскім жандарскім упраўленні і да заканчэння аб ім справы быў аддадзены пад асобы нагляд паліцыі па месцу жыхарства ў горадзе Мінску...»

Чацвёрты — з сакратнай адносіны мінскаму губернатру ад пракурора Санкт-Пецярбургскай судовай палаты 2 чэрвеня 1904 года: «Гасудер імператар, паводле ўспадданейшага даклада пана міністра юстыцыі пра акалічнасці справы па абвінавачанню сына калежскага асесара Івана Пуліхава ў дзяржаўнае злачынства, у 26 дзень мая 1904 года Высачайша загадаць пажадаў... паставіць Івану Пуліхава ў пакаранне паліцэйскае ўтрыманне пад вартай... Паведамляючы аб гэтым Высачайшым загадзе пракурор СПб судовай палаты просіць зрабіць загад аб аб'яшчэнні сыну калежскага асесара Івану Пятрову Пуліхава, які пражывае ў горадзе Мінску і знаходзіцца пад асобым наглядом паліцыі аб стаўленні яму ў пакаранне паліцэйскае ўтрыманне пад вартай і аб адмене, у прывядзенне азначанага Высачайшага павялення ў выкананне, прынятай супраць абвінавачанага Пуліхава меры стрымання па гэтай справе — асобага нагляду паліцыі...»

Пяты — з сакратнай запіскі пракурора Мінскага акруговага суда следчаму, які вёў справу Пуліхава і Ізмайловіч: «Пракурор Харкаўскай судовай палаты пісьмом на імя пракурора Віленскай судовай палаты паведаміў, што ў красавіку 1905 года пры ліквідацыі ў Курску мясцовай рэвалюцыйнай групы былі затрыманы некалькі асоб, з якіх двое назваліся сынам каморніка Пуліхам і дачкой генерал-лейтэнанта Ізмайловіч, паводле сабраных жа пазней звестак высветлілася, што асобы гэтыя назваліся, відаць, выдуманымі імямі і што першы з іх у сапраўднасці се-

лянін Мензьялінскага павета Уфійскай губерні Міхаіл Іванаў Сакалоў, а другая — мяшчанка Клара Міхайлава Бродская...»

Шосты — пратакол прыстава 2-га стана Горацкага павета, складзены 14 лістапада 1905 года: «А сённяшнім днём сельска стараста 1-га вобштва мястэчка Дуброўны заявіў, што невядомая асоба ў валасным праўленні на сходзе сялян гаварыла прамову падбухторваючага зместу, у якой упамінала пра захоп памешчыцкіх уладанняў і да т. п., і што гэтая асоба сялянамі затрымана ў валасным праўленні.

На патрабаванне маё невядомай асоба дакументаў, а таксама асоб, якія б маглі засведчыць яго асобу, не прадставіў і назваўся сынам калежскага асесара Іванам Пятровічам Пуліхам, гадоў 25, са сталым пражываннем у г. Мінску і часовым у г. Смаленску, дзе ўтрымліваўся ў турме па палітычнай справе і вызвалены 22 кастрычніка. — У Дуброўку прыбыў два дні таму назад разам з фельчарам Котавым...»

Почырк прыстава змяняецца энергічным почыркам затрыманага: «Змест гэтага пратаколу мне абвешчаны. Іван Пуліхаў. Прычым я пратэстуе супраць прыведзенай тут заявы, што мною сказана прамова «падбухторваючага» зместу. Заклік да захопу зямлі ў маёй прамове не было. Іван Пуліхаў».

Горацкае павятовае паліцэйскае ўпраўленне вырашыла «невядомага чалавека, які назваўся сынам калежскага асесара Іванам Пятровічам Пуліхам...» выправіць этапным парадкам у Мінскае гарадское паліцэйскае ўпраўленне для засведчання асобы... На затрыманага быў складзены «адкрыты ліст» з указаннем, што «год ён мае 25, рост — вышэй сярэдняга, твар — чысты, вочы — карыя, валасы на галаве, вусах, барадзе і бровах — цёмнарусые, асаблівых прыкмет не мае».

Далейшыя дакументы з гэтай архіўнай справы — аб знаходжанні Пуліхава, прывезенага з Горак, у Мінскім турэмным замку і аб назіранні яго адсюль 24 лістапада ў гарадское паліцэйскае ўпраўленне для засведчання асобы. Як гэтае засведчанне адбывалася і што было потым, мы помнім з паказанняў Пятра Матвеевіча...

Аляксандрай Ізмайловіч даследчыкі цікавіліся яшчэ менш, чым Пуліхам. Нават імя саўдзельніцы Пуліхава па замаху на губернатара Курлова называлася ў публікацыях найчасцей няправільна — Соф'я.

Аўтарам гэтых радкоў — прынамсі, у дакументальным фільме «Вуліцы Бяссмерца» — таксама.

Адкуль жа гэтае «Соф'я» ўзялося?

У другім нумары за 1924 год часопіс «Полымя» апублікаваў перадсмяротны ліст Пуліхава да таварышаў. Гэта — бадай, першы расказ пра ўдзельніцкаў замаху на генерала Курлова, апублікаваны ў савецкі час. Аўтар публікацыі З. Ж. (Зміцер Жылуновіч) не проста надрукаваў усхваляваную слоўдзё асуджанага на смерць героя, а і пазнаёміў чытача з акалічнасцямі з'яўлення ліста, з гісторыяй самаахвярнага ўчынку Пуліхава і Ізмайловіч. І вось у тэксце апублікаванага Жылуновічам ліста Пуліхаў увесь час называе Ізмайловіч Саняй, што дало права самому Жылуновічу ва ўступным слове называць яго ўжо на беларускі лад — Зосяй. Копія з ліста здымалася Жылуновічам (або для Жылуновіча) непасрэдна з арыгінала — ён захоўваўся тады ў архіве Гістпарта пры Беларускам бюро ЦК РКП (Жылуновіч піша: «Ліст гэты не памечаны лічбаю, напісан на адрывачках паперы нервовым, рухаючым характарам і без подпісу...») — і зусім натуральна, што стала гэтая публікацыя матэрыялам надзвычай аўтарытэтным, кананічным, амаль першакрыніцай. Аўтарам, якія пісалі пра ўдзельніцкаў замаху на губернатара Курлова пазней, і ў галаву не прыходзіла, што Ізмайловіч могуць называць неак інакш, не так, як напісана ў надрукаваным «Полымем» лісце.

Але справа ў тым, што ліст гэты друкаваўся не толькі ў «Полымі». У 1906 годзе, прынамсі, ён быў надрукаваны ў газеце «Русь». І ў той дарэвалюцыйнай публікацыі Ізмайловіч называецца не Саняй, а Саняй. Саняй завецца яна і ў копіі ліста, якая захоўваецца ў сваякоў Пуліхава. А іх копія здымалася таксама, як і Жылуновічава, непасрэдна з арыгінала. Вось чаму ёсць падстава меркаваць, што пры публікацыі ліста Пуліхава ў часопісе «Полымя» зроблена памылка. Ці то сам Зміцер Хведаравіч Жылуновіч, ці то хто-небудзь, каго ён напасціў перапісаць у архіве ліст, не разабраўся ў почырку Пуліхава, прачытаў замест «Саняй» — «Соняй», і памылка гэтая пайшла гуляць з аднаго артыкула ў другі...

Зрэшты, наша знаёмства з перадсмяротным пісьмом Пуліхава — гэтым выдатным дакументам чалавечай мужнасці — яшчэ наперадзе.

Працяг у наступным нумары.

БРАТЭРСТВА, АБШАЛЕНАЕ АГНЁМ

Нядаўна споўнілася 25 гадоў з дня бітвы пад Леніна. Тут прыняла свой першы бой першая дывізія Войска Польскага. Тут быў пакладзены пачатак не толькі гісторыі новай польскай арміі. Пад беларускай вёскай фактычна пачыналася гісторыя новай, Народнай Польшчы, гартавалася наша дружба, наша баявое братэрства з польскім народам. Аб дружбе і братэрстве расказвае новы дакументальны фільм «Пабрацімы» рэспубліканскай студыі тэлебачання ў Мінску (сцэнарый А. Браілоўскага, рэжысёры В. Баскаў і І. Рудамётаў).

Гэты фільм вяртае нас да падзей, удзельнікамі якіх былі многія з нас, і кінакадры з'яўляюцца для адных цяжкімі і хваляючымі ўспамінамі, для другіх, маладых, яны павінны быць цікавай і павучальнай апавесцю аб днях мінулых, гераічных і суровых, аб тым, як побрацімы змагаюцца за шчасце і свабоду.

Летам гэтага года ў Леніна сабраліся прадстаўнікі савецкай і польскай грамадскасці, каб адзначыць юбілей той гістарычнай падзеі. Сюды прыехалі партыйныя і дзяржаўныя дзеячы, палкаводцы СССР і Польшчы, людзі з сівізнай у валасах і бязвусыя юнакі. Яны зноў перажылі тое, што захоўваецца ў сэрцы. Каб паказаць, як два народы прыйшлі да такой урачыстасці, аўтары фільма гартуюць старонкі гісторыі, «крочаць» дарогамі Войска Польскага, запрашаючы і нас, глядачоў, азірнуцца. Гэта вельмі павучальна.

Першыя ўдары фашыстаў па Польшчы, Разбурана Варшава. Разбита польская армія. Нямецка-фашысцкія захопнікі ідуць наперад. У іх кружыцца галава ад поспехаў. Скорана амаль уся Еўропа.

Кінакадры — не толькі жывыя сведкі, яны і абвінаваўцы. Гістарычныя кадры колішнія здымкі няёмка на абвінавачваюць тых, хто здрадзіў польскаму народу, хто кінуў яго ворагу пад ногі.

...У кабінцеце Міхаіла Іванавіча Калініна сядзіць польскі генерал Андэрс. Трымае сябе фанабэрыста. Відаць, што гэты ваіка не зрабіў ніякіх вывадаў з трагічных падзей у верасні 1939 года. І яшчэ раз здраджвае свайму народу: ён вывадзіць польскую армію за межы Савецкага Саюза, ухляецца ад бабў, прасцей кажучы, дэзерціруе.

Але не андэрсам суджана было вырашыць лёс Польшчы, польскага народа. І фільм вельмі яскрава і пераканаўча паказвае гэта. У той час, калі савецкія салдаты з баямі падыходзілі ўжо да Дняпра, на беразе рускай ракі Акі збіраліся салдаты будучай польскай арміі. Яны ішлі і ішлі сюды з усіх канцоў нашай краіны, праз фронт. Тут яны вучыліся валодаць зброяй і біць ворага. Тут яны пакляліся намерці ці дайсці да Варшавы, да Берліна! І на экране — хваляючыя хвіліны прысягі. Твары суровыя, погляды ўпэўненыя.

...Бой пад Леніна. Першы бой першай дывізіі Войска Польскага. У магутнюю хвалю савецкага наступлення ўліваецца невялічкі пакуль што струмень і польскага баявога агню.

Б'юць гарматы, руйнуюць бастыёны нямецкай абароны.

— Агонь! — камандуе савецкі афіцэр.

— Огня! — камандуе польскі афіцэр...

Сімвалічныя кадры! Адчуваеш, бацьчы, што гэтыя ўдары кладуць пачатак сапраўднага вызвалення Польшчы.

Кадр за кадрам, старонка за старонкай экран паказвае як расце і ўма-

Кадр з фільма «Пабрацімы». Былі камандзір партызанскага атрада, цяпер член Палітбюро ЦК ПАРП Мечыслаў Мочар (другі злева) сярод савецкіх разведчыкаў у гады вайны.

цоўваецца ў садружнасці з нашай польскай арміяй. Баявыя справы яе множацца, яна гартуецца ў суровых бітвах з ворагам. Рады яе растуць з дня ў дзень. Неўзабаве яна вырастае да чатырохсот тысяч. Мы прыйдзем з ёю не толькі ў Варшаву, але і ў Берлін. Трэба сказаць, што работнікі тэлебачання знайшлі шмат каштоўнага дакументальнага кінамаатэрыялу тых суровых дзён, рэдкія кадры, якія з'яўляюцца бескампраміснымі сведкамі вялікіх гістарычных падзей. Разам з тым, яны дапоўнілі іх новымі кіназдымкамі, зробленымі ў Народнай Польшчы, ва Уроцлаве, Кракаве і іншых мясцінах. Нараджаецца тэма — учора і сёння. І гэта робіць фільм не толькі цікавым і пераканаўчым, а і панарамным, ёмістым.

...Вызвалены першы польскі горад Люблін. Выратаваны Кракаў, горад-музей, старажытная сталіца Польшчы. І вось, нарэшце, Варшава. А што там робіцца сёння? Кароткімі, але яркімі кадрамі фільм прыводзіць нас на зямлю Польшчы, прыводзіць у гэтыя гарады і паказвае: вось яна, сённяшняя Народная Польшча. Вось за што змагаўся польскі народ, польская армія. Вось вынікі братэрскай дапамогі палякам савецкага народа.

Шмат думак нараджае прагляд гэтага кароткага фільма. І галоўная з іх — радасная думка аб тым, як умацавалася наша братэрства, непарушная дружба двух народаў. Міністр абароны Польскай Народнай Рэспублікі Ярузельскі на мітынгу ў Леніна, прысвечаным дваццаціпяцігоддзю бітвы, сказаў:

«Леніна адкрыла польскаму войску дарогу ў краіну, якая змагалася ва ўмовах акупацыі, стала неабходным этапам на шляху яго ў Варшаву і Берлін. Польскі воін-касіцюшкавец на гэтым шляху дэманстраваў усяму свету вельмі важны пералом у польска-савецкіх адносінах. Значыць, гэта бітва была таксама гістарычным актам палітычнага характару, у аснове якога была думка польскіх камуністаў, якая найбольш поўным чынам была выказана ў праграме, створанай у акупіраванай краіне рэвалюцыйнай сілай польскіх працоўных мас — Польскай Рабочай партыі. Менавіта на нашай гераічнай беларускай зямлі польскі салдат сустрэў сардэчную гасціннасць...»

Вялікую і карысную работу прарабіла беларускае тэлебачанне, сабраўшы каштоўны дакументальны кінамаатэрыял. Творцы фільма былі вынаходлівымі, гэта асабліва адчуваеш па сцэнарыі і дыктарскім тэксе А. Браілоўскага. Ён у поўнай меры публіцыстычны, наступова і паслядоўна вядзе глядача па баявых шляхах Войска Польскага, скарываючы многа цікавых кадраў.

Нельга сказаць, што фільм не мае недахопаў. Слабавата паказана барацьба ў тыле ворага, на акупіраванай тэрыторыі, сувязь партызанскай і падпольнай барацьбы. Але гэта не віна стваральнікаў фільма: такіх кінадакументаў, як вядома, вельмі мала. Можна было б крыху больш канкрэтызаваць фільм, канкрэтна называць людзей і падзеі, геаграфію бабў і вызвалення зямлі. Але аўтар сцэнарыя захапіўся пафасам публіцыстыкі і вытрымлівае расказ у адным, трохі рытарычным, «ключы» з пачатку і да канца. Што ж, можа ён і мае рацыю, інакш, магчыма, давялося б пашыраць памеры фільма і мяняць агульную стыльваю ітанацыю гучання.

Мабыць, стужка рыхтавалася да юбілейнай даты і таму ў ёй ёсць «рэцыйны» плакатнасці не лепшага ўзору. Аднак агульнае ўражанне ўсё ж застаецца яркае. І такі твор вельмі дарэчы ў гэтыя дні. М. ДОСІН.

З БЕРАГОЎ ВІСЛЫ

Константы Ільдэфонс
ГАЛЧЫНСКІ

Ян КАПРОЎСКІ

ПЕСНЯ АБ АЙЧЫНЕ

Айчына мая, ты як промень
высокі,
Як шлях, што да сонца адчынен;
Ты шумнае мора, з гор стромкіх
патокі,
Ты дзень мой, ты неба, Айчына.
Ты подзвіг народа майго гераічны,
Робота і танец вясёлы,
І вёскі, што ззяюць агнём
электрычным,
І дзеці, што крочаць у школу.
З табою скарыцца любая дарога.
Твой голас нам шчасце
прарочыць,—
Бо ты — гэта сонца, бо ты —
перамога,
Ты — гэта жыццё наша, Польшча.
Ты — гэта масты прыгажуні
Варшавы,
Ты — свята і хлеб наш надзённы.
Айчына, цябе ў сваіх песнях
мы славім,
Ў змаганні і працы натхнёнай.
Ты — наша любоў, і надзея,
і вера.
Над Віслай, над Одрай свяці нам,
Айчына Шапэна, Айчына
Вальтэра,
Народная наша Айчына.

Пераклаў Іосіф СКУРКО.

МАЦІ

Гэта кабеты, якіх мужы пакінулі,
ім даверылі дзяцей дагадоўваць.
Маці клапоцяцца, маці шчырэюць,
сумныя маці,
змоўклыя маці.

А мужы пайшлі да каханак
з выпешчанымі тварамі і рукамі;
да каханак, што пахнуць ружамі
і змянам,
да вясёлых і разлянелых.

Маці рана ідуць на фабрыку,
у кантору. Потым дадому
спяшаюцца,
мыюць, цыруюць, гатуюць абед,
і чакаюць сыноў,
што вяртаюцца недзе апоўначы.

Маці спакойныя, маці ўсміхаюцца,
маці ўсім задаволеныя.
Толькі падчас крадком,
калі не бачыць ніхто,
садзяцца на крэсла бязрадасна
і на прыпол апускаюць рукі.
І глядзяць на кропку, якой няма,
Маці,
Маці,
Маці.

Пераклаў Рыгор БАРАДУЛІН.

Ян ГУШЧА

ЗАПІС

За акном — прыбыло снегу,
Галіны ў яблыні сталі таўсцей,
Пароша.
А ў печы спявалі бярозавыя
дровы,

Мы за вячэрай сядзелі,
Калі ўвайшлі з карабінамі двое.
Лыжкі з кашаю
ў нас апалі на стол.
Бацька да пары знаёмых
Сказаў колькі слоў
Сумленных.
Адзін з іх меў мышынае сэрца.
Гісторыя за бацькам прызнала
праўду.

Ды не магу напісаць у яго
на магіле,
Бо ніхто не ведае,
Дзе памёр.
Напэўна яму не хапіла крошкі
хлеба

альбо трох бульбін,
якія гадаваў ён ад дзеда,
ад прадзеда.
Пераклаў Анатоль КЛЫШКА.

Тадэвуш ХРУСЦЯЛЕЎСКІ

КАСЦЁЛАК ПАД АЛЕСНА

Цераз топкія травы, дзе рудая
турыца
Ды качынае зелле без наймення
ільсніцца,
Дабрыдзеш да варотаў, калком
перакрытых,
Брамку пхнеш — зарыпіць...
і касцёлак, спавіты
Мохам, цвіллю, дажджоў
вераўчынамі, раптам
Перашэпнецца гонтай, веццем,
ветрам шурпатым —
І пад дашкі прыгорне,
дзе ад рання да рання
Пяць каплічак у засені п'юць
слодыч маўчання...
Зверху долу крыжы, як буслочкі,
цікаўна
Узіраюцца ў кіслую жабіну багну.

У кожнай гэтай каплічцы жыве
сівая святая...

Але сёння ніводнай з іх дома
не мае.

У вокнах цёмна й на лаўцы
пад прызбаю пуста.
Апусціўшы галовы ў чорных
шлёнскіх хустах,

Пайшлі ў лес па срамотнік,
за смарчкамі цялістымі

Ды бабком ад падагры,
балотным, трохлістым —

Бо нялёгка ж у вільгаці асобам
адвечным

З алтара усміхацца ў колца,
нібы сланечнік,

І старэчы-напружана
выслухоўваць у змроку,
Гуд жука ў трыснягу, звон
крынічкі далёкі...

Пераклала Ніна МАЦЯШ.

Мацей Юзэф КАНАНОВІЧ

КАЛЫХАНКА

Мацэку

Калыхаліся моры далёкія,
Калыхаліся пушчы вялікія,
Нахіляліся вербы зялёныя,
нахіляліся сны панікляя.

Калыхаліся хмары на небе,
Калыхаліся слёзы над вейкамі —
(Так далёка ты, сынку, недзе,
Без цябе мне так сумна,
маленькі мой.)

Калыхаліся нівы і зёлкі —
(Мы не ўбачымся, хлопчык,
ніколі.)

Калыхаліся ў возеры зоркі —
(Ты не знаеш тугі і болю).

Пераклаў Анатоль ВІРЦІНСКІ.

* Караль Сьвячэўскі (генерал Вальтэр) — вядомы дзеяч польскага рэвалюцыйнага руху, адзін з арганізатараў і кіруючых узроўняў сіл Польшчы.

Казімір НЕСЯЛОУСКИ

УНІВЕРСАЛ ШТРАФАУ

ТАК СМЯЯЛІСЯ НАШЫ ПРОДКІ

Есць сур'езнае падазрэнне, што беларусы пачалі смяяцца не з дня паяўлення першай лімаўскай «Трасянкi». І нават не з дня выхаду першага нумару «Вожыка». Смяяліся яны і сто, і дзвесце, і трыста гадоў назад. З'едліва — над чужаземнымі ворагамі ды ўласнымі прыняцальнікамі. Дабрадушна — над сваімі недахопамі. «Прамова Мялешкі» і «Ліст ды Абуховіча», «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнаесе», ананімныя гутаркі і сатыра Багушэвіча. Якія лiché патрэбны доказы таго, што беларусы смяяліся заўсёды?

І ўсё ж, калі пакапацца ў архівах ды бібліятэках, знойдуцца новыя важкія аргументы, новыя творы для «Трасянкi». Вось адзін з іх. У бібліятэцы АН Літоўскай ССР многа знойдзены зборнік, выдадзены ў Пінску ў 1743 годзе пад лацінскім загалюнкам «Otia Publica». Гэта таксама «трасянка» з «розных несур'езных рэчаў, публічных, хатніх, даўнейшых, пазнейшых, цяперашніх, новых», укладзеная маршалкам Наваградскага ваяводства Казімірам Несьялоўскім. Сярод розных эпіграм, зпітафій і прамой на польскай і лацінскай мовах тут ёсць гумарыстычны «Універсал штрафаў». Аўтар прапануе сурова караць п'яніц і гультаёў, верціхвостак і марнатраўцаў, усіх тых, хто забываецца на сваё айчыннае і пакланяецца чужаземнаму.

Вось скарачаны пераклад самога «Універсала», які, акрамя ўсяго іншага, добра сведчыць аб тагачасных нормах і аб перадавых поглядах аўтара.

Адам МАЛЬДЗІС.

ШЛЯХТА не павінна напівацца.

Хіба што толькі багачейшая. І то, калі б хто перабраў меду, навінен заплаціць золотых два. А калі, падпіўшы, сварку завядзе — золотых дванаццаць. А калі, захмялеўшы, жонку паб'е — золотых шэсць.

Ад кожнага стала, засланага двума абрусамі, калі на іх сурвэткі па-італьянску пакладзены, — грошы 10. Ад масла з мігдаламі — па грошы 24, бо добрае і па-даўнейшаму збітае масла. Ад лімонных прыпраў — па грошы 15, бо нядрэнная смажаніна і з агурком або цыбуляй.

Ад кожнай рэчы непатрэбнай — па золотых 30. Ад ручнікоў, золатам шытых, ды так, што шэсць слуг адзін трымае, — золотых 3. За кадзілы і парфумы — золотых 2, бо ад дрэннага наветра добра лядовец і дубляк. Не варта ўжываць таго, што дома не родзіць, трэба абыходзіцца сваім.

Ад карэты, што абабіта аксамітам з залатымі кутасамі, — золотых 20, бо такой аббіўкі не трэба. Хіба дрэнная скура без аксаміту, калі яна цэлая і не прапуская вады?

Ад кожнай шоўкавай шаты, за якой цягнецца хвост, — золотых 4. Ад дында ла вуха, што вісціць жабай, — талер. Ад брывей фарбаваных — грошы 14. Ад штучных грудзей — грошы 24. Ад перапаленай гарэлі для мыцця твару — грошы 6, бо добра мыцця і проста вадзіцай, што і для вачэй здорава. Ад чырвоных панчоў — грошы 24, белых — грошы 15.

Ад дывана, разасланага на зямлі ля ложка, — золотых 4, бо добра і больш танныя рагожа.

Калі жанчына мужу не верыць — золотых 10, бо сама — нічога добрага.

Калі мужам кіруе — золотых 20. Бяда таму дому, дзе карова будзе вала. Дзе мантра судзіць, там вярцімак блудзіць. Калі жанчына нагу выстаўляе — паўталера.

Усе, хто забыў старадаўні звычай, дадзены яшчэ маці нашай Евай, выпер з дому кудзелю, схаваў на паддашак, каб не прасці, калаўроцік і пачаў марнатраўна строіцца ў галандскія фарботы і карункі, швабскія палотны ды галандскія рубчыкі, — усе яны не варты ісці замуж, калі нічога не ўмеюць рабіць. За такую дачку маці хай плаціць па 12 золотых у месяц.

Калі хто танцуе, ды не ўмее — грошы 10, бо лепш кінуць бы зусім. Калі хто толькі на адной назе скача, павінен плаціць золотых 10.

Калі хто гадуе дзічыну для палявання, хай плаціць золотых 10, бо лепш выкарміць у хляве з дзесятка свіней, чым ламаць сабе хрыбет у пагоні за рознай зверыной, заганыць конай ды нохаць смурод. Нам не дзічына патрэбна, а болей танныга хлеба.

Ад доўгіх рукавоў, што зямлю падмятаюць, — грошы 20. Жанаты, што мае кучу дзяцей і часта голиць бараду, — ад кожнага галення грошы 15. Калі хто будзе з дрэва дом, даражэйшы за сто талераў, хоць мог будаваць мураваны, — мае штогод плаціць штраф і на выпадак агню адкладваць лiché па золотых 10.

Калі селянін пад п'яную руку шляхціца ў карчме прыб'е, то не павінен за гэта адказваць. Пабіты шляхціц яшчэ мусіць заплаціць селяніну за кожную рану паводле статуту, бо сам внаваты — хай не п'е ў карчме.

СПАЧАТКУ — што такое нарыс? Нарыс — такая штука, якой заўсёды не хапае ў газеце.

А калі так, дык наша кансультацыя вельмі дарэчы.

Як жа напісаць нарыс? Перш за ўсё трэба зняць тэлефонную трубку (не забараняецца і самому паехаць у вёску) і даведацца ў працаўнікоў канторы, як зваць будучага героя (скажам, даярку), колькі яна скончыла класаў, як дояцца ў яе групе каровы. Гэтага і досячы. Можна смела брацца за самапіску.

Ва ўступнай частцы трэба закруціць штосьці аб прыродзе. Абавязкова пры гэтым скажыце пра «дывановую руць», «бурштынную высь», «духмянае надвячор'е», «белаленнае цвіценне». Гэта будзе сведчыць, што аўтар добра валодае мовай, умее падбіраць фарбы для раскрыцця характару чалавека.

Потым можна ўзяць гераіню за руку і кудысьці павесці. Куды — не мае значэння, абы толькі яна ішла. Па дарозе ўздымаюцца, быццам хвалі, адна за адной думкі. Успамінаецца «басаногое маленства». Апішыце, як яна насіла пясок у падоліку, а міма ішлі каровы. Дзяўчынка глядзела на іх і не магла надзівавацца. Ужо тады недзе ў глыбіні душы нарадзілася любоў да прафесіі даяркі.

Пра яе было толькі і думак усе школьныя гады. І вось выпускі. «Куды пайсці?» — хваляюцца аднакласнікі. А для ва-

шай гераіні пытанне вырашана. Тут мэтазгодна намаляваць такую карціну. «Кантора калгаса. Учарашняя школьніца нясмела падала старшыні заяву і пачырванела. Той прачытаў, крытычна зірнуў на хударлявае дзяўчо і ўсміхнуўся ў свае пшанічныя вусы:

— А справішся? Каровы ж маюць чатыры дойкі!

— Спраўлюся. Вы

Барыс ПАЛІШЧУК

ЯК НАПІСАЦЬ НАРЫС

толькі даручыце, — вступілі на вачах слёзы.

— Ну, добра, — пабацькоўску супакой старшыня калгаса. — Ты дзяўчына, па ўсім відаць, настойлівая, свайго даб'ешся. Прымай заўтра групу кароў.

З кабінета яна выпырхнула, як на крылах.

Па першым часе не ўсё ладзілася, і маладая даярка ўначы ўмывалася слезамі. Дасведчаныя сяброўкі супакойвалі, маўляў, не падай духам, адразу бога за бараду не схопіш.

Дзяўчына прыслухалася да гэтых парад і «тапала сцежку» да сэрца кожнай каровы, «рабіла шчодры засеў», «шукала ключыкаў да поспехаў». На ферму яна ішла, калі

пеўні яшчэ і не думалі кукарэкаць. Назад вярталася, калі на таполі павісеў месяц. І да самага рання, «паклаўшы на падушку натруджаныя рукі», думала, чаго гэта Манька махала хвостом, а Лыска чухала капытом за левым вухам.

Усё гэта будзе характарызаваць стануленне вашай гераіні, раскрываць яе ўнутраную прыгажосць.

Важна лагічна і ўдумліва закончыць нарыс. Калі даярка ішла кудысьці, дык павінна і прыйсці. Калі быў «шчодры засеў», дык павінны з'явіцца і «буйныя ўсходы», «вялікае малако». Іх трэба апісаць. Фуражная карова за дзень дае столькі і столькі кілаграмаў малака. За тыдзень, месяц, квартал, паўгоддзе яго надоена вось столькі. Кожную лічбу трэба параўнаць з лічбай адпаведнага перыяду мінулага года і паказаць рост у працэнтах. Каб усё гэта было больш даступна чытачу, трэба падсумаваць валавы надой даяркі і падлічыць колькасць аўтамабіляў ці вагонаў-цыстэрнаў, якія спатрэбяцца, каб перавезці гэта малако. Прыдумайце яшчэ якую-небудзь лічбу — не пашкодзіць.

Загаловак можна выбіраць, які вам спадабаецца. Напрыклад: «Шчодры засеў», «Сцежкі да сэрцаў», «Да высокіх рубяжоў», «Па працы і ўзнагарода», «Заўзятая», «Ключы да поспеху», «Ціпная працаўніца».

Паспрабуйце. Абавязкова атрымаецца.

Пераклаў з украінскай Р. БОХАН.

Гайнц КНОБЛОХ

ШТО ГАВОРАЦЬ ПРА НАЧАЛЬНІКА

Калі начальнік не спазняецца на работу: «Гэта ён наймысла, каб да нас п'яным чапляцца!»

Калі сам прапануе: «Заўсёды ўсё па-свойму рабіць».

Калі ён спазняецца: «Вядома, яму ўсё можна!»

Калі хутка прымае рашэнні: «Усё ў яго спехам!».

Калі ён пытаецца, як масіца сям'я супрацоўніка: «Заўсёды нос у чужыя справы тыча».

Калі марудна: «Няма ў яго ніякай рашучасці».

Калі не пытаецца: «Што яму твая лодзі».

Калі збіраецца: «На нас ездзіць».

Калі просіць уносіць прапановы: «А ў самога галава пустая!»

Калі абыходзіць якія-небудзь паставы: «Сумленна няма ў чалавека».

Калі прытрымліваецца правіл і паставы: «Закасцяяны бюракрат».

Калі жартуе: «Гэтыя ідыёцкія жартачкі...».

Калі не жартуе: «Ты хоць раз бачыў, каб ён усміхнуўся?»

Калі прыслухоўваецца да парад: «Сам ні на што не варты».

Калі не прыслухоўваецца: «Самаўпэўнены і ганарлівы».

Калі ветлівы: «Завяўвае танны аўтарытэт».

Калі няветлівы: «Задаецца».

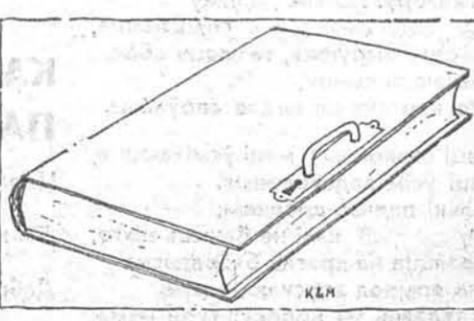
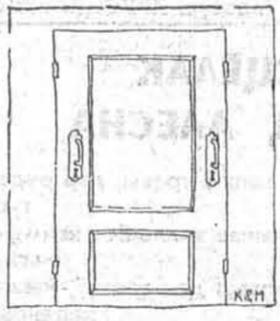
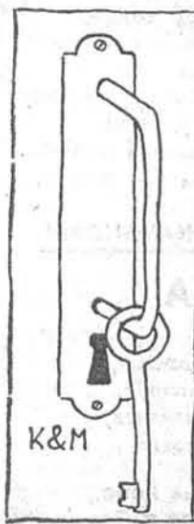
Калі аддзел, якім ён кіруе, працуе добра: «Нічога дзіўнага, усю работу цягнем мы».

Калі аддзел працуе дрэнна: «А мы тут «спры чым?» Начальнік жа ў нас ёлуп».

Пераклаў з нямецкай М. НАВІЦКІ.

А ШТО, КАЛІ...

Мел. Б. КАЦА.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР, Мінск.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах.

Друкарня выдання ЦК КП Беларусі.

Адрас рэдакцыі: Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніца галоўнага рэдактара — 33-25-25 адназначна сакрагара — 33-44-04, аддзела літаратуры — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-24-62, аддзела выяўленчага мастацтва архітэктуры і вытворчай эстэтыкі — 33-24-62, аддзела публіцыстыкі — 33-24-62 аддзела культуры — 33-21-53, выдавецтва — 32-22-19, бухгалтэрыі — 32-15-87.

Галоўны рэдактар Л. Я. ПРОКША.

Рэдакцыйная калегія: З. І. АЗГУР, В. М. АЛАДАУ, А. Ц. БАЖКО (намеснік галоўнага рэдактара), Б. І. БУР'ЯН, А. І. БУТАКОУ, А. С. ГРАЧАНІКАУ, К. Л. ГУБАРЭВІЧ, І. М. ДАБРАЛЮБАУ, В. У. ІВАШЫН, А. С. КАЗЛОУСКИ, П. М. МАКАЛЕН, У. Л. МЕХАУ (адказны сакратар), Р. К. САБАЛЕНКА, І. А. САНКОВА, М. Г. ТКАЧОУ, Ю. М. ЧУРНО, Р. Р. ШЫРМА.